

ROMAN

Pervanenin Rüyası

*Osman devletinde saltanatı Kanuni
pür ülkesinde saltanatı Fazlî*

VEDAT ALİ TOK

PERVANENİN RÜYASI

PERVANENİN
RÜYASI

VEDAT ALİ TOK

PERVANENİN RÜYASI

Copyright © Sütun Yayınları, 2011

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör
Kalender YILDIZ

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-9089-91-7

Yayın Numarası
85

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mart 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Sütun Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.sutun yayinlari.com

Bağdat'ın Fethi Fuzûlî'nin Keşfi Beyanındadır

O nu ilk kez Bağdat Seferi'nde görmüştüm. Kırk-kırk beş yaşlarında, yaşına göre erken çökmüş omuzlar, Kerbelâ'da yetişmesine rağmen, sarı bir beniz, uçuk dudaklar, uykusuz geçirilmiş gecelerin kızarttığı gözler... Coşkulu kalabalığın arasından, ayaklarının ucuna yükselmiş Muhteşem Süleyman'ı görmek istiyordu. Nihayet bir fırsatını bulup ona yaklaştı. Biraz uzakta olduğum için ne konuştuklarını çok iyi duyamadım. Yalnız, sarı yüzüne heyecandan kan gelmiş bir halde ve mahcup bir şekilde: “Devam-ı devletinize duacıyım sultanım.” dediğini işittim. Sonra paşaların yanına gitti. Ezilip büzülerek onlarla da konuştuktan sonra eline bir kâğıt verdiler. Bütün bunlar, kurtuluşun cezbesine kapılmış olan Bağdatlıların fazla dikkatini çekmiyordu. Gerçi onu, sonradan öğrendiğime göre, Hz. Ali'nin Necef'teki türbesinde, türbedarlık görevindeyken de tanıyanlar varmış; fakat burada bir “sultan” vardı ve herkes o sultanın çehresini görme telâşındaydı...

Kanunî ve beraberindekiler Bağdat'a tayin edilecek vali ve diğer erkânın tespiti için Bağdat Sarayı'na

doğru ilerledi. Dört aydır buradaydık. Bugün buradaki son günümüzdü. Ayrılmadan önce halk, Sultanı, bir kez daha görebilmek için arzda bulunmuş; Sultan da onları kırmak istememişti.

Bağdat'a 31 Aralık 1534'te girmiştik. Bağdat'ı Vezir-i Azam İbrahim Paşa teslim almıştı. Bu yüzden İbrahim Paşa burada herkesten farklı bir gurur yaşıyordu. Şehrin alınmasından bir gün sonra da sultan teşrif etti...

İbrahim Paşa'dan müsaade isteyerek biraz önceki mahcup, muzdarip ve doğrusu biraz da gizemli bulduğum bu dervişin peşine düştüm. Fakat bir müddet sonra izini kaybettim, uçuk benizli bu adamın. Bağdat Sarayı'na geldiğimde paşalardan birine: "Sultanımızın yanına bir mızrak boyu mesafeye kadar yaklaşan o adam kimdir?" diye sordum. Sultana ne vermiş, sultandan ne talep etmişti? Paşa dedi ki: "Bir gariپ şair; sultanımızın Bağdat'ı fethi için bir kaside sunmuş.

"Geldi burc-ı evliyaya padişah-ı nam-dar" mısraı ile de fethe dair tarih düşmüştür. Bu fetihten ziyadesiyle sevinç ve sürur içinde olduğunu beyanla fakr ü zarurete düştüğünü arz edip yüce kapıdan behre-mend olmayı talep eylemiştir. Sultanımız da vakıf gelirlerinin zevâidinden dokuz akça maaş bağlanmasını emir buyurdu. Hadise budur."

Ben biraz şüpheliydim. Nizamülmülk'ün, "Siyaset-name"sinde Iraklıların bir kısmının hususan da Dehlevî Sülâlesi'nden olanların tekin olmadığından söz edişi geldi aklıma. Acaba bu adam sultanımızla

yakın münasebete girip bir hileyi hayata geçirmek peşinde midir diye havf ederdim. Paşaya adamın adını sordum. Paşa: “Oğuz boyundanmış. Bayat aşiretinden... Molla Süleyman oğlu Mehmed. Nam-ı diğer Fuzûlî...” devamında; Kerbalâ mı, Hille mi, Kerkük mü, Bağdat mı; dedi tam anlayamadım, o sırda meydanadaki halk, sultanımızı her biri kendi şehrine davet ederken Fuzûlî'nin memleketinin adı uğultular arasında kayboldu.

– Demek o adam, şair Fuzûlî idi... İstanbul'da, şair meclislerinden birinde adını duymuştum, çok güçlü bir şairdir, dedim.

Paşa: “Güçlü şair mi? Daha kasidesini dahi görmedin, bir tarih mısraı ile güç mü denenirmiş? Şairlik o kadar kolay mıdır?”

– ...

– Şu günlerde bir mesnevi yazarmış: “Leylâ vü Mecnun” bir de kasidesi var imiş “Bağdat Kasidesi”...

Paşa anlatmaya devam ediyordu ancak artık onu duymuyordum, dudaklarımdan Fuzûlî'ye ait şu beyit dökülüverdi, gayri ihtiyarî: “Saçma ey göz, eşkden gönlümdeki odlare su/Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çâre su”

– Bre ne hoş söyledin. Bağdat senin dilini mi çözmüştür?

– Hâşâ. Bu beyit mezkûr şairin naatindedir. Peygamber aşkıyla tutuşan bir yüreğin terennümü...

– Yaa, öyle mi? Bir kez daha buyursanız.

– Estağfurullah. Başka bir beytinde mealen şöyle

diyor: “Bağban gül bahçesini suya versin; boş yere zahmet çekmesin. Zira bin gül bahçesini sulasa da senin yüzün gibi bir gül yetiştiremez.”

– El hak! Bu ne aşk, bu ne şirin güftâr. Sultanımız emir buyursalar da bu şair-i güzîni Payitahta götürseydik. Bağdat bize irak değil mi?

– Sakın ha! O, bu mihnet beşiğinde, meşakkat sütü ile yetişip büyümüştür ve dertli yaratılmıştır. Dert, şairliğin sermayesidir. Farsça bir şiirinde şöyle diyor: “Benim makamım Kerbelâ toprağı olduğu için şiirlerim nereye giderlerse onları hürmetle karşılamak lâzımdır. Benim şiirlerim altın değil, gümüş değil, inci değil, lâ’l değil; topraktır; fakat Kerbelâ toprağıdır.”

– Demek ki şairlik suya, havaya, toprağa; derde, çileye, yalnızlığa, garipliğe, bağlı...

– Daha niceye... Tabi onu herkes anlayamaz. Çöllerde dolaşan Mecnun’un mihnet ve elemi ni âb-ı hayat çeşmesinin kenarında oturanlar anlayamaz. Dert din kadrini dertliler bilir.

Paşa ile sohbetimiz devam ederken Bağdat valiliğine Süleyman Paşa’nın tayin edildiğini duyduk. “Mübarek olsun!” dedik. Sultan önde vükela peşinde saraydan çıktılar. Süleyman Paşa bizi uğurladı. Ona birkaç kelam ile Fuzûlî’den bahsedip onu bulup himaye etmesini tavsiye ettim.

Ordumuz Tebriz’e doğru yol alıyordu (2 Nisan 1535) ... Hedefimizde yeni fetihler vardı; fakat benim zihnim “burc-ı evliyâ”da kalmıştı. Ne hikmeti vardı bu toprakların ki bir nice şuara; bir nice evliya, ulema yetiştiriyordu bağrında? Ya Fuzûlî? Fuzûlî başlı başına

bir dünya... Tebriz'e vardığımızda dudaklarımda hâlâ onun beyti vardı: "Zer nîst, sîm nîst, güher nîst, lâ'l nîst/Hâkest şî'r-i bende velî hâk-i Kerbelâst¹" Tebriz'de sultanımız bütün devlet erkânını, ordu mensuplarını cömertçe mükâfatlandırdı. İki hafta burada kalarak yeni valilerin tayini ve zaferlerin ilânı ile meşgul olundu.

Tebriz'de işler bittikten sonra İstanbul'a dönmek için yola çıkıldı. Uzun bir yolculuğun ardından nihayet İstanbul'daydık. Akşam namazını eda ettikten sonra, yorgun olmama rağmen tezkireci Âşık Çelebi'nin evine gittim. İyi ki de gitmişim. Kimler yoktu ki... Âşık Çelebi'den başka, Kunduracı Zâtî, Hayretî, Hayalî... Hayalî de bizimle Bağdat'a gelmişti. Demek benden önce yetişmiş buraya. Hayalî Bey biraz tutuktur, içine kapanıktır. O, sadece hemşerisi Hayretî ve Usûlî ile sohbet eder, başka kimselerle ünsiyet kurmaktan içtinap eder. Bu gece her iki dostu da yanında olmasına rağmen Âşık Çelebi ile sohbet eder gördüm ve şaşırđım. Âşık Çelebi henüz genç olmasına rağmen bilgili, disiplinli bir cevher...

Beni görünce ayağa kalktılar, hoşça karşıladılar. Usûlî, usulünce bir kahve getirdi. Sohbeti bölmüş olmaktan biraz ıstırap duydum. Ama herkesin keyfi yerindeydi. Yalnız Kunduracı Zâtî'nin yüzünden düşen bin parçaydı.

Bağdat'ı sordular.

– Hayalî Bey anlatmıştır herhalde, dedim.

¹ "Benim şiiirlerim altın değil, gümüş değil, inci değil, lâ'l değil; topraktır; fakat Kerbelâ toprağıdır."

– Ağzından kerpetenle lâf aldık, dediler.

– Irak ve güzel şehir... Fetih müyesser oldu. Onlar bizi bekliyorlarmış zaten. Ama farklı bir şekilde; öncükiler gibi kırıp döküp yağmalayacağımızı sanmışlar. Fakat öyle olmayınca çok memnun kaldılar.

Zatî'ye döndüm:

– Üstat, Fuzûlî'yi tanır mısın?

Üstadın kulağı pek işitmezdi. Biraz sesimi yükselttim. Zatî başını sallarken Hayalî irkildi.

– Ben... ben tanıyorum onu ... Muazzam!

Sonra kısık bir sesle Fuzûlî'nin şu beytini okudu: “Dost bî-pervâ felek bî-rahm ü devrân bî-sükûn/
Derd çok hem-derd yok düşman kavî tâli' zebûn”

Odadan “peh peh!” sesleri yükseldi. Bu bir sehl-i mümteni idi. Hayalî Bey devam etti: “Gül-i ruhsâruna karşı gözümünden kanlu akar su/Habîbüm fasl-ı güldür bu, akar sular bulanmaz mı?”

Genç şairler gözüme baktılar. Ben Zatî'ye baktım. Zatî başıyla “anlat” der gibi bir işaretle bulundu. Onun yanında, bu konularla ilgili konuşmaktan biraz çekinirim. Ne de olsa o bir “Üstat”tır. İzin aldıktan sonra:

– Arkadaşlar, bu bir naatdir. Hayalî Beyin okuduğu bu beyit Fuzûlî'nin “Su Kasidesi”ndendir. Şöyle benzer ki, şair burada tabiattaki bir manzara ile kendisi arasında müşterek bir nokta bulup onu tasvir etmek ister. Bahar, gül mevsimidir. Bahar; yağmur, bereket mevsimidir. Fakat baharda dağlardaki karların erimesiyle oluşan selle birlikte yağmur sularının

birleştğini bir düşünün. Dere yataklarında ne var ne yoksa hepsi bu sularla akmaya başlar. Kar suyu toprağa karıştığı için bulanıktır, çamurlu akar. Selin hedefinde bir nokta vardır. Ona doğru ilerler. Sel hedefine ulaştıktan sonra selden, dereden söz edilmez çünkü artık hedef ile sel “bir” olmuştur.

“Gül”, Peygamber Efendimizin mazmunudur. Nerede gül varsa orada Peygamberimiz vardır. Onun mübarek terlerinin gül gibi koktuğu malumdur. Gül’e duyulan iştihakla çağılayan gönülde ve ağlayan gözde süreklilik varsa, gözden akan yaşların bir müddet sonra koyulaşacağı, ciğer kanallarından sızan kanların gözyaşlarıyla dışarıya aksedeceği muhakkaktır. “Habib” sevgili demektir. Allah Tealâ’nın Peygamber Efendimiz için kullandığı bir sıfattır.

Bu sırada Hayalî bir beyit daha söyleyiverdi: “Mahşer günü görem derem ol serv-kâmeti/Ger anda görünmezse gel gör kıyâmeti” Beyitteki mazmunlar fevkalâde idi. Zatî, eliyle kulağının kepeğini öne doğru itiyor; gözleriyle de Hayalî’nin dudaklarını okumaya çalışıyordu.

Hayretî, hayretini gizleyemedi:

– Hoş âyende.

Âşık Çelebi:

– Ben onun birkaç şiirini işitmiş ve lakin bunları duymamış idim.

Gençler yine gözüme bakınca devam ettim:

– Âşığın sevgiliye, dünyada kavuşmak gibi bir umdu yoktur. Bu yüzden kavuşmayı mahşere bırakmıştır.

Kıyamet günü bütün insanlar haşrolur. Ölenler kıyam eder, kamet gösterirler. Kıyamet günü hesap günüdür. Zorlu bir imtihan günüdür. O yüzden dünyada başına ağır bir imtihan gelen insan “Başıma kıyamet koptu.” der. Gürültücü insanlar için “Kıyamet kopuyor.” denir. Bildirildiğine göre kıyamette herkes kendini kurtarmaya çalışacak. “Nefsi! Nefsi” çılgınlıkları dört bir yanı tutacak. Hiç kimse birbiriyle, hele günahkârlarla, fasıklarla, münafıklarla, kâfirlerle yan yana bulunmak istemeyecek; yakın akrabalar birbiri- ni tanımazdan gelecek, baba, oğlu; oğul babayı tanımak istemeyecektir. Hülâsa kıyamet herkes için zor bir gündür. Fakat âşığın başka bir derdi vardır. O da haşrolma zamanında yani bütün insanların toplandığı yerde -mahşerde- her şeyi bir tarafa bırakıyor ve sevgilisini arıyor. “Eğer sevgilimin yüzünü göremezsem benim için asıl kıyamet o zaman kopar.” diyor.

Âşık Çelebi:

– Burada “serv-kâmet” sözü ile kastedilen sevgili, herhalde Allah’tır. Çünkü Müslümanlar hep O’nun cemaliyle müşerref olmayı dilerler, değil mi?

– Birçok kimse sizin gibi düşünüyor olabilir; fakat ben buna katılmıyorum. Zira Allah Tealâ bütün şekillerden münezzehtir. Yani nasıl düşünüyor ve hayal ediyorsanız o şeklin dışındadır. Şair burada “serv-kamet” sözüyle sevgilisine bir şekil vermiştir. Dolayısıyla bu, maddî bir unsurdur. “Serv-kamet” sevgilinin Allah olmadığına dair bir karinedir; O’nu düşünmemizi engelleyen bir mâniadır. Bana kalırsa Fuzûlî burada Peygamber Efendimizi kastediyor...

O gece, meclise Fuzûlî damgasını vurdu. Onun keşfi Bağdat'ın fethinden daha önemli idi sanki meclisler için. Zatî bir ara: “Bu Kerbelâ çocuğunun gûyendesi, bizim şiiirlerimizi okşuyor.” demekten kendini alamamıştı.

Fasl-1 Tevârüd yahut “Su”

Gecenin geç bir vaktinde Âşık Çelebi'nin evinden ayrıldık. Beynimin ve gönlümün bir parçasını Bağdat'ta, kalbimin sesine tercüman olan bir dili, Irak'ta bırakmanın üzüntüsüyle eve dönüyordum. Eve ulaştığımda gözlerimde zerre kadar uyku yoktu. Malihulyalara kaptırmıştım kendimi. Bir ara, İstanbul'daki vazifemi bırakıp, Evliya Burcu'nda bir görev istesem sultanımız müsaade eder mi, diye geçirdim içimden. Ama bu, en azından şimdilik uygun olamazdı çünkü Doğu Seferi'nin bitmesi demek Batı Seferi'nin hazırlıklarının başlangıcı demekti bizim için...

Sabah namazını camide kılmak için dışarı çıktım. Soğuk bir deniz rüzgârı, bana camiye kadar eşlik etti. Namazdan sonra Taşlıcalı Yahya Bey'i gördüm. Yahya Bey, yiğit bir asker, iyi bir şairdir. Güzel Türkçeyi şiirlerinde en güzel şekilde kullanan şairlerden biridir.

– Bağdat'ı sevdi mi Taşlıcalı?

– Bağdat sevilmez mi? Bağdat'tan yana hoşnudum amma Bağdat'a gidenlerin bir kısmından yana şikâyetçiyim. Sitemim var sultana, vüzeraya...

– Nedir bu sitemin Taşlıcalı? Merak ettim, de hele.

– Sultanımız, Hayalî Bey’e gereğinden fazla taltifte bulunurken ben kuluna hiç iltifat etmiyor. Ona olan itibar bana gösterilseydi ne şiirler yazardım. Bu ne iş-tir ki gölge gibi altımda bulunan biri, gün gibi üstüm-de olsun...

– Tam anlayamadım, nedir bu Hayalî Bey ile alıp veremediğiniz Taşlıcalı?

– Ben yiğitlik ve bahadırılık kılıcıyım; o ise kısık bir ışıktır.² Ben savaş gününde çeriyim, o ise toplamaya çıkmış bir dilenci... Bunu padişahımız efendimize duyuramıyorum. Benim, onu kıskandığımı sanıyorlar sadece.

– Yahya Bey, benim niyetim senin Bağdat ve Fuzûlî ile ilgili düşüncelerini öğrenmekti; fakat görürüm ki arada başka meseleler vardır.

– Haklısın. Boş ver... Fuzûlî ile tanıştık. Fakat uzun uzadıya bir sohbetimiz olamadı. Şiirlerini dinledim. Bî-hemtâ, çok içli. Doğrusu onun şiirlerini kıskanmamak elde değil.

– Benim dikkatimi bir şey çekti. Senin: “Cân virür-ken hançeründen sun bana bir pâre su/Hâlet-i nez’ üzere gâyet hoş gelür bîmâre su³” beytiyle başlayan “su” redifli bir gazelin, onun da aynı redifte bir ka-sidesi var. Yanlış anlama; sadece sormak istiyorum:

² Işık: Batını tarikatlardan birinin mensubuna dinür. Hayalî Bey dahi gençliğinde Baba Ali Mestî adlı bir ışığın yanında bulunmuş idi. Yahya Bey bunu demek ister.

³ “Hançerinin vuruşuyla can verirken bana bir parça su ver; can çekiş-me hâlinde su içmek hastaya hoş gelir.”

Fuzûlî ile daha önceden tanışıklığınız var mıydı? Daha açık konuşayım: Kim buldu bu mazmunu? Kim kim me tesir etti? Doğrusu merak ediyorum. İkinizin şiiri de çok hoşuma gidiyor. Ama önce kim yazdı?

– Tevârüd diyelim buna.

– Peki “tevârüd” diyelim...

Taşlıcalı Yahya Bey ile konuşmamız sona ermemişti ki Hayretî’ye tesadüf ettik. Birkaç senedir buralarda yoktu. Memleketinde bir tekke yaptırmakla meşguldü. Hayretî, iyice yaşlanmış, gözleri de gittikçe ferini yitirmiş idi. Bu pîr-i fâniyi gören Taşlıcalı Yahya Bey, kibarca müsaade istedi. Belli ki onunla musahabete girmek istemiyordu. Aslında Hayretî’ye ben de fazla ısınmadım, yazdığı gazellerin bir kısmı tab’ıma tevafuk değil ancak yaşına hürmeten yolumu değiştirmedim.

Hayalî Bey, onu bilerek ve isteyerek İbrahim Paşa’nın gazabına uğratmış ve devletten alacağı bir miktar caizeyi de kestirmişti. İbrahim Paşa çok güvendiği, itibar ettiği Hayalî’ye der ki:

– Hayalî, hemşerin Hayretî’yi bilir misin? Geçenlerde bize bir kaside sunmuştur. Hoşça bir şaire benzer.

– Bilirim Paşam. Cesurdur. Ne padişah huzuru ve dahi ne paşalara kurbiyeti arzular. Âlem-i istiğnadadır. Hatta bir gazel söylemiştir. Bir a’lâ matla’ı vaki olmuştur kim nazire bile diyemedim.

Hayalî bunları diyende, Paşanın serindeki şairlik depreşir:

- Di hele ne imiş, der merakaver bir tarzda.

Hayalî de: “Ne Süleyman’a esîrüz ne Selim’ün kuluyuz/Kimse bilmez bizi bir şah-ı kerîmün kuluyuz.” deyip muradına erer. İbrahim Paşa’nın nefs-i kebirî cûşa gelir ve Hayretî için düşündüklerinden vazgeçer. Bu şiirin sahibine büyük bir bahşîş verilemezdi; çünkü şiirin sultan tarafından duyulması demek, felâketin diğer adıydı. Zira burada ismi geçen “Süleyman” ile Kanunî’ye, “Selim” ile de Kanunî’nin babası Yavuz’a telmihte bulunulmakta idi. İbrahim Paşa yine de kendisine sunulan kasideyi karşılıksız bırakmak istemez; Hayretî’ye çok düşük miktarda bir timar verilmesini emreder. Hayretî, takdir edilen bu timarı reddedip: “Gam-ı dünyadan el yumak dilersen Hayretî cehd it/Gözün yaşı gibi yüz üzre var Vardar’a azm eyle.” diyerek, çeker memleketi Vardar’a gider. Derler ki Hayretî’nin gözüne perde inmesi böylece başlamış ve yavaş yavaş ilerlemiştir.

- Selamun aleyküm pîrim, nasılsın iyice misin? (Bakışlarını boşlukta bir süre gezdirdikten sonra gözlerini sesin geldiği yöne -bana- çevirdi.)

- Aleyküm selam. Nasıl, dinlenebildiniz mi diyeceğim; ama herhâlde hâlâ Bağdat’ın yorgunluğu var üzerinizde. Bizden geçti, kocaldık. Gençlikte çok cenk ü cidal, harb ü kıtal eyledik. Amma pirlük geldi çattı şimdi.

Sesi hüznüldü koca şairin. Çünkü gençliğinde savaflara katılmış, cenk meydanlarında kahramanlıklar göstermiş bir asker şairdi. Şimdi ise yaşlılığın verdiği çaresizliğin burukluğunu yaşıyordu. Neden

sonra sesine, nefesine bir canlılık geldi.

– Dün gece okunan beyitlerden ziyâdesiyle müte-
hassis oldum. İstersen öğleden sonra Hayalî'ye uğra-
yalım. Belki hafızasında başka beyitler de vardır.

– İyi olur. Lakin pirim, size bir sualim var. Bilmem
yanlış anlar mısınız? Hani sizin bir gazeliniz vardı:
“Gönlünü benzer ki akıtmış durur bir yâre su/Şevk-
den kendin yire urup yürür bî-çâre su.” beytiyle baş-
layan... “Su” redifli...

– Benim, “Su” redifli bir değil, iki gazelim var. Fa-
kat bu beytimin ezberinizde olması beni ziyadesiyle
memnun etti. Demek dostlar arasında bizim şiiri-
miz de revaç bulur imiş. Keşke pir olmadan olaydı bu
şöhret. Neyse bu da yeter, deyip peşinden de: “Zikri-
müzdür daima eş'âr u nazm-ı âb-dâr/Fikrümüz bir
gözleri âhûyu kılmakdur şikâr.” beytini söyledikten
sonra kıs kıs gülererek “Görüşmek üzere.” dedi ve gitti.
Hayretî, benim bir şey söylememi beklemeden kendi
diyeceğini deyip gitti. Hâlbuki ona “su”yun hikmetini
soracaktım. Her insan başlı başına bir dünyadır, mu-
ammadır; bu yüzden anlamak zordur; amma şairleri
anlamak biraz daha müşküldür. Hayretî bazen şuh bir
şair, bazen de mistik bir derviş gibidir. Söyleyişinde
pürüz yoktur. Akıcı şiirleri vardır. Mesela şu iki bey-
tini ben pek severim: “Hüdâ'yı bilmek için gelmişüz
dünyâya/Aceb mi cehdümüz olursa zikr-i Mevlâ'ya/
İrişdirür bizi âhir makâm-ı a'lâya/Kemâl-i eşhedü en
lâ-ilâhe illa'llâh.” Hayretî'nin şiirlerinde sanat endi-
şesi yoktur. O, düşüncelerini olduğu gibi yansıtmaya
çalışır...

Evine misafir olacağımız Hayalî, Vardar Yenicesi'ndendir. Rivayet ederler ki Vardar Yenicesi'nde, Priştine'de, Prizren'de çocuklar doğmadan önce mahlâsları konur. Çocuklar, diviti belinde doğar; "baba" diyecek olsa Farisî söylemiş. Hayalî de 14 yaşında şiir söylemeye başlamış. Utangaç bir mizaca sahip olan Hayalî, her nasılsa, sultanımız Süleyman'ın meclisine kadar gelmiş. Ona takdim ettiği gazeller ve kasideler haylicedir. Tabii Kanunî, bu iltifatları karşılıksız bırakmaz. Kendisine aylık 290 akçe maaş bağlatır. Fakat başta Yahya Bey olmak üzere, Hayalî'nin aldığı, bu maaş birçok şairin onu kıskanmasına sebep olur. Hayalî'yi bu dereceye yükseltenler Defterdar İskender Çelebi ve İbrahim Paşa olmuştur zira bu iki şahsiyet, şiiri seviyor; şairi biliyor ve koruyorlardı.

Vakit öğleyi geçerken Hayalî'nin kapısını çaldım. Hayretî henüz gelmemişti. Hayalî, beni görünce biraz şaşırıldı. "Hoş geldin", diyebildi. İçeri davet etti. Hayalî, aldığı onca maaşa rağmen fakir bir derviş gibiydi. Kendisinin külâha meylinin olduğu bilinirdi gördüm ki evinde bile külâhla dolaşıyor. Hoş beş ettik...

Hayalî'nin şiirleri, gazelleri güzeldir. Kendince yaşayışı, sadeliği, sessizliği de güzeldir. Şımarmaz; onu da severim. Fakat sevmediğim bir huyu vardır: İbrahim Paşa'nın yegâne gözdesi olmak uğruna, diğer şairleri kötölemekten çekinmez. Bu hâl, onun sanatkârlığını dahi sevimsiz gösteriyor. Aslında Hayalî'yi uzaktan tanımak ve sevmek en iyisiydi. Ben de sadece Fuzûlî ile ilgili konuşmak için geldim hatta Hayretî gelmeden de gidebilirim.

Hayalî söz arasında: “Cefa taşın ne ta’n atsa Hayalî sana alçaklar/Belâgat mîvesin peyda eden nahl-i hünersin sen.”⁴ dedi.

Ben, burada biraz, hatta çok fazla tefahür olduğunu söyledim. Ama o, zamanımızın en güçlü şairinin kendisi olduğunu söylemekten çekinmedi. Sözü fazla uzatmadan sordum:

– Dün gece Fuzûlî ile görüşüğünü söyledin. Onu ne kadar tanıydın? Bir de –bunu Yahya Bey’e de sormuştum– senin de “su” redifli bir iki gazelin var. Bunlar, sıradan bir söyleyiş olmadığı için soruyorum. Allah aşkına kim kimden müteessir oldu da yazdı bu şiiri? Daha açık sorayım. Kim kimden çaldı bu “su”yu? Bak mesela: “Âşıkane gönlünü akıtmasaydı yâre su/Olmaz idi vâdî-i ışka düşüp âvâre su.”⁵ beytin, onun beytlerine ne çok benziyor.

– Bunlar lâtif kelâm değil; isterseniz nazîre diyelim buna. Ya da tevârüd.

– Tevârüd? Olsun bakalım...

Selefimizde bu redifte, bu mazmunlarla hiçbir şiire tesadüf etmemiştim. Sultanımız Muhibbî’nin de “su” redifli bir şiiri vardır ve buradaki hayaller, mazmunlar hemen hemen de Fuzûlî’ninki ile aynıdır: “Âşık olmuşdur meğer ol ârız-ı cânâne su/Anun için tağlara düşüp yürür âvâre su.” beyti ile Fuzûlî’nin şu beyti ne kadar da birbirine benzer: “Hâk-i pâyine yetem

⁴ “Ey Hayalî, alçaklar sana cefa taşlarını atsalar da bunda şaşılacak bir şey yok çünkü sen, güzel söz meyvesi veren bir hüner ağacısın.”

⁵ “Su, âşıklar gibi gönlünü sevgiliye akıtmasaydı, aşk vadisine düşüp avare olmazdı.”

der ömrlerdir muttasıl/Başını taşdan taşa vurup ge-
zer âvâre su.” Sanatlardan en göze çarpanı -hüsn-i
ta’lîl sanatı- bile aynı. Yanlış hatırlamıyorsam üstâd
Kunduracı Zatî’nin de iki tane “su” redifli gazeli
vardı. Birisi şöyle başlıyordu: “Dem-be-dem taklîd
idüp ben âşık-ı dîdâre su/Seyr ider ilden ile şûrîde vü
âvâre su.”

Aynı asırda aynı kâfiye ve redifle, aynı duyguların
hatta aynı sanat ve mazmunların kullanılması tevârüd
müydü yoksa, bu kadar tevârüd tesâdüf müydü?! Kim
bilir...

Bir İbrahim Paşa Var idi

Hayalî'yi ziyaret etme fikri Hayretî'den çıkmıştı; ama o, hâlâ gelmedi. Ben de kalksam artık diye düşündüm. Hayalî biraz daha oturmam için ısrar etti. İsrarı üzerine oturdum ve ona sultanımızın gözünde nasıl ve neden bu derece iltifata malik olduğunu sordum. Hayalî, biraz vakur, biraz utangaç, gözlerini yere dikerek konuşmaya başladı:

– İstiğna sahibi olmalı insan. Aza kanaat eder, tok gözlü olur, dünya malı, mevkii ve mansıbına tenezzül etmezse, bütün bunlar onun peşine düşer.

– Bu kadar mı?

– Ha bir de sultanımız efendimiz, mademki Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir; ona göre saygı, ona göre hürmet gerekir. Böyle olunca da sultan, kula atâ ve ihsanlarını elbette çoşturur. Ama ben, yine de derim ki müstağni olan insanın dünya nimetleri peşinden koşar...

Bu minval üzere bir süre daha sohbet ettikten geri ben müsaade istedim.

– Hayretî gelmedi. Gelirse selamımı söyleyin. Bana da müsaade buyurun artık.

– Baş üstüne. Güle güle gidiniz.

Bu ziyaretimin üstünden bir iki ay geçmişti ki Hayretî'nin vefat haberi geldi. Yenice'de inşa ettirdiği zaviyeye gömülmeyi vasiyet eylemiş. Cenazesine gitmek nasip olmadı. (1535)

“Öliceğ derd ü fürkatle mezâruma gelen âşık/Okuya nâme-i hasret biten hatt-ı giyâhumdan.” Böyle diyordu Hayretî. Yani âşığın ölüm sebebinin “hasret” olduğunu söylüyordu. Ve ekliyordu: “Cidd ü cehd it dünyede bir yahşî ad ile diril/Öliceğ oldur kalan sonunda senden yadigâr.” Allah taksiratını affetsin Hayretî...

Tebriz'den dönen İbrahim Paşa'nın duruşunda, davranışında bir tuhaflık vardı. Bu farklılık herkesin dikkatini çekmişti. Buna bir isim vermek gerekirse, kendini tam anlamıyla, Tebriz yahut Bağdat fatihi olarak görüyordu. Zafer sarhoşluğu vardı başında. Ama doğrusunu söylemek gerekirse Bağdat, bizim için bir mücadele alanı olmadı. Bize kucak açmıştı. Direnişsiz, kansız, yağmasız bir teslimiyet vardı. Daha doğrusu bu, savaş değil; emanetin ehline teslimiydi.

Anlaşılan o ki İrakeyn Savaşı İbrahim Paşa'yı sarhoş etmişti. Nitekim Tebriz ve Bağdat'ta ordulara verdiği emirnameye “Serasker Sultan” imzasını atmıştı. Gerçi bu “Serasker-i Sultan” (sultanın başkomutanı) diye de okunabilirdi; amma Allah u âlem, onun niyeti birincisi idi. Bu durumun sultanımızın gözünden o anda dahi kaçmadığını sanıyorum.

...

İstanbul'a geldikten sonra ne olup bittiğini bilmiyorum, saraydan uzak durmayı arzulamıştım. Aradan üç ay kadar bir müddet geçmişti ki İbrahim Paşa'nın sarayda meçhul bir şekilde boğulduğu haberini işittim. Sanıyorum Sultan, İbrahim Paşa'yı ıslah etmeye çalıştı. Fakat İbrahim'in gözü yükseklerdeydi. İbrahim'in gözünü hırs bürümüştü...

İşin evveliyatına dönersek; Frenk asıllı İbrahim, korsanlar tarafından Manisalı dul bir kadına satılır. Bu kadın, İbrahim'i özel bir terbiyeden geçirir. O zamanlar Manisa'da genç bir veliaht olan Süleyman, şehri gezerken bir kemancı (İbrahim) görür ve onunla arkadaş olur. Süleyman, bu genç kölenin hünerine ve zekâsına hayran kalmıştır. Nitekim tahta çıkınca onu maiyetine almakta gecikmez. Sultana karşı büyük bir bağlılık gösteren İbrahim, kısa süre içinde "vezir-i azam" makamına kadar yükseltilir. Ve Kanunî, kız kardeşini İbrahim Paşa ile evlendirir. (1524) Tantanalı bir düğün yapılır. Düğün günlerce sürer. İbrahim Paşa'ya At Meydanı'nda yaptırılan bir saray dahi hediye edilir. Yeni evliler şerefine birçok şair kaside okunur. Bu kasideler içinde Hayalî'ninki hepsinden makbul görülür. Paşayla birlikte Hayalî'nin de yıldızı parlar. Paşa sanki iktidar ortağı imiş gibi salâhiyetler, yetkiler kazanır...

Paşa, seferden sefere gidiyor ve padişahla birlikte zaferle dönüyordu. Macaristan'ın fethinde, kral kasrından üç heykel getirmişti. Bunu At Meydanındaki sarayının önüne diktirdi. Bu durum ahalide büyük bir infial uyandırdıysa da bir şey değişmedi. Rahmetli

Figânî'ye atfedilen: “Dü İbrahim âmed be-deyr-i cihan/Yeki büt şiken ü yeki büt nişan.” (Dünyaya iki İbrahim geldi; bunlardan birisi putları kırdı, ötekisi ise put diktirdi.) beytini duyunca İbrahim Paşa gazaba geldi de şiir, şair sevgisini bir tarafa koyup zavallı Figânî'yi, bu mukayesesinden ötürü eşeğe ters bindirtip şehirde dolaştırdı ve dahi idam ettirdi. A İbrahim, bize dahi şimdi: “Alma mazlumun âhını...” demekten gayri ne düşer?

Bakalım şimdi Hayalî'ye ne olacak. Zira: “Nihâl-i ömr-i Paşa'dan hazân-ı gam ırak olsun/Hayalî solmasın ol gül budağı bir budağumdur.” diyerek, düğününde duâlar ettiği, sırtını yasladığı dağ yıkılıp gitti. Önce Bağdat Seferi sırasında Defterdar İskender Çelebi -ki Hayalî'ye maddî ve manevî yönden büyük destek sağlamıştı- İbrahim Paşa'nın bir oyunu ile Bağdat'ta idam edilmesi, şimdi de İbrahim Paşa... Hayalî'nin baht yıldızı artık aleyhine işlemekte gibidir...

Zaman gösterdi ki devran dönüyor ve zaman hızla geçiyordu ömrü olana... Sultan aynı sultandı; ama cihan, İbrahim Paşa'dan sonra vezir-i azamlıkta Ayas Paşa, Lütfi Paşa, Hadım Süleyman Paşa gibi kimi Arnavut, kimi Hırvat nice paşalar gördü. Devran döndü ve yine Hırvat asıllı Rüstem Paşa sadrazam edildi.

İbrahim Paşa zamanında altun günlerini yaşayan Hayalî'nin, özellikle Rüstem Paşa'nın vezir-i azam olmasından sonra, fani dünyada huzuru kalmadı. İstanbul artık ona dar gelmeye başladı. İstanbul'dan uzaklaşmayı istiyor; memleketine dönmeyi arzuluyor.

Sultandan, Diyar-ı Rum'da ecdadının yattığı, çevre yanı dağlarla çevrili, iki bin üç yüz akçelik arazi olan bir köyün kendisine verilmesini istiyordu. Hayalî İstanbul'dan uzaklaşmak istiyordu çünkü hamilerinin başına gelenin kendi başına da gelmesinden korkuyordu ...

Hayalî'nin divanı istinsah edilmeden önce gördüm ki birçok imlâ ve söyleyiş hatası var. Nitekim daha sonra divandaki bu hataları Tezkireci Âşık Çelebi baştan sona tetkik edip düzeltti de müstensihe öylece verildi. Hayalî rahatına düşkün bir adamdı. Hiçbir iş için, şiir için bile, zihnini yormuyordu. Tezkireci Âşık Çelebi, ona bir mesnevî yazmasını teklif ettiğinde, Hayalî gazel yazmanın kolaylığından dem vurarak, mesnevî yazmanın külfetli bir iş olduğunu, kendisinin de bu külfete katlanamayacağını söylemişti.

Hayalî kötü bir şair değildi; amma sultan tarafından bu denli iltifata mazhar olacak bir şair de değildi. Her gazeli, her kasidesi büyük bahşişlerle ödüllendirilen bir şairdi Hayalî. Bana sorarsanız onun: “Cihân ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler/O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler.”⁶ beyti tasavvufî şiirimizin şâheser beyitlerindedir. “Seyrâna bâğa varsam sensiz gelir cehennem/Güller tekellûf olsa nâr-ı azâba benzer.” beyti en güzel tasvirlerden biridir. “Anı hoş tut garîbündür efendi işte biz gittik/Gönül derler

⁶ “Dünyayı süsleyen, dünyanın içindedir; fakat bunu arayabilmezler. O balıklar ki denizin içindedir, denizi bilmezler.” Burada “cihân-ârâ” sözü ile “Allah” kastedilmek istenmiştir.

ser-i kûyunda bir dîvânemiz kaldı.”⁷ beyti de yine şii-
rimizde müstesna yerini alacak söyleyişlerdendir. Fa-
kat dediğim gibi bütün şiiirleri öyle büyük mükâfatlarla
taltif edilecek bir güzelliğe sahip değildir.

Geçen akşam bir şuara bezmine davet edilmişim.
Orada söylenildiğine göre, Hayalî, sultandan bir san-
cak beyliği talep etmiş. Bakalım devran ne gösterecek.
Rüstem Paşa'nın Hayalî'yi hiç sevmediği, Taşlıcalı
Yahya Bey'den yana olduğu da söylentiler arasında.
Rüstem Paşa'nın şair, şiiir sevmez bir vezir olduğunu
biliyorum. İlim ve edebiyattan hiç hazzetmez... Bi-
zimkiler, onu, hicviyeleri ile şimdiden topa tutma-
ya başladı bile ama o, şimdiye kadar şiiiri yüzünden,
İbrahim Paşa'nın yaptığı gibi, hiçbir şairi astırmadı;
bundan sonra dahi öyle bir niyet taşımayacağına ina-
nıyorum.

⁷ “Efendim, gönlümüzü hoş tut, o senin bir garibindir; işte biz gittik.
Senin bulunduğun yerde, adına gönül denilen bir delimiz kaldı.”

Hayalî Gitti Bakî Kaldı

Kış bütün şiddeti ile devam ediyordu... Zatî'nin kunduracı dükkânına uğradım. Sohbet, şiir ve kış üzerineydi. Taşlıcalı Yahya Bey kış için bir kaside yazmış, iki beytini okudu. Diyordu ki: “Cihân içinde bürûdet bıraktı fasl-ı şitâ/Biri birine sovk deprenür zemîn ü semâ/Ocakda âteşe ben nice gülsitân diyemem/Her ahker oldı sanasın ki bir gül-i hamrâ.”⁸ Zatî ise kışa gazel yazmıştı. Onu çok sevdim. Zira edebiyatımızda, özellikle de gazellerde “kış”ı görmek pek mümkün değil. “Yağdıkça karlar bizi incittiğince kış/ Artar yüreği yağı cihânın karış karış/Sanman ki karlar yağar onlara nûr iner/Zulm ile çok kimesne helâk eyledi bu kış.”

Zatî 'ye karşı hep saygı ve acıma hisleriyle doludur içim. Çünkü o, aslında çok büyük bir şairdir; fakat diğer şairlere gösterilen maddî iltifatı göremiyor. Üstadın asıl adı Satılmış imiş. Fakat halkın arasında onun adı “Satı” diye anılır. Şiir söylemeye başlayıp mahlâs lâzım geldikte “Zatî” demiş. Lakin benim kendisine

⁸ Kış mevsimi cihana soğukluk bıraktı; o yüzden yer ve gök biri birine soğuk davranmaktadır./ Ocaktaki ateşe ben nasıl gül bahçesi demeyeyim; her kor sanki bir gül bahçesi oldu.

sorduğumda ana adının İvaz olduğunu beyan eyledi. Her neyse. O, birçok şaire üstat olmasına rağmen, hep gerilerde kalmış. Hakkını da hiç kimse teslim etmemiş. İbrahim Paşa'nın düğünü zamanında herkes bir kaside sunarken bir kaside de Zatî sunmuştu. Paşa onun kasidesini beğenmedi ve: "Kaside böyle dendir." diyerek Hayalî'nin şu beytini okudu: "Ne tozlar kim koparmışdır semend-i tab'-ı mevzûnum/Gözine tûtyâ eyler Sıfahanda Kemâl anı."⁹ Bunun üzerine Zatî çok sinirlendi. "Beyt öyle değil, şöyledir." dedi ve: "Ne tozlar kim koparmışdır semend-i tab'-ı Zatî'nün/Gözine tûtyâ eyler Sıfahanda Kemâl anı." beytini okuyup: "Sultan Süleyman'a verdiğim Culusiyye kasidesinde vardır." deyince İbrahim Paşa hidetlendi çünkü Hayalî hakkında birinin kötü söz söylemesine dayanamazdı. Biraz da bu çıkışın etkisi ile Zatî için ömür boyu sürecek sıkıntılı günler başladı. Devlet erkânı ile bir türlü yakınlık peyda edemedi. Gerçi Zatî için, şiir kabiliyeti olmayan genç âşıklara, maşukları için para karşılığında şiir yazıyor iddiasında bulunuyorlar; ama bununla ne kadar para kazanılabilir ki... Zaten o kadar parası pulu olsa bu yaşında gelip hele de şu kış günü bu soğuk dükkânda, kundura tamiri yapar mıydı?

Zatî'nin dükkânı, sıradan, kundura tamiri yapılan bir yer değildi. Şair namzetleri buraya uğramadan şöhret olmanın imkânsızlığını bildikleri için, Zatî'nin

⁹ "Benim ince ve ölçülü şair yaratılışımın atı, öyle tozlar koparmıştır ki, sürmesiyle meşhur olan Isfahan'da oralı ünlü şair Kemâleddin onu gözüne sürme eyler."

rahle-i tedrisinden geçmeden meydan-ı şuaraya çıkmaz idi. Zatî kendisine gelen ve adı sanı duyulmayan bazı şair adaylarının şiirlerini duyurabilmek için, getirdikleri bir kısım güzel şiirleri kendi divanına alarak onlara iyilik etmiştir(!) Yoksa kimi güzelim gazellerin birçoğu bugün kaybolup gidecekti. Zati'nin elinde bir çizme. Dikişleri simetrik atıyor. Tıpkı bir matla beytinin yahut aruzun 4 mefâilün kalıbıyla söylenmek istenen bir musammat gazelin iç kafiyelerini örer gibi. Etrafiyla fazla ilgilenmez gibi görünmesine rağmen her mütenazır dikişten sonra gözleri dört bir yanı kolaçan ediyordu. Zati'nin dükkânında bu gün dikkatimi çeken bir uşak vardı. Oturuşu, kalkışı, duruşu, konuşması tam bir edep dairesinde idi. Merak ettim sordum:

– Üstadım, bu delikanlı kimdir?

Zatî, bir eliyle çizmeyi, diğer eliyle kulağını tutup, duyamadığını işaret edince tekrar sordum:

– Bu delikanlı, diyorum, kimdir?

– Evladım, sen söylesene kim olduğunu.

Genç, mahcup bir şekilde:

– “Bakî” efendim. Mahmud Abdülbakî.

Devamı Zati'den geldi.

– Kâbiliyetli bir şair. Şu anda ilimle meşgul. Ara sıra buraya uğrar. (Sesini alçaltıp, etrafına bakınarak) Göreceksin bu çocuk Hayalî'nin yerini alacak. Şiirleri ondan daha kuvvetli, dedi.

Sohbet esnasında öğrendim ki Abdülbakî (Bakî) yazdığı şiirleri Zati'ye ilk getirdiğinde, üstat ona

sinirlenmiş: “Niye başkasına ait şiirleri benim diye sahipleniyorsun!” demiş. Sonra diğerlerini de okuyunca, anlamış ki bu, sıradan bir müteşair değildir. Ona yardımcı olacağını söyledikten sonra da Bakî sık sık dükkâna uğrar olmuş.

Yine Bağdat Zulüm Yeri

Zatî'nin dükkânının kapısına bir haberci gelmiş, dışarı çıkmamı bekler imiş. İçeri çağıracaktım Zatî'den çekindim. Ben çıktım. Dışarıda buz gibi bir hava vardı. Haberci durumu kısaca izah etti. Bağdat'tan bir ulak gelmiş. Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi'ye bir nağme yazılmış. Mustafa Çelebi dahi bununla alâkalı olarak istişare yapmak dilermiş. Şöyle deniyor arz-ı hâlde: "Selâm verdim; "rüşvet değildir" diye almadılar. Hüküm gösterdim, "faydasızdır" diye yüzüme bile bakmadılar. Her ne kadar görünürde hükme itaat eder gibi davrandılar amma bütün sorduklarıma hal diliyle karşılık verdiler... Gördüm ki sualime, "cevap"tan başka nesne vermezler ve berat ile hacetim kılmağım revâ görmezler, çaresizce mücâdeleyi terk ettim ve meyus u mahrum gûşe-i uzletime çekildüm."

Arz-ı hâl Fuzûlî'den geliyordu. Neye uğradığımı şaşırırdım. Demek ki sultan emriyle, kendisine tahsis edilen 9 akçe çok görülmüş ve ne idiğü belirsiz kimselerce iç edilmişti. Bunlar kimlerdi ve bu ne cesaretti?

Durumu sultanımıza arz edip etmemekte tereddüt ettim; sonra da hâdiseyi olduğu gibi nakletmeye karar verdim. Zaten bu garip, biz oradan geldikten sonra İstanbul'a gelmeyi arzularmış. Nitekim onun: "Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl/Diyâr-ı Rûm'u gözet terk-i hâk-i Bağdâd et" diye feryat edişini İstanbul'dan duyar olmuştuk. Farsça bir şiirinde de bütün arzusunun Anadolu'da olmak olduğunu terennüm ediyor ve diyordu ki: "Ey Rum zarifleri, felek sizin muradınızı vermiş; şükredin. Sizin bizimle münasebetiniz bile yok; durağınız durağımızdan yüce. Biz ay yüzlülerin kullarıyız, bütün ay yüzlüler sizin kullarınız..."

Padişahımız bu hâdiseyi duyunca bir an hiddetlendi. Sonra da: "Devlet siyasetinde hiddetin yeri yoktur." muktezasınca: "Hal çaresi neyse onu yapalım." dedi. Benim birkaç arkadaşıyla Bağdat'a gitmemizi emreyledi. "En kısa zamanda yola koyulasuz!" dedi. Ben, onun İstanbul'a getirilip getirilmeme hususundaki düşüncelerini sordum. "Bre dağ çiçeği, çemende neyler!" diyerek kestirip attı.

Bu arada Garb'a sefer hazırlıkları yapılmakta idi ve gönlümden bu sefere katılmak arzusu geçiyordu. Bunu söyleyemedim. Kim bilir belki de Bağdat'taki işimiz çabuk bitecek ve ilkyaza buraya yetişecektim. "Allah'tan hayırlısı" dedim. Padişahımızın huzurundan ayrılarak, yol tedarikine koyulduk... Irak Seferi sonunda asker şair Aşkî: "Sevin ey dil gazadan husrev-i sâhib-kıran geldi/Saadet tahtına yani Süleyman-ı zaman geldi." diyordu. Demek ki cihanı titreten, ona nizam veren asrın Süleyman'ı Bağdat'tan

uzaklaşınca nizamı bozucu hareketler de baş gösterir oldu. Aslında sefer dönüşü, oradan ayrılmanın verdiği burukluğu yaşıyordum; ama şimdi de pek istek yoktu içimde nedense. Yine de bir şair-i cihanı yakından tanıma arzusu ve çapulcuların kurdukları hileyi bozma gayesi gönlümde galebe çalıyordu. Nihayet bir seher vakti Üftâde'nin: "Dost ilinin âşıkları/Hak yolunun sadıkları/Dertlilerin hâzıkları/Dost iline yol kandedir?" şiirini dilimize dolayıp, "Kandesin Bağdat?" dedik. İstanbul sisler arasında. Şehrin kenar mahallesinden dervişlerin "Hu! Hu!" sesleri geliyor. Tüylerimiz diken diken ...

...

Eskişehir'i geçtik, kimse birbiriyle konuşmuyor. Herkes kendi iç dünyasıyla musahabe içinde ... Sadece namaz ve yemek molalarında konuşuyoruz ama yapılacak işler konusunda birbirimizle gönülden rabıta hâlindeyiz. "Biz aslında Bağdat'a, bir tek Fuzûlî için mi gidiyoruz?" diye sormuştu bir âkil arkadaş. Destur Çelebi bunun üzerine ne güzel demişti:

– Bre rüzgâra bırakılmış bir bûy-ı vefânın peşinden asırlarca yelmeye ahdetmişken bir dost ilinden âh ü figân eden bir şair-i cihâna tâb ü tâkâtimizce medet eylemenin sözü mü olur!

Destur Çelebi'nin hiçbir hesabî hareketi yoktur. Bir işe karar verildi mi kendini ona kilitler, çoğu zaman yaptığı, yapacağı işin sonuna kadar da olacakların nedenini, niçinini kimseyle mütalaa eylemez ...

Ben, Fuzûlî'nin asıl gâyesinin ne olduğunu düşünüyordum. Onun İstanbul'a gelmek istemesi nedendi?

Bir İstanbul sevdası mı, yoksa sultanımıza yakın olma hevesi mi? Ama meşhur sözdür “Kurb-ı sultan ateş-i sûzândır.” Acaba Fuzûlî’de tanınma, şöhret olma arzusu mu vardı? Zira İstanbul’da olmak, İstanbul’da şair olmak hem maddî hem de manevî açıdan önemli bir husustu. Zira sultanımız yirmi küsur şaire devlet desteği sağlıyordu? Mesela; mevâcib (maaş, ulufe) defterinde görmüştüm ki Hayalî’nin günlük 10, aylık 290 akçe aldığı kayıtlıdır ancak ne acıdır ki Fuzûlî’ye bağlanan 9 akçeye Bağdat’ın iş bilir(!) rüşvetçi memurları el koymuştu. Fuzûlî’nin gâyesi neydi? Belki kendisi de bunu tam olarak bilemiyordu. Nasıl ki göz, kendini göremez, burun kendini koklayamaz, kulak, derunundaki hengâmeyi işitemez... “Saltanat yaygısı ateşlere yansın, Allah bilir, bana bir külhan köşesi ondan daha iyidir.” diyecek kadar istiğna sahibi olan şair, eğer sözlerinde samimi ise maddî âleme bel bağlamaz. Hem ne demişti: “Fakr mülkün dut ger istingada istersen kemal/Saltanattan geç kim ol vadide çoktur ihtiyaç.” Fakr mülkünü zaptet. Eğer kemal derecesinde her şeyden feragat etmek istersen dünya saltanatından vazgeç. Çünkü dünyada her şeye malik olacak bir kudrete sahip olmak istersen o yolda insan çok şeye muhtaç olur, diyordu. Tâc ü tahtı elde edeyim diye çabalama. Mutlak acz hâlinde ol, öyle olmayı gözet. Zira taht ayağa bir bağdır. Taç ise başa belâdır, diyen de oydu. Akbabalar gibi dünya leşini istemiyor; bir bölük ankâ kuşu gibi kanaatin Kaf Dağı’nı bekliyordu Fuzûlî.

At üstünde kaç gece, kaç gündüz yolculuk yaptık bilmiyorum. Geçtiğimiz her yerde devlet-i âlimizin zenginliğinin millete yansımaları görüyor, bundan

büyük bir haz duyuyorduk. Halk refah içindeydi ve tek şikâyetleri ölümdendi. Devlet elinin haberdar olamayışından dolayı, ulaşamadığı yerlerde, varlık sahipleri, fakir fukarayı himaye ediyor; komşusu açken kendisi asla tok yatmıyordu. Etrafı tefahhus ederek gidiyorduk. Bu mevsimde aç ve bî-ilâç kimse var mıdır diyerek... Sorup sual ediyorduk: “Hâliniz nicedür, bir şikâyetiniz var mıdır?” diye. Hamd-i bî-payan ve şükr-i Yezdan eyliyordu ahali ve padişahımızın beka-yı devletine dualar gönderiyorlardı.

“Ey Fuzûlî bes ki gam-nâk oldu ahvâlün soran/
Gamdan ölsen hiç kim sormaz dahi ahvâlünü.” Fuzûlî!
Gamdan ölen insana, hâlin nedir, deyü sual mi olurmuş! Hem ölen kişiye soru sormak bîhûde değül mi-dür! Fuzûlî'nin sesinde, söyleyişinde yanık bir hava var. Bunu İstanbul'da yahut Anadolu'nun herhangi bir köşesinde duymak mümkün değil.

Kandesin Bağdat

Fuzûlî her ne olursa olsun, yalnızlığı seçmişti. Yalnız olmasa, yalnızlık olmasa belki Fuzûlî de olmayacaktı: “Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge/ Ne açar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayri.” deyişi fuzuli değildi. Şiirin bir geçim kapısı olduğu ve kabiliyetli olanların gerek vüzera, gerekse sultan tarafından keşfedilip türlü nimetlere gark edildiği asrımızda o, bir köşede garip ve yalnızdı. Eğer güçlü bir dayanağı olsaydı, elbette dertli günlerinde yanarı, hasta günlerinde kapısını çalanı olacaktı. Oysa gönlündeki ateşten başka dert ortağı ve sabah yelinden başka ziyaretçisi olmayan bir büyük; fakat garip şairdi Fuzûlî. Ki gönül ateşi ve -hep sevilenlerden muştular getirdiğine inandığımız- bâd-ı sabâ da bu durumu ona haykırıyordu: “Sen yalnızsın Fuzûlî!”

Bağdat’a yaklaştıkça Fuzûlî’den sadâlar, inilteler ve en az beş elif miktarı “âh”lar geliyordu kulaklarımıza. Âhlar ki ne ateşin... “Berk-i âhum gökyüzün dutmuş sirişküm yeryüzün/Sohbetümden hem vuhûş etmiş teneffür hem tuyûr.” Kerbelâ’nın bu dertli çocuğu öyle âh ediyor ve ağlıyor ki âhı şimşek gibi göğe çıkıyor. Şimşegin ardından yağmur mukarrer. O da oluyor.

Tabii yeryüzü de gözyaşından sele müstağrak... Böyle biriyle sohbet mi edilir! Bırakın insanları, vahşi hayvanlar, kuşlar bile ondan yaka silkip kaçıyorlar. Ne şiddetli ve ateşli bir “âh”tır bu...

Nihayet Bağdat’a giriyoruz. Yine bir seher vakti... Bu mevsimde hâlâ güller var evlerin bahçelerinde. Ve çimenler... Bağdat, Rum diyarından daha sıcak. Gerçi bu mevsimde ılık demek daha doğru olur... Dicle Nehri kenarında aldığımız abdest bütün yorgunluğumuzu alıverdi. Bağdat daha bir güzelleşti gözlerimizde. Ve birden etrafımızı Cüneydler, Geylanîler, Mansûrlar... sardı. Bize: “Hoş geldiniz, safâ geldiniz Burc-ı Evliya’ya.” diyorlardı. Hepimiz aynı rüyayı, aynı hayali görmüyor olmalıydık ki herkes: “Hoş bulduk.” diyordu. Birbirimize baktık, şaşkınlığımızı gizleyerek. Sonra yanık sesli bir müezzinin “Haydi namaza! Namaz uykudan hayırlıdır.” sedasıyla kendimize geldiğimizde etrafımızda kimse kalmamıştı. Hiç birimiz yorum yapmadık. Namaz için camiye doğru yöneldik.

Bade’n-namaz, valiyi bulduk. Valinin işleri hakikaten çoktu. Bağdat’a vali olmak her paşaya nasip ve müyesser bir makam olmasa da valinin gözü yılmış görünüyor. Kim bilir belki o da -Fuzûlî gibi- bir yolunu bulup Pây-i Taht’a gitmek diliyor. Bağdat halkı üzerinde, Safevîlerin hâkimiyet kurma gayeleri hiç eksik olmuyormuş. Kâh mezhep kâh kardeş kavgalarını körükleyip Bağdat’ı yeniden ele geçirme emellerinden vazgeçmiyorlarmış.

Bağdat'ın ilmî ve ulvî zenginliğine rağmen Bağdatlıların huzursuzluğu, fakirliği câlib-i dikkatti. Vali, burada kimi makamların köklü aşiretlerce ele geçirildiğini, bu makamlarda olanların rüşvetsiz iş yapmadıklarını ve bu insanların vazifeden alınmalarının şimdilik mümkün görülmediğini ezile büzüle anlatıp bu husustaki çaresizliğini itiraf ediyordu.

Biz: “Bre, Devlet-i âl-i Osman'ın kuvve-i azîmesi karşısında, bu bir avuç çapulcunun esamisi mi okunur!” deyip Sultanımızın emir ve hassasiyetlerini valiye bildirdikten sonra, bu elebaşların nerelerde, hangi makamlarda olduğunu öğrenip hemen temizlik harekâtına başladık.

Bu harekâtın sonunda anladık ki bunların yegâne gayesi rüşvet almak değilmiş. Ama milletten rüşvet almakla bir taşla iki kuş vururlarmış. Rüşvetle kendilerine maddî bir fayda sağlıyorlar; fakat daha önemlisi halka da şunu göstermek istiyorlarmış: İşte Osmanlı geldi. Nizam-ı Âlem hedefiyle. Fakat gelin görün ki onların yönetiminde de aynı rezalet devam ediyor. Bu, nasıl bir Osmanlı adaletidir? Osmanlıların Safevîlerden farkı nedir? Yani bunların birtakım siyasî hedefleri vardı. İş görüldüğü gibi basit değildi. Artık bir Osmanlı şehri olan Bağdat'ın böyle bir nizamsızlığa ve böylesi bir Bizans oyununa tahammülü olamazdı. Vali ile istişare edip, güvenilir, emin, bilgili ve ehil kimseleri iş başına getirdik. Yeni durumun takibi için de otuz gün miktarı Bağdat'ta kalacağımızı söyledik. Bu arada Sultanımızın emriyle Fuzûlî'ye bağlanan 9 akçe maaş yeniden işlemeye başladı.

Rüşvetçilerin zimmetlerine geçirdikleri akçeler de tahsil edilerek hak sahiplerine iade edildi.

Aldığımız habere göre Fuzûlî-i bî-çâre, maaşı kesildikten sonra, terk-i mücâdele edip Hille'ye gitmiş. Arkadaşlarla konuştuktan sonra, birkaç günlüğüne Hille'ye gitmeye karar verdim. Maksadım Fuzûlî'yi bulmak, onu iyice tanımak, onun dünyasına girmektir.

“Kandesin Hille!” diyerek yola koyuldum. Hille'ye gecenin geç bir vaktinde ulaştım. Bir han bulup geceyi orada geçirmeye karar verdim. Buralarda Osmanlı şehirlerinin ihtişamı, zenginliği yok; fakat manevî havası Osmanlı şehirlerinden farksız. Hatta Bağdat nedense bana hep mukaddes bir şehirmiş gibi geliyor. O yüzden topraklarında abdestsiz dolaşmanın bu mübarek mekânlara edepsizlik olacağını hissediyorum. Belki de bu topraklarda nice evliyanın, ulemanın ayak izi oluşundan... Hancı elinde bir tepsi, ihtiramla odaya girdi. Yiyecek getirmiş. Hoş beşten sonra, diyar-ı Rum'dan geldiğimi öğrenince daha bir ikram ve tekrimde bulundu. Sultanımızı görüp görmediğimi, İstanbul'u... sordu. Soru sorma sırası bana gelince ben de Fuzûlî'yi sordum. Meğer hancı Fuzûlî'yi çok iyi tanırmiş. Anlatmaya ta çocukluğundan başladı:

– Molla Süleyman derler bir âlimin oğludur. Merhum babası onu çok iyi yetiştirdi. Türkçenin yanında Arapça ve Farsçayı da öğrendi. Bağdat'a gitti. Orada birçok ilim tahsil etti. Meşhur hocalardan ders aldı. Hocasının kızıyla evlendi. İstese medreselerde ders verecek kabiliyete ve ehliyete sahipti.

– Peki ne yaptı?

– O, buna yanaşmadı nedense. Hocalardan aldığı dinî ve edebî bilgilerin yanı sıra başka ilimler öğrenmeye de heves etti. Kendisine meslek olarak da bir şey seçmedi.

– Peki, ne yer, ne içer, nafakasını nasıl temin eder?

– Nafaka temini için çeşitli vazifelerde bulundu. Fakat tahsiliyle ilgili değildi. Yani son derece mütevazı görevlerdi. Bir müddet Necef’te Hz. Ali’nin (r.a.) türbesinde türbedarlık yaptı. Daha sonra ne oldu ise bu görevden nâ-hak yere uzaklaştırıldı.

– Sonra?

– Sonra işte... Ufak tefek işlerle uğraşıp durdu. Bir ara İstanbul’a gitmeyi arzulamıştı. Fakat herhalde sultanımız buna müsaade etmemiş. Aslında sultanımızın böyle âli sanatkârları, İstanbul’a çağırıp, himaye ettiğini biliyoruz; ama nedense Fuzûlî’yi istemedi. Herhalde...

– Pekiyi, ben Fuzûlî’nin daha önce, yani Safevîlerin hükümrân olduğu bir zamanda Şah İsmail’e kasideler yazdığını duymuştum bu doğru mudur?

– Doğrudur.

– Yahu bir kalpte iki sultân olur mu?

...

Hancı sustu. Siz böyle bir ahvali yaşamadınız, bilemezsiniz bizim hâlimiz niceydi, der gibi yüzüme baktı boş boş. Sonra kendini topladı:

– Hak budur ki ben, bunca ilm ü irfan sahibi, şiir vadisinin yegâne incisi Fuzûlî’nin çöl ortasında, Pây-i

Taht'tan uzak, kıymetsiz bir taş parçası gibi görülmesine çok üzülürüm. O ki müstağnidir, tok gözlüdür, amma yazdıklarının, kendisi gibi, gözden ırak olmasına acırım. Pây-i Taht'ta olaydı, Devlet-i âl-i Osman'a birçok faidesi olurdu. Şiirleri ve taze hayalleri ile de reng ü bû katardı Osmanlı eşarına... Demem o ki buradan avaz itse de zor erişir İstanbul'un sem'ine... Hele de İstanbul, ona kulaklarını tıkar ise...

– İstanbul hiçbir sanatkâra, hiçbir âlime, hiçbir veliye kulak tıkamamıştır. O, burada kalsa da gönüllerde hak ettiği makamı bulmuştur. Bundan hiç kimsenin şüphesi olmaya.

– Siz ne dersenez deyin beyim. Onun gönlü hiçbir vakit sabit-kadem olamamıştır. Gerçi mizacı gezmekten, seyahat etmekten hazzetmez; amma yüreğinde daima arzuladığı bir coğrafya vardır. Orası da İstanbul'dur. Buralarda kendini hep garip hissetmiştir. Ana kucağından atılmış bir garip. Bu garipliğin mecazını da hakikîsini de yaşıyor Fuzûlî...

Hancı konuştuğu konuşuyor, âdeta Fuzûlî'nin mücessem bir tasvirini çiziyordu. Ben bu bilgilerin bir kısmını, İstanbul'a dönünce Âşık Çelebi'ye nakletmeyi geçiriyordum kafamdan. Zira hancı da bir edebiyat meraklısı. Hem de düşünceleri sıradan gözüküyor. Belli ki buraların havası, taşı toprağı boş değil. Merak edip soruyorum:

– Siz de uğraşır mısınız şiirle, edebiyatla?

– Gençliğimde bir iki sınınamam olmuştur. Hani o delikanlılıkta herkes yazar ya, işte öylesine... Fakat

iyi bir şiir dinleyicisi sayabilirsiniz beni. Hatta bu sözümü kınamayın ama iyi tartarım şiiri. Şiir sohbetlerine, şüara meclislerine katılırım. Rum diyarından sefere katılan şairlerden Taşlıcalı Yahya Bey’le, Hayalî Bey’i de tanıdım. Sefer hâli olduğu için etraflıca dinleyemedim onları; fakat her ikisinin de Fuzûlî gibi kuvvetli şiir söylediklerini biliyorum. Siz nasıl tanıyorsunuz bilmiyorum; ama Taşlıcalı’nın şiirleri çok samimî geldi bana. Söyleyişinde sun’îlik yok. Nasıldı o, dur bakalım... Hah: “Bileli sevdüğümü taşa tutar yâr beni/Ana şâdam ki diriğ itmez elinden geleni.” ve: “Rahm iderem sana diyü bir gün zaman ile/Gönlümü egle bari benüm bir yalan ile.” matlalı gazelleri ezberimdedir. Böyle rahat bir söyleyiş ve dilin mecazlarına, deyimlerine bu derece iltifat ederek şiir yazması çok hoşuma gitti doğrusu. Hele: “Kâşki sevdüğümü sevse kamu ehl-i cihân/Sözümüz cümle hemân kıssa-i cânân olsa.” ve: “Bir demür tağı delüp boynına almak gibidür/Her kişi âşık olurdu eğer âsân olsa.” Peh peh bu ne hoş bir gûyende! Bu efkârı, bu sıradan gibi gözükken sözlerle böyle ustaca anlatabilmek kolay değil elbette. İşte bu, sehl-i mümtenîdir azîzim. Bendeniz derim ki Taşlıcalı, Fuzûlî’nin kolay söyleyişlisi, çabuk anlaşılıdır. Hayalî Bey de çok usta bir kalem. Şahsiyeti de şairliği gibi. Tok gözlü, tok söyleyişli. Allah her ikisinin encamını hayır eylesin.

Hancı bildiklerini uzun uzun anlattı; bildiklerinin yanına düşündüklerini de ekleyerek... Sonra sözün başına dönüp birden kesti.

– Sizin gibi değerli mihmanlar gelir, onlarla sohbet ederiz... İşte öyle.

Vakit gece yarısını çoktan bulmuştu. Gözlerimde uyku vardı; fakat uyumak istemiyordum.

– Beyim, edepsizlik etmek istemem. Uyuyacaksınız ben çekileyim.

– Yok yok. Sohbetiniz uykudan leziz.

– Estağfurullah.

– Peki, Fuzûlî'nin şiirlerinde, çokça rastladığım bir durumu sorayım. Siz nasıl yorumlarsınız bunu. O, diğer şairlerde dikkat çekecek kadar fazla olmayan bir kısım mefhumlar üzerinde çok fazla duruyor. Meselâ “kan, gözyaşı, ateş, su, hava, toprak...” gibi. Bunun belirli bir sebebi var mıdır?

– Bunların bir kısmı ancak tasavvufla izah edilebilir.

– Nasıl?

– Şöyle ki: Biliyorsunuz Kur'an'da “Biz insanı bir kan pıhtısından meydana getirdik.” mealinde bir ayet vardır. Demek ki “kan” insanın, insanlığın var oluşunda temel bir maddedir. Kan, başka sebeplerden dolayı da hakikaten şiirlerinde çok geçer. Meselâ, insan çok ağlamaktan dolayı ciğerlerindeki kan, damarlardan göze kadar gelir ve oradan gözyaşına karışıp dışarı çıkar. Bu, âşığın mesleğidir.

– Ne?

– Ağlamak. Âşık sevgiliden cüda kaldığı çün işi gücü ah ü figan etmektir. Nitekim:

*Gözüm kim bağrumun kanın töker pergâle pergâle
Dem-â-dem ârzu-yı lâ'l-i cânân etdüğümdendür*

*Gözlerüm yaşın görüp şûr etme nefret kim bu dem
Ol nemekdendür ki lâ'l-i şeker-efşânundadur*

*Göz töker isrâf ile hûn-âbe lâ'lin gûyuya
Kim ciğer dâğında ol lâ'lün bulupdur ma'denin*

gibi nice beyitlerinde bu duruma temas eder. Kelimeler îtina ile seçilmiş. Gözyaşının yanında “ciğer, lâ'l” gibi kelimeler tesadüfi değil.

- Fuzûlî gerçek hayatında da böyle ağlar mı?
- İkinci beyte dikkat buyurun. Gözyaşındaki nemek (tuz) tadını iyi biliyor.
- Galiba siz de biliyorsunuz.
- (...) İkinci olarak “ateş, su, hava ve toprak” dediniz. Bunlar da biliyorsunuz “anâsır-ı erbaa” dandır. Varlık âlemi bu dört unsurdan oluşur. Bu dört unsur, insanların mizaçlarına hâkimdir... Dahası var. Ateş İbrahim Peygamber’e, hava İsa aleyhi’s-selâm’a, toprak Âdem Peygamber’e, su da Nuh aleyhi’s-selâm ile Hz. Muhammed’e (s.a.s.) hayat, rahmet, feyiz, iman gibi alâkalarla işaret ediyor. Bakın, Fuzûlî bu ikinci husûsu beyitlerinde görünen anlamların derinliğinde nasıl izah ediyor. Görünüşte farklı bir şey anlatıyor; ama derununda farklı: “Demen gözyaşı ilen def’ olur aşk âteşi tenden/Bu od her yere düşse fark kılmaz kurusun yaşın.”
- Çok güzel... Fuzûlî sûfi midir?

– Elbette. Fakat onun tasavvuf anlayışı meselâ Gazali gibi, Mevlâna gibi, hatta Yunus gibi açık değildir. Fuzûlî'deki tasavvufu anlayabilmek için iyi bir edebiyatçı olmak, remizleri iyi takip etmek gerekir. Hatta sadece edebiyatçılık da yetmez. Dili iyi bilmek, kelimelerin kaç değişik anlamı varsa hepsini göz önüne almak, nereye uyuyorsa ona göre yorumlamak gerekir. Çünkü zahiren farklı bir şey anlatır gibidir; ama remzi yakalarsanız, görürsünüz ki bâtınında tasavvufî ıstılahlara yer vermiştir. Bu, aynı zamanda farklı bir sanat, farklı ve üstün bir zekâ mahsulüdür.

– Bunu biraz daha müşahhaslaştıralım öyleyse.

– Pekâlâ. Biraz müsaade edin.

Odadan çıktı. Dışarı baktım gece sabaha dönmek üzereydi. Uykuyu unutmuştum. Çoktan beri böylesine bir sohbetten de mahrum olduğum için hiç sıkılmıyordum. Oturduğum yerden ayağa kalkıp bir iki adım attım. Sonra tekrar oturdum. Üzerimde garip ve tatlı bir yorgunluk vardı. Hancı çıkarken kapıyı açık bırakmıştı. Dışardan hafif ve soğuk bir rüzgâr giriverdi içeriye. Ürperdiğimi hissettim. Çok geçmeden hancı elinde bir tomar kâğıtla geldi.

– Şuradan istediğiniz bir sahife, o sahifeden de istediğiniz bir beyti seçin.

Hancı, tavırlarıyla iddiaya girmiş bir bahisçi gibi davranmaya başladı. Ben de onun havasına kapıldım. Elimi uzattım, gayri ihtiyarî gözlerimi de kapatarak bir kâğıt seçtim. Sonra kâğıtta yazılı beyitleri incelemeye başladım. İstiyordum ki hancıyı biraz zorlayayım. Neyse bir beyit seçtim.

– Şunu izah eder misiniz?

Hancı kendisine çok güvenmesine rağmen, şöyle derin bir nefes alarak, hararetli ve heyecanlı bir şekilde anlatmaya başladı.

Müezzin “Es-salâtü hayrû'n-mine'n-nevm” diyor ve kutlu bir davete çağırıyordu. Evet namaz uykudan hayırlıydı. Biz de zaten uyumamıştık. Fuzûlî vesîle olmuş, sabaha kadar Allah ve Resul kelâmı etmiştik.

Namazdan sonra hancının tarif ettiği mahalle gidecekken Bağdat'tan bir haberci yetişiyor. Anadolu'nun birtakım şehirlerinde, sebebi belirsiz isyanların baş gösterdiğini, derhal İstanbul'a dönmemiz gerektiğini emreyleyen sultan emrini uzatıyor elime ... Ne olduğunu anlayamıyorum. Çünkü çok değil, daha bir ay kadar önce, biz buraya gelirken, ne kadar bahtiyar, ne kadar müteşekkir bir ahali ile tanışmıştık bu diyarlarda... Takdir, tedbire uymayınca “Sultan buyruğudur.” deyip, Fuzûlî ile olan buluşmamızı ertelemek mecburiyetinde kalıyorum. Hancı ile helâlleşip, arkadaşlarımla buluşmak üzere Bağdat'a doğru yola koyuldum...

İstanbul'a kadar geldik. Biz burada yokken köprü'nün altından nice sular akmış... Zatî, garip Zatî, Hakk'ın rahmetine kavuşmuş. Herkes bilirdi ki Zatî ile Taşlıcalı Yahya Bey birbirlerinden pek hoşlanmazlardı. Kaderin cilvesine bakın ki Zatî'nin cenazesinde, ortada olan, her işine koşturan Yahya Bey olmuş...

Serfirâzlar

Nerden alırlar bu cesareti, bu kuvvet ve kudreti bilinmez. Asrın Süleyman'ına karşı bu ne denizliktir böyle? Bu sultanın karşısında başlar eğilmez, yürekler anafora tutulmuşçasına dalgalanmaz ve dalganın tesiriyle dışa vurmaz dibe çökmez miydi? Koca Sinan'la koca sultanın konuştukları ve koca Mimar Sinan'ın sultan karşısındaki tavrı daha dün gibi akılda iken bu kendini bilmez çapulcuların nasıl bu denli gemi azıya aldıklarını havsalam almıyor.

– Söyle bakalım mimar başı, dilediğimizce bir caminin Pây-i Taht'ımıza imarının zamanı tâ key gelür?

– Sultanımız ne zaman emir buyururlarsa.

– Vakt ü saati gelmiştir mimarbaşı!

– Emir sultanımızındır.

İçimden Sinan'a acıyordum. Sultan karşısında hiç itirazda bulunmuyor, ne yapacağını bilemeden bir işe girişiyor diye... Sultan, ağzıyla söylemişti “Pây-i Taht'a yaraşır” bir cami istiyordu. Bu, sıradan bir şey olmamalıydı. Gerçi Şehzade Camii güzel idi, ama biliyorum ki Sultan, ondan daha cazip, muhteşem bir cami istiyordu.

Sinan'ın kafasında yeni ufuklar beliriyordu. Sultan önünde eğilen başını şöyle bir yukarı kaldırdı. Bu, eğilmekten yorulan bir boyunu dinlendirme hareketi miydi, yoksa tasarladığı binanın beyninden fışkırıp dışa vurumu muydu? Bunu anlamak mümkün olmadı.

Sinan müsaade isteyip geri geri hümayun kapısına giderken sultan anî bir baş hareketiyle beni yanına çağırdı.

– Kocaya ağır bir vazife vermişüz. Yapacağı eser, Devlet-i âl-i Osman'ın ömrü oldukça, hatta kıyamete dek payidar ola! Bunun çün ne gerekiyorsa yapıla vesselam.

Bu altmışlık usta, sultana hiç tereddüt etmeden “yaparım” dediği caminin hülyasıyla sarayın koridorlarında ağır adımlarla ilerliyordu. Belli ki Erciyes'i getirip İstanbul'a dikmenin hesabını kurmaya başlamıştı. Peşinden yetişip sultanımızın bana söylediklerini kendisine ilettim.

– Koca! Şimdiye dek söz incisini ipliğe dizenlerle eğlendim. Onların cevherlerini sühan sarraflarına tanıtip ölçüp biçip kıymet biçmeleri ile meşgul oldum. Lakin sultanımız bugün bana, size yardımcı olmamı emreyledi. Yani size, o muhteşem olması istenen camiyi yapmanız esnasında maddî manevî her ne lazım ise ne gerekirse temin etmem hususunda sultan buyruğunu yerine getireceğim.

– Eksik olmayın... Hele bana birkaç gün müsaade edin. Düşünüp taşınayım. Ne lazım gelirse ben size haber eylerim.

– İnşallah bu vesile ile ben dahi Rızâ-i Bârî'nin takdirine nâil olurum. Lakin evvel de dediğim gibi ben mimarîden anlamam. Hak bilür ki bu meslek dahi öteden beri dikkatimi çekmemiş de değildir. Nasıl işlersiniz o taşları ki dile gelirler? O nakışlar hangi elifbaca yazılmıştır kim ümmîler dahi bakınca okurlar, anlarlar.

– ...

Koca Sinan bana şöyle bir baktı. Gözlerinden beni dinlemediği anlaşılıyordu. Düşüncesi, bakışları çok derinlerde, uzaklardaydı. Kendisini yalnız bırakmanın daha doğru olacağını düşünerek vedalaştım.

Aradan birkaç gün geçmişti ki gerekli levazımatın temini için bana geldi. Caminin temelinin atımında küçük bir merasim yapıldı. Kurbanlar kesildi, dualar okundu. Bizzat şeyhülislâm bu merasime iştirak etti.

Millet dağıldı. Meydan, Sinan'la ustalarına kaldı. Bir yanında Mimar Davud bir yanında da Mimar Hayreddin vardı. Arkasında ise meşhur hattatlardan Karahisarî, meşhur nakkaşlardan Camcı İbrahim duruyordu. Caminin yapılacağı bu meydanda bunlardan başka zamanın en becerikli bennâları (yapı ustaları), seng-tırâşları (taş yontucular), haddâdları (demirci), lağımgerleri (lağımçı), neccârları (dülger) ... hazır kıta bekliyordu. Toplam 3423 er vardı vazifeli. Sinan, sesinde bir ağırlık ve azametle tane tane konuşuyordu:

– Ustalarım, bir nice zamandır kim Ayasofya gibi bir kubbe tutturmak gâyet müşgüldür deyü böbürlenir durur kefere. Bu, bize derd olmuştur. Size dahi derd değil midir?

“Elbette” dediler, hep bir ağızdan.

– Ustalarım, imdi biz öyle bir cami ve dahi öyle bir kubbe yapacağız ki dostlarımız sevinecek; Ayasofya gibi bir bina bir dahi yapılamaz diyenler, küçük dillerini yutacak, parmak ısıracaklar.

“İnşallah” dediler, hep bir ağızdan.

– Bu iş için bileğinize ve yüreğinize güveniyorsunuz değil mi. Aman ha ustalarım bu mübarek caminin tek bir heliği dahi abdestsiz konmaya! Namazınızı zamanında eda edin. Bu eser hâsıl olurken, alacağınız lokmayı da helâl ettirmek çün elinizden geleni ardınıza komayın. Gerçi bunları söylemem dahi yersizdir bilirim amma yine de tekrarında fâide vardır biriniz gaflette olursa yekdiğeriniz dahi ol gaflettekini uyara diye hatırlatırım.

“Eyvallah” dedi ustalar hep bir ağızdan.

– Ve dahi iznim hâricinde tek bir taşı, bir yerden alıp bir yere komayasız!

“Eyvallah” dedi ustalar hep bir ağızdan.

– Ve dahi iş esnasında kimse işi aksatacak derecede bir biriyle boş lâkırdı itmeye.

“Eyvallah” dedi ustalar hep bir ağızdan.

– Ve dahi dilinizden tekbîri eksik etmeyesiz, besmelesiz iş işlemeyesiz.

“Eyvallah” dedi ustalar hep bir ağızdan.

– Ve dahi tek bir taşı israf etmeyesiz.

“Eyvallah” dedi ustalar hep bir ağızdan.

– Bileğiniz, yüreğiniz güçlü olsun. Sa’yinizin hakiki

semeresini Allah Tealâ virsün. Haydi ya Allah! Bismillah!

Hep bir ağızdan tekbir getirildi ve hummalı bir çalışma başladı. (1550)

Sinan “Bu, benim en güzel eserlerimden biri olacak. Sultanımızın da adına şanına uygun olacak. Onun için hiçbir kusur olmamalı.” diyordu sık sık. Sonra da bana dönüp:

– Biz işimizde sağlamlığın yanında güzellik; güzelliğin yanında da bir kutsiyet ararız; bunlara dikkat ederiz. Eğer bunlardan biri eksik olursa hedefimize ulaşamayız. Ve dahi emeğimiz heba olur.

En az Koca Sinan kadar ben de heyecanlanıyordum. Bu cami Pây-i Taht’a yakışır olmalıydı. Mübarek mekânın duvarları her gün biraz daha yükseliyor. Her taş, yerine muvafık düşüyordu. Burası bir külliye olacaktı. Yani sadece namaz kılmak için bir cami yapılmıyordu. Caminin hemen yakınına medreseler de inşa ediliyordu. Bunlardan ikisi hemen üç yıl sonra (1553) tamam oldu. Birine Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi, diğerine Mimarzâde, müderris tayin edildi. Her ikisi de âlim zevattandı. Kadızâde’nin talebelerinden şair Abdülbâkî (Baki) Süleymaniye binalarının yapımına nezaretçi tayin edildi.

Yıkıldı Cihanın Bir Yanı

Sultan, seferden sefere koşmaya devam ediyor. Oturduğu zamanlarda da kimi nereye sevk edeceğini; kimi nerede görevlendireceğini iyi biliyordu.

Bir gün, nereden icap ettiği belli olmayan bir hâdise çıkıverdi. Sipahiler Ağası Őemsi Ağa, Aksaray kışlağından çıkıp İstanbul'a geliverdi. Sultandan destur istedi. Destur verildi:

– Sultanım, vezir-i azam ve bendeniz işittik ki, ođ-lunuz, yani kim Őehzde Mustafa ve bir kısım yeniçeriler sizin çokça yaşlandığınızdan, düşman üzerine gidemeyişinizden dem ururlar ve dahi “Őehzde Mustafa'nın idre-yi maslahatı ele alması gerekir; bunun için yegâne engel Rüstem Paşa'dır. Anın kellesi uçuruldu mu, yaşlı padişahı bir sarayda istirahatata almak kolaydır.” derler.

Sultan elini sakalına atıp sarayın içinde dokuz adım ileri ve dahi yedi adım geri geldi. Sonra hışımla geri döndü.

– Sonra!

– Sonrası vezir-i azam Rüstem Paşa size iletmemi istedi ki: “Őehzde Mustafa bu sözlere kulak verir.

Yani yeniçerileri dinler. Onlara uyar. İşbu sebepten komutayı bizzat sultanımızın ele almasını istirham ediyoruz.”

Sultan düşünür. Benim evlâdım, benim sulbüm böyle edepsizlik edebilir mi? Eğer ettiyse...

...

Sultan, bu kış için yeniçerilere ve şüphe ettiği diğer birkaç fırkaya izin verdi. Bense son zamanlarda sarayda gördüğüm entrikalardan duyduğum rahatsızlıktan dolayı sarayla ilgimi iyice kesmiştim. Olan bitenleri dışarıdan gözlemek daha iyiydi. Zaten sultan da beni eskisi kadar çağırmıyor, aramıyordu. Rüstem Paşa'yı İstanbul'a çağırdı. Bahar başlarında seferi kendisinin yöneteceğini valilere duyurdu.

Ordu, Ereğli yakınlarına gelince Şehzade Mustafa'nın ordugâha gelmesi emredildi. Mustafa, masumiyet timsali beyazlar giydi üstüne. Bilmem kefeni kendi mi hazırlamak istedi. Gelip, babasının elini öpmek diledi. Bir şeyler sezmişti Mustafa, belli ki... “Hayatıma sebep olan, varsın ecelimin de sebebi olsun.” diye geçirdi içinden.

Mustafa ki doğruluk üzere hareket eden, kimseyi kırmayan idare ehli genç bir Şehzadedir. İlme ve edebiyata, âlime ve şaire sevgisi vardır. Esasında kendisi dahi bizzat edebiyatın, şiirin içinde olan ve karakteri ile müsemma “Muhlisî” mahlâsı ile şiirler yazan bir şairdir. Bir şiirinde dünya hayatının bir rüya âlemi olabileceğini söylüyordu. “Hoş kaba yeldür değil bâkî bu nakş-ı rûzigâr/Fi'l-mesel dünyâ misâl-i âlem-i

ru'yâ gibi.” beytiyle... Bilginlerin, şairlerin, askerlerin... hülâsa bütün ahâlinin sevgilisi Şehzade Mustafa...

Şehzade Mustafa eğerlenmiş atı ile huzur-ı şahaneyeye vardı. Yeniçeriler onu selamlarken, vezirler ona teşrifat için sıraya girdiler. Her birine çeşitli ihsanlarda bulundu Şehzade Mustafa. Atından indi. Sancaktarına hümayun kapısında beklemesini emretti. Bir yanınca asılı olan kamayı da çıkardı belinden.

Şehzade Mustafa, babasının otağına girdi.

– Baba, babacığım.

Ses yoktu. Otağın kapısı kapandı. Mustafa irkildi. Tekrar seslendi:

– Babacığım!

Şehzade Mustafa'nın sesi, babasını yitirmiş bir garip çocuktan farklı değildi. Babası ses vermedi. Birden karşısına yedi tane mükellef silâhlı adam çıkıverdi. Etrafı sarıldı. Şehzade Mustafa:

– Siz de kimsiniz, diyebildi.

Ses vermediler. Dilsizdiler. Cellâttılar. Yedi dilsizler, Şehzade Mustafa'nın üzerine yürüdüler. Mustafa, kelime-i şehâdet getirdi. (6 Kasım 1553) Gazab-ı şahaneyeye uğradı Mustafa... Mustafa ile beraber gelen arkadaşları da çadır kapısında kısa bir mücadeleden sonra yere yığıldılar. Her şey önceden tasarlanmıştı. Ordu öfkeleni. Yeniçeriler öfkeleni. Kılıçlar kınlarından sıyrıldı. Tüfenkler ateşe hazır edildi. Sinirler gerildi. Yaylar gerildi. Hedef arandı. Sonra sinirden

ağlamaklı bir nâra duyuldu. Herkesin sesinin tek ses hâlinde duyuluşuydu bu:

– Derhal, Rüstem’in kellesi önümüze atılsın! Yetti artık bu dolaplar! Bu dolaplar dönmeye devam edecekse...

– O hainin kellesi önümüze atılmazsa biz almasını biliriz!

Otağ-ı hümayun kapısında bir gölge belirdi. Ağır bir gölge. Sultan, onca gergin askeri, veziri ve dahi nice koç yiğitleri karşısına almaktan zerrece korkmadığını ispat edercesine bağırды. Fakat az da olsa olup bitenlerin azabını taşıyordu. Sultan, Rüstem’in kellesini vermeyeceğini ancak kendisini azledeceğini duyurdu. Hazinedar başı, Rüstem Paşa’dan –yüzüne tükürüp– vezaret mührünü aldı. Rüstem ki para ve makam hırsıyla dolu bir düzenbazdır.

Vezirler toplandı. Vezir-i azam mührü, Tameşvar fa-tihi ikinci vezir Ahmed Paşa’ya teslim edildi. Süleyman zamanında böyle bir vezaret değişimi ilk kez oluyordu. Sultan sesini çıkartamadı. Bu bir cinayetti. Bir tertipti. Rüstem Paşa ve Hürrem Sultan’ın bir tertibiydi.

Bu olaydan sonra işittik ki geceleri sultana uyku haram olmuştur ne zaman gözünü kapatsa Mustafa gözünün önüne gelmekte ne zaman birazcık dalıverse kâbuslarla uyanmaktadır. Hekimbaşılardan yaptığı müsekkinler dahi fayda etmemiş. Yine öğrendik ki işbu hâl devam edermiş.

Hadiseden birkaç gün sonra Taşlıcalı Yahya Bey’i gördüm. Günler sonra bile gözyaşlarına hâkim olamıyordu. “Ecel Celâlîleri aldı Mustafa’yı!” diyor ağlıyordu.

Herkes söylüyordu bu ağtı. Halka mâl olmuştu
Mustafa'nın mersiyesi.

*Meded meded bu cihânun yıkıldı bir yanı
Ecel celâlileri aldı Mustafa Hânı*

*Tolundı mihr-i cemâli bozuldu dîvânı
Vebâle koydular âl ile Âl-i Osmân'ı*

*Geçerler idi geçende o merd-i meydânı
Felek o cânibe döndürdü şâh-ı devrânı*

*Yalancının kuru bühtânı buğz-ı pinhânı
Akıttı yaşımızı yaktı nâr-ı hicrânı*

*Cinâyet itmedi cânî gibi anun cânı
Boğuldu seyl-i belâya tağıldı erkânı*

*N'olaydı görmeye idi bu mâcerâyı gözüm
Yazıklar ana revâ görmedi bu râyı gözüm¹⁰*

Şehzade Mustafa'nın katlinin Rüstem Paşa'nın bir hilesi olduğunu, isim vererek söylemekten de çekinmemişti Taşlıcalı: "Getürdi arkasını yire Zâl-i

¹⁰ Yetişin, yetişin! Bu dünyanın bir yanı yıkıldı; Mustafa Han'ı ecel celâlileri aldı. Güzel yüzünün güneşi battı, divanı bozuldu; Osmanoğlunu (Kanunî) hile ile günaha soktular. Dedikodu ettiklerinde meydanların o merdinin aleyhinde bulunurlardı; zamanın padişahını felek o yana döndürdü. (Felek, Kanunî'yi yalancıların iftiralarna kulak verir eyledi.) Yalancının kuru iftirası, kinin gizli ateşi gözlerimizin yaşını akıttı ve ayrılık ateşini tutuşturdu. Onun canı, canı gibi cinayet işlemedi; belâ selinde boğuldu, temel direği yıkıldı. Ne olurdu gözüm bu macerayı görmeseydi; yazıklar olsun, gözüm bu düşüncüyü (sultanın kötü kanaatini) ona lâyük görmedi.

devr-i zamân/Vücûduna sitem-i Rüstem ile irdi ziyân.”¹¹

Taşlıcalı Yahya yığitti. Nitekim ağıt bitmiyor, uzuyor. Serzenişlerinden sultan da nasibini alıyordu. “Bunun gibi işi kim gördü kim işitti acep/Ki oğluna kıya bir server-i Ömer gibi.”

Şehzade Mustafa'nın katli hepimizi çok üzdü. Bundan sonra çok mühim işler olmadığı müddetçe saraya gitmemeye karar verdim. Kırıldım, kızdım sultana bu tavır, ona yakışır bir tavır değildi. Evlât katline müsamaha göstermek caiz değildi hele de şair ruhlu Muhibbî'ye. Onu, öyle tanımamıştım ben. Sultana tavır almak kolay bir iş değildir. Nitekim Taşlıcalı Yahya Bey de Rüstem için hakarete bulunsa bile Sultan Süleyman için daha hafif bir serzenişte bulunuyor; hatta onun bu davranışını kınarken bile, onun Hz. Ömer gibi bir adalete sahip sultan iken böyle bir katle rıza göstermemesi gerektiğine işaret ediyordu. Rivayete göre Halife Hz. Ömer de oğlunu, işlediği bir suçtan ötürü dayak cezasına mahkûm etmiş, fakat oğlu dayak cezasından sonra vefat etmişti...

Günümüz şuarası bu hâdiseye çok üzüldü. Hatta o ana kadar kasideler düzdükleri Sultana, onu suçlayıcı, haksızlığını yüzüne vurucu şiirler yazdılar hatun şairlerimizden Nisaî ve daha niceleri gibi. Nisaî'nin şiirini görmedim amma şair Samî diyordu ki:

¹¹ Dönen zamanın Zâl'i arkasını yere getirdi; Rüstem'in hilesiyle vücuduna ziyan erişti. (Burada saray kapıcısı iken sonradan Paşa olan bir pehlivan, Zâl Mahmut hatırlatılmıştır. “Rüstem” ise Kanunî'nin damadı olan sadrazam Rüstem Paşa'dır.)

*Ey şeh-i kân-i kerem sende adâlet bu mudur
Şeh-i âlem olasun sende inâyet bu mudur*

*Pâdişehler ki ezel itdüği âdet bu mudur
Ehl-i tedbîr olana fehm ü kiyâset bu mudur*

*Sen “Muhibbi” olasun sende mahabbet bu mudur
Mustafâ gibi ciğer-gûşene şefkat bu mudur*

...

*Gün gibi zâhir idi zerre günâhı yoğ idi
Eşiğinden dahi bir özge penâhı yoğ idi*

Evet, herkes de bilirdi ki Mustafa'nın zerrece günâhı yoktu.

Bir Bit Yeniği

Paşanın hayatta kalması için gözden ırak tutulmasının lüzumunu bilenler, onu İstanbul'dan uzak bir diyara Diyarbekir'e- vali tayin ettiler. Rüstem Paşa Diyarbekir'de istediği gibi at oynatıyordu hatta bu arada çevirdiği dolaplar dahi unutulmaya yüz tutmuş idi. Bu zat, öteden beri sultanımızın kızları için damat namzetleri arasında gösterilirdi; lakin bir haber geldi ki Paşa maraz-ı cüzzama duçar olmuştur.

Sultan bu işe fevkalade üzülür; inanmak dahi istemez. Saraydan taşraya bu haberin duyurulmamasını emrettikten geri:

– Bu hastalığın emaresi nedür? diye hekimbaşına sual eyler.

– Sultanım, bu, öyle bir illettir ki bu hastalığa yakalanan âdemden bitler dahi kaçır kim kendüye bulaşır da terk-i dünya eylemeye.

Sultan tabiplerden Mehmed Ağa'ya vazife verir:

– Tiz gidip bu işi tefahhus edesüz! Rüstem'de bit var mıdır, yok mudur?

Mehmed Ağa Diyarbekir'e gider. Paşa'nın haberi dahi olmadan kirli çamaşırılarını tedkik eder, bakar ki

bir kehle (bit) Paşa'nın fanilasında seyr ü sefer eyler. Mehmed Ağa hiçbir şey hissettirmeden döner gelir İstanbul'a. Doğruca sultanın huzuruna çıkar:

– Sultanım, müjdelersun...

Her ne kadar Padişahımız iş bu haberin duyulmasını istememişse de nasıl olmuşsa olmuş, kehle İstanbul'da şuyû bulmuş. Hatta şuaradan bir şair, hâdiseden haberdar olunca habîr ş'ol beyti tekellüm edivermiş: “Olıcak bir kişinin bahtı kavî tâlii yâr/ Kehlesi dahi mahallinde anın işe yarar.”

...

Şehzade Mustafa'nın şahadeti üzerinden iki yıl geçti. Rüstem yeniden iktidar mevkiine geldi. (Derler ki Hayalî Bey Rüstem'e “Mersiye”yi hatırlattı.) Rüstem, sultana Taşlıcalı'nın cezalandırılması için defalarca şikâyetinde bulundu. İntikam almak istiyordu. Fakat sultanın, öz oğlu için ağıtlar yakan bu yiğit şairi cezalandırmaya yüreği el vermedi. Rüstem de kendi gayretleri ile Taşlıcalı'yı tacize başladı. Yahya, bütün bunları “Kitâb-ı Usul”de yazdı. Bana dahi şifahi olarak anlattı:

– Ben vazifeye gelene kadar vakıf malları ekâbir evine sebil oluyordu. Bu yanlışlığı ben yapmadım, yanlışlığın yapılmasına dahi göz yummadım. Bu yüzden, büyük başlı biri bana düşman oldu. Şikâyetçileri aleyhime kışkırttı. Müfettişlerin hücumuna uğradım. Onların âhîret suallerine benzer sorularına cevap verdim. Doğru olduğum anlaşıldı.

– Peki, sonra ne oldu?

– Ne olacak, tevliyetler elimden alındı.

– Rüstem Paşa tahkikat neticesinden haberdar oldu mu?

– Evet.

– Göreve iade edilmen gerekmiyor muydu?

– Evet. Fakat ben, tamamen azledildim. Sus payı olarak 27 bin akça ile İzvornik Sancağı verildi.

Memlekette bir şeyler oluyordu. Kuruluşunda haram olmayan ve harama asla izin verilmeyen Osman Gazilerin, Orhan Gazilerin, Şeyh Edebalıların memleketlerinde kayırmalar, rüşvetler mi başlıyordu? Bu yanlışlığın ilk ayağı Rüstem gibi görülüyor. Devlet vazifesine getirdiği adamlardan açıkça rüşvet almış. Galiba Taşlıcalı da buna şahit olmuş

– Taşlıcalı, Rüstem Paşa'nın rüşvet aldığı doğru mudur?

– Efendim, “Kitâb-ı Usul”ü münhasıran okumanızı istirham ediyorum. Orada, dönen dolaplardan birçoğunu anlattım.

Yahya Bey'in duruşunu, fiziğini gören ona “şair” demez. Hâlbuki onun “asker” duruşunun altında ince, hissî ve nazik bir kalbi vardır. O, Dedem Korkut tarif ve tabiriyle tam bir Alp-erendir. “Ben erenler nacağım, savaş gününde çeriyim.” sözleri tefahür sayılmamalı. Çünkü o, hem yiğit hem de derviş tipinin mücessem bir timsalidir.

Ben Yalnızlığı Seçtim Yalnızlığı

Bu hakir ü pür-fakir gayri buralarda karar edemeyeceğini fehm edip, devlet payesini, sayesini n'ideyim, muktezasınca başın alıp Pây-i Taht'tan irak bir diyara, yanlış hesapları döndürmek kastıyla, azm etti.

Bir seher vakti yani bülbüllerin güllere aşk-ı ilan eylediği bir vakit. Tarif edilen kulübeye yaklaşıyorum. Buralarda bu kulübeden başka ne ev ne de bark... Münzevi bir köşeye, üstünkörü derilip çatılmış bir mekân işte... Etrafı kolaçan ederek kulübeye yaklaşıyorum. Kulübenin kapısı bir açılıyor bir kapanıyor. Acaba içerde kimse yok mu ki? Kapı açılıp kapanırken acı acı bir gıcirtı sesi çıkarıyor... Seher yeli ortalığa tatlı rayihalar saçıyor. Uzaktan kurt ulumaları bülbül seslerine karışıyor. Bülbüllerin ötüşünde yeni bir günün doğuş müjdesinden ziyade, elem çeken sevdakârların iniltilerini duyuyorum. Belli ki yine kana boyanacak bülbüller... Ağaçlarda sabahın telâş var. Erik ağacından kopup gelen bir çiçek yaprağının saçlarıma düşmesiyle ürperiyorum. Sonra aynı ağaçtan bir serçe cik diyerek başka bir ağaca uçuyor. Tan atıyor. Ufuktaki kızılık gözlerimi yakıyor. İki damla

yaş iniyor gözlerimden. Bir şair-i cihanı tanımak belki de onu, yeterince tanımayanlara tanıtmak için kalıp ta buralara kadar geldim.

Adalet çarkının dişlerini kim kırmıştı ki böyle kuvvetli bir şair, böyle köhne bir mekânda yaşaya. El hak fakirlik, gariplik ayıp değildir. Nitekim râviler ayıtmıştır kim Resul-i zi-şân: “El fakrû fahrî.” demiştir. Ancak kendisi ile aynı kuvvetteki belki daha da zayıf olan diğer şairlerin şevk içinde, zevk ile handan gün sürerken Fuzûlî'nin böyle bir kulbe-i ahzân içinde ömür sürmesi hak mıdır? Bu düşüncelerle geldim kulübenin kapısına. Zaten açık ve aralık olan kapıyı çaldım.

“Kim o?” diye bir nida geldi içerden. Biraz korkulu, biraz telâşlı. Büyük bir edepsizlik yaptığım, onu rahatsız ettiğim düşüncesine kapıldım birden. Pişman oldum. Biraz daha beklemeliydim, diye düşündüm; ama iş işten geçti. Kapıyı çalmış bulundum bir kere. Birden sağ eline aldığı bir asanın üzerine yaslanmış bir gövdecik belirdi karşımda. Bu, Bağdat'ın fethi esnasında gördüğüm o, sarı benizli, fakat çevik adama hiç benzemiyordu. Yıllar bu kadar mı çok geçmişti ki Fuzûlî'nin beli yay gibi bükülmüştü. Başını yukarı kaldırmaya çalıştı. Gözlerime şaşkın şaşkın baktı bir müddet.

– Selâmün aleyküm.

– Aleyküm selam. Tanıyamadım sizi.

Gözlerime baktı yeniden. Tanımaya çalıştı. Fakat nafileydi. Güçlkle kaldırdığı başını yere eğdi.

– Tanıyamadım, dedi bir daha.

Kendimi tanıttım. İçeri davet etti. Delik deşik olmuş bir sedire oturduk. Şimdi günlerdir dünyadan haberi olmayan, kimseyle konuşmayan bir insanın merakı ile bana İstanbul'dan hatta Bağdat'tan sormaya başladı. Günlerdir kimseyle konuşmamış. Konuşmak istememiş. Sonunda babadan kalma bu eve çekilmiş kendi başına yaşamaya karar vermiş. Çünkü yalnız kalmayı istiyormuş. Fakat bana sorduğu sorular onun bu vahşi hayattan fazla da memnun olmadığını gösteriyordu. Sonra İstanbul'a geldi laf sırası. Taşlıcalı Yahya ile Hayalî Beyleri sordu. Onlardan sitayişle bahsetti. Kendisini "Leyla vü Mecnun"u yazması için onlar teşvik etmişler. İyi de etmişler.

Leyla ile Mecnun hikâyesi her ne kadar edebiyat-ı Arabî'de doğmuşsa da Fuzûlî'nin dilinde, kaleminde revaç bulmuştur. Yaşamış olmalı ki Fuzûlî, bu kadar tesir altında bırakabilecek bir mesneviyi yazmıştır. Ne var ki Fuzûlî, hikâyesinin kahramanına gıpta eder duruma gelmiştir. Nitekim: "Bende Mecnundan füzûn âşıklık istidadı var/Âşık-ı sâdık benem Mecnunun ancak adı var." diyerek müptelası olduğu aşkı dile getirmiştir. Fuzûlî'ye hak vermiyor değilim. Mecnun -tabii ki peşinden Leyla- İstanbul'a çoktan vasıl olmasına rağmen Fuzûlî, bu mihnet köşesinde çile doluruyordu.

İçimde bilemediğim bir acelecilik vardı. Onunla konuşacak çok şeyin olduğunu biliyor, yıllardır ona sormak için biriktirdiğim sualleri bir an önce sormak istiyordum. Sanki gözümü yumsam Fuzûlî yanımdan uçup gidecek ya da sohbetin en heyecanlı yerinde son

nefesini verecekmiş gibi bir his var içimde... Onunla olan sohbetimi başta Âşık Çelebi olmak üzere birçok kişiye nakledeceğim için ve aramızda hiçbir sırrın da olmasını istemediğimden ona meramımı anlattım.

Bu koca Türkmen yiğidi ile konuşacaklarımızı İstanbul'da anlatacaktım. Bu yüzden bu malumat belki de Anadolu'da yazılacak olan birçok esere, münhasıran şuara tezkirelerine derç edilecektir. Bu yüzden sohbette, Fuzûlî'yi bütün cihetiyle tanıyıp tanıtılabilmem için, bazen basmakalıp belki biraz da soğuk ve hatta belki de biraz resmî sualler de soracaktım. Bu konuşmaların sonradan hayal mahsulüne dönmelerinden korktuğum için, konuşmaların birçok kısmını fırsat buldukça yazıya geçirmeye niyetlendim. Elime divitle hokkayı aldım.

– Sizinle “Şair sözü yalandır.” hükmünün dışında konuşalım. Sizinle alâkalı olmak üzere gayrilerle de konuştum; ama bizzat sizin ağzınızdan duymak isterim. Fuzûlî kimdir?

– Adım Mehmed. Molla Süleyman'ın oğluyum. Soyumuz Oğuz boyunun Bayat aşiretinden gelir. Öz be öz Türküm. Elhamdülillah Müslüman'ım.

– Bildiğim kadarı ile bu bölgede doğdun, büyüdün. Başka memleketlere gittin mi hiç?

– Şimdiye kadar, Necef, Hille, Bağdat ve Kerbelâ'yı gezdim. Başka hiçbir yere çıkmadım. Esasen seyahat etmek de mizacıma uymuyor. Fakat gitmek istediğim bir yer vardı, orası da İstanbul... Olmadı... Süleyman-ı zamana bu arzumu çeşitli vasıtalarla duyurdumsa da müspet bir cevap alamadım.

– İstanbul’a gitmediğiniz, dolayısıyla orayı görmediğiniz malum. Nesine hayransınız oranın? Bu İstanbul sevdası nedendir?

– Sizin de malumunuz ki bugün İstanbul, sanatkârın korunduğu, destek ve himâye gördüğü bir mekân. Benim mal ü melal sevdam yoktur; ama yazdıklarımın da erbaplarınca okunup takdir veya tenkit edildiğini görmek hakkımdır diye fikrederim. Bizim diyarımızda insana can veren güzel, parlak şiirin hiçbir kıymeti yoktur. Tevazuu bir tarafa bırakırsak, benim şiirlerim güzeldir; ama bu memleket halkı ona “hezeyan” deyip geçiyor.

– Şiir nedir Fuzûlî? Şiir size göre ne demektir? Neden, nasıl başladınız bu şiire?

– Henüz çocuktum. Babam, ilim tahsili için beni Bağdat’a yolladı. Bağdat ki bir ulema beşiğidir. Orada, dünyada olup biten her şeye ibret gözüyle bakıyordum. Bu arada okuduklarımdan çok müteessir oldum. Derler ya, tam bir ilim âşığı olmuştum. Yalnız kaldığım zamanlarda öğrendiklerimi tekrar etmek, yeni eserler okumak benim için en büyük zevkti. Bu arada yaratılışında gizli olan hararetleli aşk, önümde şiir kapılarını aralayıp duruyordu. Fakat ilim ve irfan kazanmaya duyduğum alâka ve gayret bu kapılardan içeri girmekten beni men ediyordu. Biliyordum o kapıların arkasında güzelliklerle dolu bir dünya vardı. Ama bize öğretilmişti ki –doğrusu da buydu– şiir hakikaten güzeldir; lakin insanı ilim kazanmaktan alırsa o zaman iş değişir. Neyse bu yasak devresi sona erdikten sonra...

– “Yasak devresi” dediğiniz şey nedir? Nasıl sona erdi?

– İlim tahsilini kemâle erdirmeden önce zihni meşgul edici her şey yasaktır. Başka bir deyişle medreseden icazetin alınmasına kadar olan süre.

– Pekiyi, devam edelim.

– Yasak devresinden sonra, bir gün tek ü تنها odamda otururken bir öğütçü geldi ve bana dedi ki: “Elde ettiğine kanaat edip oturma. Zira yükselmek konusunda ne kadar istekli ve ihtirash olursan merteben o kadar artar. Kemal derecesini istemekte hususunda gayretsiz olma. Tembel olursan ziyanlı çıkar-sın.” Böylece bana muvafakat verildi.

– Sonra ne yaptınız? İlmi bir tarafa mı bıraktınız? Bir de aklıma gelmişken söyleyeyim. Diyorsunuz ki:

*İlm kesbiyle pâye-i rif'at
Arzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıyl u kâl imiş ancak*

Buna göre siz maddî ve manevî anlamda yücelmenin ilimle mümkün olamayacağını dahi söylüyorsunuz. İlla aşk ile olur demektesiniz. Bu aşk nasıl bir aşk ola ki?

– İnsanın yükselmek istediği makam mühimdir. Bizim istediğimiz dünya makamı değildir. Sevgilinin makamıdır. Sevgililer sevgilisinin... Oraya da ancak yürek çıkınında aşk azığı bulunanlar ulaşabilir. Bu yolda ilim de mal da soy da kâr etmez illa aşk...

Bil ki şiir söyleyebilmek de kendi başına bir ilimdir. Ve aslında itibarlı da bir sanattır. Bunu inkâr edenler, onun zevkine erişemeyenler veya şiir söylemesini beceremeyenlerdir. Nitekim hayatını bu işin aslını tahkik uğrunda harcayan maharet sahipleri şiir ilminin güzelliklerine ve iyiliklerine dair ayetler ve hadisler zikrederek nice değerli kitaplar yazmışlardır. Hz. Muhammed (s.a.s.) buyurmuş ki: “Şiir bir sözdür, güzeli güzel; çirkini de çirkindir.” Bir kimse düşünse derhal anlar ki güzel sözün güzel hasseleri vardır.

– Nedir bu güzellikler?

– Birincisi şiiri söyleyen kimse, kendisinden hiçbir şey eksilmeden, gönlünde türlü türlü ferahlık ve zevk duyar. İkincisi şiir yazanın adı sahife-i âlemde ebedî kalır. Üçüncüsü de o şiir başkalarına zevk ü şevk verir.

– Pekâlâ söyledikleriniz güzel de her şiir söyleyen aynı güzellikleri yaşar ve her okuyan da bu şiirden haz duyar mı? Yani şunu demek isterim. Şiirin bir hazırlanışı, bir sunuluşu yok mu? Nasıl şiir güzeldir? Nasılı çirkindir? Şiirin hammaddesi nedir, diğer malzemeleri nelerdir?

– Sevgili dostum, şiirin birçok alât ü edevata ihtiyacı vardır. Bunlar olmadan bir sanata başlamak güçtür. Bununla meşgul olan ve bu çölü aşıp geçen eski şairler, güzel huylu sultanların riayetine mazhar olmuşlar; zevk sahibi büyükler ile sohbet etmişler, cennet gibi bahçelerde gezip dolaşmışlar, güzel nağmeler dinlemişler... bu saadet içinde sanatlarının kemâline ermişler.

– Ey Fuzûlî, ben mi seni yanlış tanımışım. Bilmiyorum... Şu anda duyduklarımıza şaşırmadım desem yalan olur. Biz ki senin o mistik şiirlerinle kırık ve perişan gönlümüze hemdert bulmuş gibi buruk fakat uhrevî bir âlemin kapılarını ararlardık. Fakat şu andaki duyduklarım...

Bir anda yanlış yolda olduğumu fark ettim. Eğer böyle yaparsam bu konuşmalar tabiiikten çıkacak; belki de şairi başta ikaz etmeme rağmen, düşündüğünden, olduğundan farklı şeyler söylemeye yönlendirmiş olacağım. Derhal tavrımı değiştirmem gerekli...

Affedersiniz. Sözüünüzü kestim, size göre şair olmak, güzel şiir yazmak için böyle bir hayat mı yaşamalı?

– İnsanın işini kolaylaştıran sebepler toplandı mı bu neşe ile gönülde gizlenen marifet remizleri meydana çıkar. Böyle sebeplerin bir araya gelmesi insanı neşeye getirir, söyler. Manalar zihne üşüşünce şairlik kolaylaşır.

– Sizinle bu konuda münâzaraya girmek istemiyorum; söylediklerinize de iştirak ediyor değilim. Fakat tekrar söylemem gerek ki benim...

(Evet, benim tanıdığım Fuzûlî bu değildi. İstırap şairi Fuzûlî böyle düşünmemeliydi. Çünkü şair olmak onun söylediği şartlar dâhilinde değildi herhâlde. Şiir, hele Fuzûlî'nin şiirlerinden zevk alan insanlara göre şiirin alt malzemeleri, şairin sancıları bu şartlarda olmamalıydı. Acaba Fuzûlî düşündüğü şartları yaşasaydı, mesela: “Tecerrüd seyrine sâyemden özge bulmadum hem-râh/Tarîk-i aşk içinde çohlar ile durdum

oturduğum.”¹² diyebilir miydi? Diyemezdi elbet. Ve benim belki uğruna İstanbul’dan kalkıp geldiğim şu bî-mânend, benzerini bir başkasının söyleyeceğine kanaat getiremediğim: “Ne yanar kimse mana âteş-i dilden özge/Ne açar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayri.”¹³ beyti söyleyebilir miydi? Söyleyemezdi elbette. O, şayet arzu ettiği bir âlemde olsaydı tıpkı “Padişahın avucundan yemini yiyen ve onun kolunda gezen bir şahin kuşu” nun yani Hayalî’nin, meselâ, İbrahim Paşa’nın düğünü münasebetiyle söylediği: “Pilavun günbedin saru yağını çünkü seyr itdüm/Temâşa eyledüm er türbesinde nûr-ı Yezdân’ı/Tekellüfsüz yinürsin sen didüğüçün ana iller/Hacâletden kızarmışdur be-gâyet kuzu biryânı.”¹⁴ gibi bayağı ve her kelimesinden çirkin bir yağ kokusu gelen şiirler yazabilirdi ancak. Sevgili Fuzûlî, sen herhalde böyle biri olmayı istemezdin.)

– Neden sustunuz? Sözüünüzün devamını merak ediyorum.

– Susmuyorum. Sadece şunu belirtmem icap eder ki özlediğiniz âlemde yaşayanlardan olsaydınız, güzel şiirler yazamazdınız.

– Fakat burası öyle bir yer ki ne mihnet artıran

¹² Aşk yolculuğunda çok kimselerle kalktım, oturdum. Bu yolda bana gölgemden başka bir yoldaş bulamadım.

¹³ Bana gönlümdeki ateşten başka hiç kimse yanmaz; bahar rüzgârından başka kimse kapımı açmaz.

¹⁴ Pilavın kubbesini, sarı yağını seyrettim, sanki bir eren türbesinde Allah’ın nurunu gördüm. Herkes ona sen kolayca yenirsin dediği için kuzu kebabı utançtan adamakıllı kızarmıştı.

sahasında bir rahat rüzgârı esmiş ne de belâlarla dolu çölünde gamları yatıştırarak bir şefkat ümidi belirmiştir. Böyle çile bahçelerinde gönül goncası nasıl açılır ve dil bülbülü ne terennüm eder?

– Şair üzüldükçe ve öldükçe yaşamaz mı bire koca şair?

– Haklısın. Ben işte şimdiye kadar söylediklerimi o öğütçüye de söylemiştim ve bana şunları söyledi ki kendime gelmeme sebep oldu. “Sultanlarla sohbet etmek başkalarının hasedini çekmekten başka bir işe yaramaz. Şarabın azabı neşesinden ziyadedir. Malın çokluğu gönül sahiplerini gaflete sevk eder. Hâline şükret ki bu afetlerle dolu diyarlardan uzaktasın. Hakiki sevgilinin güzelliğine âşık ve ilâhî sevgi şarabı ile sarhoş olup dünya lezzetlerinden el etek çeken, nefesine tabi olmayan birçok evliya, ulema ıstırap kılıcı ile helâk olunca bu diyarda toprakla bir oldu. Bu diyarın toprağı mazlumların kanı ile karıştı. Şükret ki senin hamurun bu mübarek topraklardır. Sen dertli yaratılmışsın. Şair olmak için zevk ü safa lâzımdır deme. Dertten bahset ki şiir yarışında müsabakayı kazanan derttir.” Bunlara karşı daha ne söylenir?

Şimdi kendime gelebildim ve doğrusu çok rahatladım. Yoksa ben yanlış birini mi tanıdım, diye çok hayıflandı idim.

– Sonra?

– Sonra, kendimde şiire karşı bir istidadın olduğunu bildiğim için gayret kuşağımı bağlayıp meydan-ı şi’re dalıverdim.

– Türkçeden başka dillerde de şiirleriniz var değil mi?

– Evet, bunlar da birer divan oluşturacak derecede. Arapça ve Farsça şiirlerim de epeyce var.

– şiire ilk başladığınız zamanlarda nasıl bir hâlet-i rûhiyedezdiniz?

– şiire ilk başladığım zamanlar Arapça yazıyordum. Bu, benim için çok kolaydı; çünkü ben ilim talep ederken öğrendiğim dil Arapçaydı. Hatta yazdığım şiirleri Araplar çok beğeniyordu. Farsça şiirlerim de çok beğenildi. Malum Türkçe benim ana dilim olduğundan Türkçe şiirlerim daha güzeldir.

– Siz de farkındasınız herhalde şiirleriniz diğer şairlerinkinden çok farklı. Bunun sebebi size göre nedir?

– Bir defa benim üslubum kolay anlaşılmaz; çünkü şiirlerimde bir mazmun inceliği vardır ki bunu da her âkil fehmedemez. Bu yüzden ilk önceleri muamma yazmaya ve kasideye meylim vardı. Risâle-i Muamma bu düşüncelerin eseridir. Farsça yazdığım muammalar mevcut içinde...

– Halbuki şair hünerini gazelde gösterir değil mi?

– Gazel yazmak hatırıma gelmiyordu; çünkü gazel âşıkın gönül derdini sevgilisine açması ya da maşukun kendi hâlini sâdık âşıkına bildirmesi için yazılır. Bu da yeni yetme gençler için bulunmaz bir nazım şekliydi. Ama bana göre değildi. Gazelde kapalı mazmunlar, karışık sözler kimseye bir şey vermezdi.

– şunu anladım ben, yanılıyorsam doğrusunu söyleyin. Gazel, âşıkın sevgilisine aşk-ı ilanı için yazılan, bunun için de içinde hikmete gerek olmayan fakat sevgilinin anlamasını kolaylaştıran sözler vardır.

– Evet, çünkü üstü örtülü manalar, zor anlaşılır cümleler ulemâya hitap eder; güzeller fazla düşünmek zahmetine katlanmaz.

– Fakat size göre muamma ve kaside böyle değil; onlarda hikmet vardır, öyle mi?

– Öyle de diyebiliriz. Gazelin kendine has bir dili ve muayyen kelimeleri vardır. Alışılmışı tekrar etmek istemedim. Üstelik benden önce gelen şairler gazel üslubuna yarayacak her güzel ibareyi ve her ince mazmunu öyle güzel kullanmışlar ki ortada bir şey bırakmamışlar...

Bu söz üzerine gülüyor Fuzûlî... Belli ki söylediklerine kendi de inanmıyor. Ben de gülmeye başlıyorum ister istemez. Fuzûlî, gazeli küçümsüyor; çünkü gazelde Arap ve Fars gazellerinden gelme bir alışkanlıktan dolayı hep basit bahislerin ele alındığını, şiirde olması gereken hikmetin başka şekillerle yazılması gerektiğine inanıyordu. Bu durum, gülmeme rağmen, dikkatimi cezbetmişti. Aslında o ana kadar da bunu hiç düşünmemiştim. Doğru söylüyordu Fuzûlî... Gazelerde beşerî aşktan, şaraptan, serv-i hıramanlardan, sakilerden başka bir şey yok gibiydi hakikaten. Ama yine de bu kelimelerle farklı hususların anlatıldığı gazeller de yok değildi.

Men çi Gûyem?

– Gazellerle seleflerinizin yazdıklarından başka şeyler de yazılacağını düşündünüz tabii sonradan değil mi?

– Bir şairin adının kalıcı olması için seleflerinin ne yazdıklarını çok iyi bilmesi gerekir. Ben de onu yaptım. Farklı şeyler yazabilmek için gece sabahlara kadar uyanıklık zehrini tattım. Bağrım kanaya kanaya yeni mazmunlarla buluştum. Sabah olunca diğer şairlerle tevarüde düştüm. Dünyalar başıma yıkılıyordu her gün. Yırttım, yaktım yazdıklarımı. Öyle zamanlar oldu ki gündüz akşama kadar fikir deryalarına dalıp şiir elmas'ı ile hiçbir kimse tarafından söylenmemiş bir inci deliyordum. Bunu görenler “Bu mazmun anlaşılmıyor, bu, lâfız erbabı arasında kullanılmaz, hoş görülmez.” der demez o mazmun gözümden düşüyordu. Ne tuhaf değil mi! Söylenmiş bir şey evvelce söylenmiştir diye; söylenmemiş bir söz de evvelce söylenmemiştir diye yazılmıyor.

– Tuhaf. Peki, o yazdıklarınızı tekrar yazmadınız mı sonra?

– Hayır, ne yazık ki...

– Yazık olmuş.

– Evet. Bir müddet sonra baktım ki başkalarının sözleri ile hareket etmek insana bir şey kazandırmıyor. Madem öyle dedim, istediğinizi söyleyin. Kendime de zaten “Fuzûlî” mahlâsını aldıktan sonra herkes hoş görmeye başladı. Şu da bir hakikat oldu ki şiirlerim engin düşünceli insanlar arasında revaç buldu. Çok şükür.

Bir Su Hikâyesi

Fuzûlî'nin ta gençliğinden beri seyahat etmeye, gayri yerler gezmeye hiç hevesinin olmadığını öğrendim. Gezdiği şehir sayısı bir elin beş parmağını geçmemiş. Son yıllarda da Hille'den başka hiçbir yere çıkamaz olmuş. Bunda seyahatten hazzetmemenin dışında ihtiyarlığın verdiği yorgunluk da müessir olmuş. Kendisiyle birlikte Bağdat'ı gezmeyi arzu ettiğimi söyleyince gözleri ışıldadı birden. Neden sonra şiddetli bir rüzgârın söndürdüğü mum gibi, gözlerindeki parlıltı sönüverdi. Elindeki asaya baktı. Ayaklarına, evin dökülmeye yüz tutmuş duvarlarına ve sonra çaresiz gözlerle gözlerime baktı.

– Öyle zayıfım ki içimde havadan başka bir nesne yok. Rüzgâr esse uçacak gibiyim. Bilmem ki...

– Merak etme yavaş yavaş gideriz. Yorulduğun an, bir yerlerde konaklarız.

Aslında fazla yaşlı da sayılmazdı bu Türkmen kocası; ama yaşından daha bitkin bir hâli vardı. Gülümsemesinde, hüznün çığlıklarını duymak, yüzünde vakur çizgileri görmek mümkündü. O ince bedeninin içerisinde zarif ve yine ince bir ruh, insanı hemen tesiri altına alıyor. Karşısında konuşurken incitme telaşıyla

sözlerimi itina ile seçmeye çalışıyorum. Bağdat'a gitme teklifimi nihayet kabul etti.

Akşamın sonunda güneş batarken, Evliya Burcuna ulaştık. Bu memlekette ondan daha ziyade yabancı olan bendim. Akşam ve gurbet, belki bir şairin ilham kaynağıydı; ama bunu yaşarken şiir yazmak aklına gelmez herhalde. Çünkü yaşanan başlı başına hüznün şiirinin ta kendisi. Gurbeti, İstanbul-Bağdat arasında yaşamak vardı. Gurbeti, Hille-Bağdat arası ve gurbeti Bezm-i Elest'ten gelip de bu fâni dünyada yaşamak... Gurbet her hâlükârda hüzüdü.

Fuzûlî, Farsça bir beytinde: “Gözlerim daima gönlül ateşine su dökmeseydi, yürekteki ateşe, sîne nasıl tahammül ederdi...” diyor. Hâlbuki gözümüzden akan kanlı gözyaşları yüreğimizdeki ateşi söndürmeye yetmiyordu. Gece mi gündüz mü pek bildiğimiz yok. Aklımız başımızda değil. Gözyaşı, yürek aydınlığıdır. Gözyaşı gece karanlığında yolunu kaybedenlere kılavuzluk yapan yıldızdır. Ağlayalım, aşk ile ağlayalım... Ağlayalım, ta ki sinemiz, gelinciğin gönlüne sevda ateşinin düşmesiyle yanıp kararması derecesine gelsin... Ağlayalım, mumun sevdasına hasretle döktüğü gözyaşının tükendiği an kendisinin de bitişi derecesinde... Ağlayalım, o şemin etrafında döne döne yanan pervane derecesinde...

Duygularım böyle yoğunlaşınca Fuzûlî'ye: “Söyle bire koca Türkmen!” dedim. O da meşhur kasidesindeki şu beyti söyleyiverdi: “Suya virsün bâğbân gülzârı zahmet çekmesün/Bir gül açılmaz yüzün tek virse bin gülzâre su.” Ben de ona katıldım; çünkü O sevgili gibi

bir güzel gülün bir daha dünyaya gelmesi mümkün değil. Dünya bağbanı boşuna uğraşır durur, gül bahçesiyle... Ama yine de gül alma arzusuyla dikenleri, varsın sulasın; bu emeği boş geçecek değil a...

Dicle ve Fırat bu akşam da başını taştan taşa vurarak Sevgilinin kûyunu aramaya devam ededursun ben:

– Aklıma gelmişken sorayım, dedim. “Dest-bûsı arzusuyla ger ölürsem dostlar/Kûze eylen toprağım sunun ânınla yâre su.” beytini okuduğum zaman bir tuhaf oluyorum. Buradaki ifadeler ruhumu incitiyor. Yani öldükten sonra toprak olan vücudunuzdan testi yapılacak ve o aziz Peygambere bununla su verilecek. Bu, çirkin bir durum olmaz mı?

– Tabii buradaki kelimelerin zâhirini düşünürseniz öyledir. Ama aklen zaten bu, mümkün değildir. Çünkü Peygamber Efendimiz de her fani gibi âhirete irtilal eylediğine göre, farklı bir şey düşünmek gerekmiyor mu?

– Bu söylediğinizin bir istifham olduğu belli. Ne düşünmemiz gerektiğini söyleyin bari.

– Bu beyti yazarken şunu düşündüm. Kerbelâ sıcak bir memleket. İnsan ölünce burada çabuk çürür. Yani bedenen. Bu çürüyen vücut toprağa karışır. Toprak da bir vesile ile Dicle yahut Fırat’ın sularına ulaşırsa. Onların da gideceği yer bellidir. Hz. Muhammed’in Ravzasına vardığı vakit... Murad hâsıl olacaktır... Bu da muhal bir hayalden ibaret zaten.

– Her ne olursa olsun insan zihninde şekil bulan her tasavvurun şiir nâmına sunulması ve neşri herhâlde güzel olmasa gerek.

– Niye bu kadar hassas oldunuz bu mevzua? Bu mazmunu benden önce de –şu anda hatırlayamadım ama– bir Fars şairi kullanmış; ama onun bu kadar tenkide uğradığını duymadım.

– Bilmiyorum, o kadar güzel bir kasidenin, o kadar güzel bir Gül şiirinin içine bu beyti bir türlü yakıştıramıyorum. Diğer bütün beyitler şaheser, onlara diyecek bir sözüm yok.

– Eh, o zaman siz de bunu fuzuli sayınız. Şunu da söyleyeyim, sizden gayri kimse bu beyit üzerinde böyle bir hüküm yürütmedi; hatta çok beğenilen beyitlerimden biri dahi budur.

Bu sözlerden sonra Dicle nehrinin insanı büyüleyen macerasına dalıyoruz. Daha önce arkadaşlarımla beraber buraya geldiğimiz zaman burada yaşadığımız fevkalade haller geldi aklıma. Sonra bilmem neden Fuzûlî'nin Şah İsmail için yazdığı kaside...

– Şah İsmail nasıl biriydi?

– O büyük bir şah, büyük bir şairdi. Onu sevmenin ve ona kaside yazmamın çeşitli sebepleri vardır. Bir defa o Türk'tü. Onun zamanında, İran'da resmî dil Türkçe oldu. Bütün siyasî mektuplarında Türkçeden başka hiçbir dile teveccüh ve iltifat etmedi. Şah İsmail'in Türkçeye ve Türk'e karşı bu emsalsiz tavır beni kendüye hayran bırakmıştır. Sonra idare-i maslahata tayin ettiği kimesneler dahi Türklerdendi. O, hem benân-ı hisâb ile hem de aruzla güzel şiirler yazdı. Bu da onun aruz vezniyle ve Allah aşkıyla söylediğidir:

*Yâ İlâhî sen beni bî aşk-ı cânân eyleme
Aşk ile şâdem gönül derdime dermân eyleme*

*Bu Hatâî hastanın kılma müşevveş hâtırın
Ağ yüz üste ol kara zülfün perîşân eyleme*

Şah İsmail'e kaside yazmış olmaktan pişmanlık duymuyorum. Hâsılı Sultan Süleyman'a karşı beslediğimiz ihtiram, ona yazdığımız kaside, ondan öncesine yazdıklarımızı, sevgilerimizi inkâr manası taşımaz. Nitekim ıraktan yakından hamiyetlerini gördüğümüz Rüstem Paşa, Mehmed Paşa, İbrahim Bey, Cafer Bey'e dahi bir nice kaside yazmışız.

– Yıllar sizin aklınızdan, hâfızanızdan, ferâsetinizden hiçbir şey alamamış. Ne soracağımı, anladınız vesselâm. Bildiğimize göre İran tahtına sahip olmuş Şah İsmail'de Türk ve dahi anası Uzun Hasan'ın kızı Alemşah Begüm Hanım'dır.

Fuzûlî ile sohbetimiz uzadıkça onun sadece bir şair değil aynı zamanda büyük bir âlim, büyük bir mütefekkir olduğunu pekâlâ anlamaya başladım. Müspet ilimlerde de çok büyük mesafeler kat etmiş. Elimde onun şiirleri var. O, Fırat'ın sularına kaptırmış gözlerini... Kim bilir hangi iç fırtınasını şiir seçerinin dallarında okşuyor. Hangi coşkun dalgalarıyla mısra kayalıklarına çarpıyor. Hangi mana deryasının incisini bulup nazım ipine diziyor... Leyla ile Mecnun geliyor aklıma.

– Üstat, Leyla ile Mecnun'u yazma fikri nereden geldi aklınıza?

Gözlerini yavaş yavaş Fırat'tan bana çeviriyor, gözlerimin ta içine bakıyor. Yorgun, masum, ihtiyar gözler...

Diliyle dudağını yalıyor. Çabucak cevap verme arzusu var; fakat hemen konuşmıyor...

– Hani, beraber gelmişsiniz ya. Bağdat'ın fethinde. Taşlıcalı Yahya, Hayalî Bey... Bu hakir ü pür-fakir ile alakadar olma lütfûnda bulundular. Ben dahi onlara gün görmemiş gazellerimi göstermiş idim. “Neden Leyla ile Mecnun'u Türk dilince yazmazsın, biz dahi senin dilinden okumayı isteriz bunu. Cihana bu gizli hazineyi sen saç; gerçi Acem dilinde bu hikâye söylenir; lakin bizim ruhumuza tesir eylemez.” dediler. Taşlıcalı Yahya Bey mesnevi yazmış; fakat Hayalî Bey bu üsluptan uzakmış. Kafasında öyle uzun hayaller kuramazmış. Ben dahi madem Pây-i Taht'taki meşhur şairler bu vazifeyi bana layık gördüler, Türk dünyası için öyle bir mesnevi yazayım ki dillere destan ola dedim. Allah'ın lütfû inayeti ile muvaffak oldum.

– Senden önce yazılan Leyla ve Mecnunlardan hangisini okudun?

– Hiç birini.

– ...

Şaşırdım. Bir insan nasıl olur da kendinden önce yazılmış aynı husustaki bir eseri okumadan benzerini yazabilir ki... Elhak Fuzûlî'nin yazdığı bu mesnevi öncekileri çoktan unutturacak bir güzelliğe sahip. Belki adını Leyla vü Mecnun komasa başka bir isim kosa aklımıza hiçbir şekilde o mezkûr eser gelmeyecekti. Zaten bu mesnevi Arap ve Fars Leyla ile Mecnun mesnevilerinden farklı bir mesnevi... Nitekim Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun'unda aşk bir başka... Beşerî sevdalardan öte bir aşk.

– Fuzûlî kendi Leyla ve Mecnun’unu mu yazdı?

– ...

Bir süre suskunluktan sonra Fuzûlî bana ev sahipliği yapmak istedi. Bağdat’ta oturan oğlu Fazlî’nin evine gitmemizi teklif etti. Atlarımızı oradaki bir arkadaşın ahırına çekip yola koyulduk. Epey yürüdükten sonra şehrin kenar mahallelerinden birine vardık.

...

Orta halli bir evin önünde durduk kapıyı çaldık. Kapıyı küçük bir çocuk açtı. Çocuk “dede!” deyip bir çığlık attıktan sonra yaşlı bedenini üzerine bıraktı kendini. Fuzûlî, elindeki asa düşünce bir an sendeledi, sonra toparlandı, öksürdü. Çocuğa sarıldı, öptü, kokladı.

– Hüseyin, neden benim yanıma hiç gelmiyorsun? Yoksa bu hayırsızlar mı salmaz seni yanıma?

– Havf ediyorum ay dede. Yollar hatarlı. Vuhş u tuyor... Ejderha, canavar... Hem sen, neden bizim yanımızda durmuyorsun ki... Ne güzel olurdu... Bu emmi kim dede?

Çocuk öyle yahşi tekellüm ediyor ki... Ardından orta yaşlı bir adam geldi. Güler yüzle karşıladı bizi. Babasının elini öptü. Hürmet eyledi. Yüzünden tebessüm hiç eksik olmuyordu. Hâl hatır sordu. Bana dahi tekrimde bulundu. Hatunu yemek getirdi. Taamdan sonra sedire çıkıp karar eyledik. Fazlî yerde dizlerinin üstünde emre amade bir hizmetkâr tavrıyla duruyordu.

Hüseyin, dedesinin dizlerine yatmış, mışıl mışıl uyuyor. Dedesinin elleri Hüseyin’in uzamış saçları arasında şefkatle gezinirken yaşlı ellerdeki pürüz birkaç saç

telini çekmiş olmalı ki Hüseyin ah edip uyanıyor; sonra dedesini görüp ona tebessüm ediyor; yeniden uykuya dalıyor. Dede, torununu okşadığı eline ateş değmişçesine birden çekiyor, bir müddet elleri boşlukta kalıyor. Bir süre sonra elini tekrar Hüseyin'in başına koyuyor. Bu defa hareketsiz öylece bırakıyor elini ...

Yataklar serildi. Yatağa girer girmez gözlerim kapanıverdi. Sabah, müezzinin sesini duyuncaya dek deliksiz bir uyku uyumuştum. Fuzûlî pencerenin önüne oturmuş, sol dizini yıkıp sağ dizini dikmiş. Sağ dirseği sağ dizinin üzerinde sol tarafını duvara yaslamış. Sanki biriyle tekellüm ediyor. “Ger değül bir mâh mihriyle menüm tek zâr subh/Başın açup nice her gün yakasın yırtar subh.”¹⁵ Bu ne güzel bir beyitti. Bir matla beyti. El hak ne hoş bir söyleyiş bu. Bütün sanatlar üstünde. Tecahül ârif mi diyelim, hüsn-i ta’lil mi? Teşhis mi ... Sonra devam etti.

– Sabah daima pervaneyi yandırıp, mumu incittiği için onu güneş kılıcı ile ortadan kaldırmak yerinde olur. Subhu şâm ü şâmı subh olmuş menem âlemde kim. Şâm şem’-i bezm olup ayrıldı menden yâr subh.¹⁶

Meğer ben uyurken koca şair hangi âlemlerin seyrine dalmış ...

– Bak, sabah nasıl bir âşıktır ki bir güneş yüzlüye erişmek için her an binlerce parlak, değerli inci sarf ediyor.

¹⁵ Eğer sabah, bir ay yüzlü güzelin aşkı ile benim gibi ağlayıp inlemiyorsa her gün neden başını açıp, yakasını yırtıyor.

¹⁶ Âlemde sabahı akşam, akşamı da sabah olan benim. Zira sevgili gece meclisimizi aydınlattı. Sabah da ayrıldı gitti.

Sabah aşkta sadık olduğunu ispat için göğsündeki yarayı gösterdi. Galiba yalancı dediklerinden utandı.

Hecr şâmında gam etmişdi Fuzûlî kasd-i cân.

*Olmasaydı merhametten dem urup gam-hâr subh.*¹⁷

Bu sabah benim için farklı bir sabah oldu. Fuzûlî, benim şahit olduğum bir zamanda yeni bir şiir söyledi. Bu gazel âdeta -diğer gazeller gibi- sanatlar mecmuu. Ne kadar hoş bir söyleyişi var şairin. Hiç duymamış gibi yaptım. Sesini, şiirini dinlememiş gibi davrandım. Bir müddet daha gözlerimi kapalı tutup yeni uyanıyormuş gibi biraz da gürültü yaparak gözlerimi açtım, uyandığımı hissettirdim ona.

- Hiç uyumadın mı üstadım? Hep böyle midir gecelerin?

- Yıldız sayarım her gece tâ subha dek. Uykuyu tüneği çoktan yitirdi gözüm.

Bâde'n-namaz sütle ekmek geldi soframıza. Bu mütevazı sabah sofrasından sonra akşamdan evvel çıkacağımı söyledim. O da Bağdat Kütüphanesi'ni görmeden gitmenin benim için akla ziyan bir hal olduğunu söyledi. Hüseyin'le vedalaştık, heman yola revan olduk. Fazlî de bizim yanımızda yürüyor, bir yandan da babasına birkaç gün de olsa yanında kalması için yalvarıyordu. Fuzûlî, sonunda bu teklife rıza gösterdi. Atlarımız geldi aklıma. "Emin ellerde" dedi Fuzûlî. Zihnim Leyla ile Mecnun mesnevisinde olduğu için üstada sordum:

¹⁷ Aynılık gecesinde gam, cana kastetmişti. Eğer sabah, merhamet edip bana dert ortağı olmasaydı, ölür giderdim.

– Üstat, Mecnun, dedim...

Sözümü tamamlamadan Fuzûlî hiddetle:

– Gönlümün derdini dinle. Mecnun efsanesine meyletme. Çünkü Mecnun masalının altında benim gönül derdim vardır!

Fuzûlî sinirliydi. İşte aradığım fırsat dedim. Fuzûlî içini dökecek. Kim bilir ne gurbet mihneti; ne sevda zahmeti çekmiştir, çeker. İmdi Fuzûlî mi Mecnun'dur yoksa Mecnun bir hayalî kahraman mıdır? Bu sorunun cevabını öğrenmek dilerim. Şair, gönül derdini mi yazar, yoksa efsane mi düzer...

– Yürek yarasından kana batmış; eğilmiş kâmetim, “kan”ın sonunda, içinde noktası olan nun harfidir. ن harfinin içindeki nokta ... Anladın mı?

– Hangi yürek yarası?

– Üstadım, siz -ayıptır sorması ama o ayıbı işleyeyim- Rahmetullah Efendi'nin kızı Rahime Hanım ile dest-i izdivacınızdan önce birine tutuldunuz mu, yahut evlendikten sonra?

– Niçin sorduğunuzu tam anlayamadım; ama benim aşkı bu saydıklarınızla, sorduklarınızla alâkalı değil. Aşk, benim hep içimde. Aşk, hiçbir zaman tükenmedi bende. O öyle bir aşk ki ummanın sonu var, onun sonu yok. Ancak hakiki vuslata erince sükûna ve huzura erecek bir kasırga var yüreğimde o yüzden: “Mende Mecnûndan füzûn âşıklık istidâdı var/Âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var.”

“Aşk olsun sana âşık!” dedim. Oturduk bir kuru taşın üzerine... Yorulmuştu. Birden gözlerinden

yaşlar boşanıverdi. Bir müddet sustuk. Sonra yavaş yavaş konuşmaya başladı. Aşk sevdiğini bırakıp çöllerde düşmek değildir. Sevdasının bütün cevri ü mihrine, belâsına “belî” diyen kişi âşık olabilir ancak. Mecnun bunları yapmıyor. Sıkıntıyı görünce kaçıyor.

– ...Sonra, Mecnun aşkta çöle çekilmek âdetini koymuş, ben de şehir içinde meşhur olmak usulünü icat ettim.¹⁸

Öyle ya çölde deli olmak çok kolay. Deliliğin icaplarını çölde yapmak kolaydır. Amma şehirde, halk içinde bu çılgınca hareketleri yapmak nefsi zorlayacaktır. Halka rüsva olmak var şehirde ... Anlayamadığım bir sır vardı bu şairde. Söyledikleri, gönlündekilerin yarısı bile değil biliyorum. Yazdıklarını, söylediklerini birebir yaşayan insandı Fuzûlî. Kanaatim geldi ki hiçbir şiirinde kurmaca yoktu...

¹⁸ Deşt dutmak âdetin koymuşdu Mecnûn ışkda şöret-i şehri olmağın resmin ben etdüm ihtirâ’.

Bâlâ-yı Aşk

*Ya Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni
Bir dem belâ-yı aşkdan etme cüdâ beni*

– Ben, “Ya Rab bâlâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni” demek istedim; ama maalesef vezin müsaade etmedi. Gerçi belâ-yı aşk derken de maksat hâsıl oluyor; ama ben bâlâ-yı aşk diyecektim.

– “Bâlâ-yı aşk” nedir üstâdım.

– Bülbülün güle teslim-i cânı yahut pervanenin kendini ateşe bırakıvermesi... Aşkın en yüce mertebesidir. Yani var’da yokluk. O’nda hükümsüz olduğunu kabul etme. Aşkın hakikî kemal mertebesidir. Dünyanın nesi varsa, her şeyinden sıyrılmadır. Dünyaya minnet etmeme. Kalpten, gönülden Allah Tealâ’dan başka her şeyi silme. Mecnun’un hâli... “Leyla da kim?” diyebilme ...

– Bu hâli hakikatte yaşadınız mı?

– Yaşanmayan hâlin söze dökülmesindeki samimiyetsizlik kendini hemen hissettirir. İşte o haldir ki bize:

*İlm kesbiyle pâye-i rif'at
Arzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne var 'âlemde
İlm bir kıl u kâl imiş ancak*

dedirtmiştir. Böyle bir aşka ulaştıktan sonra da elbette: “Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb/Kılma dermân kim helâkim zehri dermânındadır.” deriz. Çünkü bizim zahiren tedavi edilmemiz manen ölü-mümüzdür.

– Siz bir beytinizde şöyle demiştiniz: “Cânı kim cânânı için sevse cânânın sever/Cânı için kim ki cânânın sever cânın sever.” Buna göre aslında sizin sevda çekmeniz, sevgilide yok olma isteğiniz kendi canınız ya da nefsinizin isteği ile olmuyor mu?

– Aslında bu meseleleri konuşmak, dile dökmek, söze dökmek de câiz değildir. Biliyorsunuz bu hâl, kâle gelirse zayıflar; güzelliğini yitirir. Zaten biz kendimizi sizden önce sigaya çekmiş ve: “Ah ü feryadın Fuzûlî incidübdür âlemi/Ger belâ-yı aşk ile hoşnûd isen gavgâ nedür?” demiştik.

– Üstat, düşünüyorum da acaba İstanbul'da olsaydınız neler yazardınız. Gerçi siz Bağdat dışına da çıkmış değilsiniz. Refahı gören bir insan, mihnet içine düştüğü zaman rahatı özler. Siz oldubitti buraları, sizin tabirinizle, bu ‘mihnet beşiğini’ mekân tutmuşsunuz; o halde bu elem dolu şiirlerinizde sadece gönül dünyanızı mı anlatıyor? Yani hep mecazi midir şiirleriniz?

– Bir zamanlar: “Fuzûlî eyledi âheng-i 'ayş-hâne-i Rûm/Esir-i mihnet-i Bağdâd gördüğün gönlüm.”

demiş idim. Henüz pırlık çökmeden önce hem gönül dünyam hem de fizik olarak Bağdat'ın mihnetine mahkumiyetten kurtulup Anadolu'ya gitmeyi arzu etmişim. Lakin sonra anladım ki bu mihnet, nereye gidersem gideyim peşimi bırakmayacak. O yüzden vatanımı terk etmedim. Siz varın gidin gülistanınıza.

Felek yüzünden arzularıma muvafık olmayan gül renkli şarabı, kan ile değiştirdim. Çengin ve ud'un terennümlerini ah edip inlemekle değiştirdim. Artık benden sevgilinin visaline karşı hararetle aşk gazelleri de beklemeyin. Ben visal zevkini, ayrılık mihneti ile değiştirdim. Beni mazur görün. Gül bahçelerini de bensiz gezin, zira ben gül bahçelerini seyri, kulbe-i ahzânımla değiştirdim. Kendimi Hak'ta yok etmeye, dünyadan dest ü dâmenimi çekmeye gönül verdim. Kıymet hükümlerim değişti; Allah'a şükür küfrümü iman ile değiştirdim. Gönlümde de zevk bulamıyordum, onu yarılmış göğsümden çıkardım; yay kaşlı güzellerin oku ile beraber gelen temrenle değiştirdim. Ciğerimden akan kan selini suret-i hâlime hicab ettim. Aşıkâr olan rüsvalığımı gizli derd ü gam ile değiştirdim. Benden öyle, çok huzur ve rahat zevki istemeyin. Ben huzur ve rahat zevkini Rabbime kavuşma arzusuyla değiştirdim.

Der-Beyan-ı Kütüphane-i Bağdat

Bağdat Kütüphanesi bir ulu bina. İçeri girer girmez deri kokuları, kâğıt meşammı ve dahi ilm ıtrı dimağımızı doldurdu. Hafız-ı küttâb olduğunu ahiren öğrendiğim bir sakallı âdem kalkıp Fuzûlî'nin ellerine sarılıverdi. Fuzûlî, şiirlerinde hep, halktan uzak olduğunu, kendisinin âdeta dünyadan kopuk bir mizaca sahip bulunduğunu yazıyor; ancak gördük ki hiç de öyle değil. Karşılaştığımız herkes ona ihtiramda bulunuyor. Burada dahi hâl böyle ...

Fuzûlî, kütüphanede hemen alışıldık intibayı veren bir kûşeye yöneldi. Ben dahi peşinden gittim. Raftan bir kitap aldı. Üstünü üfledi. “Divan-ı Necatî” yazıyordu kitabın üstünde. Sonra da Necatî’yi çok okuduğunu ve takdir ettiğini söyledi. Divanı birkaç kez elden geçirmiş. Diyar-ı Rum’un en büyük şairi diye söz ediyor Necatî’den. Sonra da: “Beni ağlan beni kim üstüme gelmez öliceğ/Bir avuç toprak atar bâd-ı sabâdan gayrı.”¹⁹ beytini okuyor. Fakat ölüm ve yalnızlık deyince benim aklıma Fuzûlî geliyor. Pây-i Taht’tan -İstanbul’dan- da uzak olması sebebiyle midir, nedir

¹⁹ Siz bana ağlayın, bana ki öldüğümde bir avuç toprak atmak için tan yelinden başka üstüme gelen olmaz.

onda yalnızlığın rengi daha koyu, kimsesizlik daha derindir. Ben de: “Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge/Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı.” dedim. Biraz buruk da olsa bu tip okumalarım Fuzûlî'nin hoşuna gidiyor.

Fuzûlî Pây-i Taht'tan uzak, Kerbelâ sıcağı ile kavru lan bir gurbet insanı. Hisleri de tıpkı bu iklim gibi, öylesine sıcak, öylesine yakıcı ve eritici... Herhâlde yalnız kalan insan, daha sanatkârdır. Nitekim bu beyt kelimelerle çizilmiş dört buutlu bir yalnızlık tasviri değil de nedir. Ne zaman söylesem bu beyti, kendimi hemen içinde buluveririm bu hâlin. Hani her insan gibi zaman zaman ben dahi yaşarım bu hâli, lakin anlatamam da boğazıma bir düğüm atılır; kendimi anlatamama düğümü... Fuzulî işte bu düğümü boğazımdan çözdüğü için, beyti okuyup geniş bir nefes aldığım çok olur...

Fuzûlî'ye yanacak kimse yok. Kimsesiz çünkü bir tek kendisi ile. O yüzden de yüreğindeki ateş acır kendisine. Fakat yürekteki ateş de belki Fuzûlî'ye acıdığından dolayı, ateşlenmiş yanmıştır. Ateş içinde ateş... Yalnızlık öylesine yakmış ki şairi, belki konuşacak, derdini anlatacak birini bulabilse, rahatlayacak, içinde yoğunlaşan o sıkıntı, o ateş hemen dincek. Fakat yok. Hille'de bir izbe kulübede tek başına. Kimse yok. Kapısını çalıp da “Fuzûlî! Hâlin nicedir, ne hâldesin?” diyecek kimse yok. Kapısını aralayan, onu ziyaret eden, belki yüreğindeki ateşi bir nebze serinleten sadece sabah rüzgârıdır. Rüzgârın tesiriyle kapı aralanıyor, geri kapanıyor. Başka gelen giden yok...

“Başına gelen, Lokman Hekim.” derler. Yani insanın başına hangi iş gelmişse o hususta her şeyi duyar, hisseder, o işin mütehassısı olur. Yaşamayan, duymayan, hissetmeyen yazamaz, anlatamaz. Anlatsa bile suniliği hemen ortaya çıkar.

İşte “Garipliğin bu kadarı da olur mu?” diye bizi acı acı düşündüren bir beyit daha. İnsan, bırakın sağlığında, öldükten sonra dahi yalnızlık çekecek, yanına birileri gelmeyecek... Fuzûlî’de olsun, Necâtî’de olsun, hep “bâd-ı sabâ”dan medet umma söz konusudur. Fuzûlî’nin kapısını aralayan sabah rüzgârının Necatî üzerindeki vazîfesi bir insana yapılacak son vazîfe, yani mezarının üzerini örtmek.

Necatî, garipliğine, insanların ağlamasını istiyor. Hâlbuki çevresindekiler, ağlayacak kadar hassas olsalardı, onu yalnız bırakmazlardı: “Bir veche unuttu Necatî kimsene/Mihnet-serâsı kapusın açmaz meger ki bâd.”²⁰ Necatî, ölümünden sonra mezarının rüzgârın getireceği toprak ile örtüleceği, hiçbir kimsenin mezarı başına gelmeyeceği endişesini taşıırken belki ömrünün son zamanlarında da -Fuzûlî’de olduğu gibi- kendisini bir tek sabah rüzgârının ziyârete geleceğini düşünüp büyük bir yalnızlığın içinde kıvranıp durdu kim bilir?

İnsan durup dururken ah edip inlemez. Ayıplanacağını bile bile kim ağlar. Ama elde değil. Gariplik, gurbetle birleşir, gönül avare olur, bir de sevgiliden uzak düşülürse ağlanmaz mı. İşte merhum Zatî de

²⁰ Necatî öylesine unutuldu ki mihnet evinin kapısını rüzgârdan başka kimse açmaz.

bunu yaşamamış mıydı: “Garibem gurbete düşdüm gönül avare yârim yok/Benüm âh itdigüm ayb eylemen kim ihtiyârım yok.”

Ya dost pervâsız, felek merhametsizse, devrân sü-kunsuzsa, dert çoksa; dert ortağı yoksa, düşman zorlu ve tâlih âciz, bitkin, yenikse... “Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükun/Derd çok hem-dert yok düşmen kavî tâli’ zebûn.” Söz bu noktada elbette Fuzûlî’nindir: “Ben garîb ü râh-ı mülk-i vasl pür-teşvîş ü mekr/Ben harîf-i sâde-levh ü dehr pür-nakş ü füsûn.”

Bakmayın kelimelerin bu kadar karışık gibi görün-düğüne. Yâd ellere düşmüş bir garip. Vuslat diyarının yolu kargaşalıklar ve aldatmacalarla dolu. Bu, hile ve düzene akli ermeyen, kendini sıradan bir insan olarak gören garip, dünyanın türlü nakışlarla, hilelerle dolu olduğunu keşfetmiş de onun şaşkınlığıyla ser-gerdan olup, zebanına ağırlık gelmiştir. Dedik ya, şair yalnız kaldı mı her madde her varlık ona yalnızlığını haykırır.

Nereden çıktı bu gariplik şimdi? Dalıp gitmişim. Galiba kendimi iyice gurbette görmeye başladım... Metrelerce raf. Ciltlerce kitap. Riyaziyeden edebi-yata... Cebirden felsefeye... İlm-i nücumdan ilm-i kimyaya ve dahi simyaya... El-hak ben bu kadar ki-tabı bir arada hiç görmedim. Boşuna yanlış hesapları Bağdat’tan döndürmemişler. Ben bu kitaplar arasında bir aşağı bir yukarı ser-gerdan bir şekilde dolaşırken kütüphanenin hafızı Mehmed Efendi yanıma yaklaştı, kendinde iftihara vesile bulmuş bir serasker edasıyla göğsünü kabartarak, kütüphaneyi nasıl bulduğumu

sordu. Ben dahi hayranlığımı ifade edecek kelam bulamayıp sadece yüzüne bakmakla iktifa ettim. Mehmed Efendi:

– Bu gördüğün kitaplar ne imiş ki. Daha neler varmış burada neler. Evvelden beri dünyanın gözü üstünde olmuş Bağdat'ın. Güzelliğin, zenginliğin bedelini ağır ödemiş. Kaç savaşa ve kaç civan başa mal olmuş Bağdat bilir misiniz? Bağdat savaşlara, kardeş kavgalarına, yağmalara zebun olmuş hep. Bu da yetmemiş sellerle, yangınlarla boğuşmuş Bağdat. Bağdat'ta, tarih çok sık tekerrür eder. Farklı halkları, dinleri ve mezhepleri bağrında barındırdı; ancak bir türlü millet olamadı. Halk arasında birlik beraberliğin olamaması, sağlam bir devlet teşkilâtının tesis edilememesi, perişan etti bizi. Güçlü düşmanlar karşısında hiçbir mukavemet gösteremedik. Üstelik kendi içimizden de hançerlendik sık sık. 10. asırdan itibaren, her savaşın sonunda ortaya çıkan Bağdat ayyarları, şehri yakıp yıkıp yağmaya vermişler. Bunlar savaş meydanında hiç görünmeyen fakat her savaştan sonra, halk üzerinde korku salan, gasp, hırsızlık gibi suçlar işleyen bir güruh... Yağmalarıyla meşhur bu ayyarları hocamın elinde divanını tuttuğu Necatî bile duymuş Anadolu'da ve dahi bir teşbih unsuru olarak kullanmış: “Ser-i kûyunda bilir gamzelerin hâlim/Ş'ol ki Bağdâd'a vara tuş ola ayyârlara.”

İmdi sözü nereye getireceğim bilir misin? Moğollar 1258'de Bağdat'a saldırdıklarında Halife Mustasım kayıtsız şartsız teslim oluyor; halk kılıçtan geçiriliyor. Bu katliamda tümenlerce insan ölüyor, Moğol hanı

Hülâgu bile cesetlerin kokusuna dayanamayarak geri çekiliyordu. Ulema beşiği Bağdat'ın kütüphaneleri de bu kıyımdan nasibini almış. Kendisine atılan kitaplar yüzünden Dicle, günlerce mürekkep renginde akmış.

– Allah, Allah!

– Bu dönemde ulemâ şöyle bir fetvâ vermiş: “Adaletli bir kâfir, zâlim bir imamdan daha efdaldir.”

– Ben bunları şimdiye kadar ne işittim, ne de okudum.

Bağdat'ın nesine ağlamalı bilmem ki. Demek ki bu katliamlarda daha nice ulema gitmiş, daha kaç bin belki de binlerce cilt kitap telef edilmiş. “Âlimin ölümü, âlemin ölümü” âlimlerin öldürülmesi katillığın en şedidi değil midir... Vâ-hayfâ, vâ-esefâ...

Fuzûlî'nin merdüm-i çeşmi yine ışıl ışıl su rengi...

– Kitaptan, ilimden, âlimden ne istersiz gâfiller. Savaştır, adam öldürürsüz fakat bunlardan ne istersiz. Hayvanla âdem arasındaki fark ilm ile irfan ile değil midir?

...

Atlarımızı emanet ettiğimiz mahalle geldiğimizde ayrılık vakti de geldi. Kaç günümüzün beraber geçtiğini hatırlayamadım. Fuzûlî ile ayrılma vakti geldi. Gün batmadan yola çıkacağım. Lakin içimde büyük bir hüznü de beraber götüreceğimi biliyorum. O kulbe-i ahzânına dönecek yine. Yine karanlık gecelerde, kendisine bir yudum su getirecek bir dost eli arayacak biliyorum. Keşke can yoldaşı, kendisini bırakıp gitmemiş olsaydı. Üç yıl önce bir seher vakti

vermiş sevdasını. Hâlbuki seher vakitleri muştuların geldiği andır. Gerçi sevdiceği öz diyarına vasıl oldu; fakat Fuzûlî gurbette hâlâ. Yapayalnız, biçare ...

Fuzûlî'nin hep alışıktığım yaşlı gözleri, gözlerime dalıyor. Gözlerinin altında üç mor halka var. Gözlerinden düşen damlaların her biri bu üç halkadan öyle iniyor ki o yaşlar, her bir halkadan inerken kuvvetli bir selin önündeki bentleri yıkıp geçiyor sınırsınız.

Eğilip ellerini öptüm. Uzanıp boynuma sarıldı, bir müddet öylece kaldı. Sonra elini kohnuna attı. Dörde bükülmüş bir kâğıt çıkardı.

– Sana verebileceğim, en kıymetli hediyem, dedi.

Kâğıdı aldım, açtım. Bu, henüz mürekkebi kurumamış bir gazeldi. Kâğıdın katlanmasında acele edildiği belli... Dört köşesine mürekkep lekeleri bulaşmış. Elimde billûrdan kıymetli bir cevher tutuyordum.

– Pây-i Taht'a vardıkda dostlarımıza selâm idesüz, dedi.

Fazlî de gelmiş, babasının koluna girmişti. Bu veda vakti benim de yüreğimi hayli yaktığı için atıma biner binmez mahmuzladım, arkama bile bakamadım.

Minareler Yükselir Yıldızlarla

Süleymaniye'nin minareleri ile birlikte Bakî'nin de yıldızı yükseliyordu. Nitekim Sultan Süleyman'a Nahçıvan Seferi'nden döndüğü günlerde bir kaside sundu: "İtdi şehri şeref-i madem-i sultân-ı cihân/ Reşk-i bâğ-ı İrem ü gayret-i gülzâr-ı cinân." beytiyle başlıyordu kaside ve "kaside" gereği sultandan yardım da talep ediyordu. Çünkü iki üç yıldır medrese köşelerinde yatıp kalkıyordu:

*Zillet ü mihnet ile şimdi tamâm üç yıdır
Yaturuz zâviye-i hücrede bî-nâm u nişân*

*Bir yıldur emrûnle binâ hıdmetine nâzır olup
Gördük ol maslahat-ı hayrı bi-kadri'l-îmkân*

Bu kasidesi ile sultanın iltifat ve takdirine mazhar olan Bakî, artık sultanın yeni gözdesi hâline gelmişti. Bakî söz, Sinan taş ustasıydı. Her ikisi de kendi malzemesini ustaca işliyor, eşsiz, benzersiz olmaya gayret ediyorlardı. Sinan minareleriyle yükseliyordu göğe. Bakî ise: "Âvâzeyi bu âleme Dâvûd gibi sal/Bakî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş." diyerek gök kubbede bakî kalacak olanın ancak "hoş bir sadâ" olacağını ilan ediyordu. Her ikisi

de gidebildiklerince gitmeyi sonsuzluğa ermeyi di-
liyorlardı.

Biliniz ki efendi yanında kölenin boynu büküktür. Hâlbuki Sinan ve Bakî, beyinleri, kalemleri ve yürek-
leriyle diyorlardı ki “Süleyman var Süleyman’dan içe-
rü. Biz Hakk’ın kuluyuz. Hesabımızı O’na veririz an-
cak ve ancak O’nun önünde eğiliriz.” ‘İyya kena’büdü
ve iyya kenasta’in’ diyorlardı.

Her ikisi de dünya sahifesinde adlarının bakî kalma-
sı için çalışıyordu. Sinan’ın Süleymaniye’si, Bakî’nin
de şiirleri haykırıyordu âdeta.

Efendim, Süleymaniye muhteşem; açılışı da muh-
teşem oldu. Sultan -Muhteşem Süleyman- caminin
açılışını Koca Sinan’a yaptırdı. Öyle ya bu, ona ma-
nen verilmesi gereken bir rütbe idi ve sultan da bu-
nu esirgemedi. Kur’anlar okundu, kurbanlar kesildi.
Külliyeye hizmete amade oldu. Külliye kim gördüyse
hayran ü ser-gerdan oldu. Şair Taşlıcalı Yahya’nın
“Süleymaniye” için söylenecek bir kasidesi vardı.
Sultanın izniyle onu okudu:

*Minâreleriyle bu câmî ki kubbe-i cândur
Solaklar ile turur sanki Âl-i Osmân’dur*

*Hemân bu câmii dîvân-ı Hakk’a benzedürin
Mülâzimini anun cümle ehl-i îmândur*

*Güneş gibi başına âsumânı tâc itmiş
Kerâmet ile sanasın ki şeyh-i irfândur*

*Hezâr genc-i nihân var tılısm-ı cisminde
Hidâyet ehline gûyâ binâ-yı insândur*

*Bu bâb-ı rahmete gel kim gelen tehî gitmez
Der-i niyâzına yüz sür ki derde dermândur*

*Derûnuna giren âdem çıkacağı gelmez
Bilmezüz bu ne cennet bu ne gülistândur*

Taşlıcalı Yahya'nın söylediği her beyit, Süleymaniye'nin bir hususiyetini terennüm ediyordu; Kasidenin devamında şöyle diyordu şair: "Kur'an ayetlerinin güzel sesle okunuşu herkesin ruhunu temizlemektedir; doğru yolda bulunanlar ruhlarını doyurmak için orada misafirdirler... İçi rahmet harmanı gibidir; dışı da Hz. Musa'nın Allah'a yakardığı Tur Dağı veya Zuhal yıldızıdır... Minareleri din evinin direkleri gibidir. Hz. Peygamber'in dört dostu (Dört halife) gibi, herkes onlara uymaktadır."

*Kible-i âliyesinde o kurşun örtüleri
Ser-i cibâlde gûyâ ki ebr-i nisândur*

Taşlıcalı'nın 46 beyitlik kasidesi bittiğinde herkes "aferin" dedi. Taşlıcalı bundan önce de Süleymaniye için Sultan Süleyman'a her mısraı ile tarih düşülmüş bir kaside sunmuştu.

"Sâhibü'l-cum'a şeh-i Sünnî Süleymân-ı zamân/
Câmi'-i bâlâ taâla'llah aceb âlî bînâ." beytiyle de on türlü tarih söylediğini ve dahi bu tarihlerin nasıl hesaplanacağını müteakip beyitlerle izah etmişti. Hâsılı Süleymaniye mübarek bir külliye oldu. Bizim Sinan'ın adı ise onunla bile kalacak inşallah.

Davudî Bir Ses

Yıllar önce Zatî'nin kunduracı dükkânında tanıştığımız Abdülbâkî, bugün medeniyetimizin dört cihanı dahi yedi iklimi ihtişamıyla pür-nur eylediği dünyada Davudî bir ses olup çıkmıştır.

Bu gür sesli çocuk 1526 senesinde İstanbul'da doğmuş. Zatî'den dinlemiştim. Ailesi fakir ü pür-hakir imiş. Babası Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi imiş ki dürüst, dinî bütün bir müminmiş. Yani okuduğu Kur'ân-ı azîmü'ş-şân boğazından geçip ta yüreğine, gönlüne ve dahi bütün azalarına sirayet etmiş olacak ki yavrusu Abdülbâkî'ye haram lokma yedirmemiş. Ciğerparesine iyiliği emredip fenalıktan sakındırmış. "Fakirlik hırkası giymek yücelmeğe mâni değildir." deyüp evlâdını pend ü nasihatle mekteplere göndermiş.

Bazı kimseler der ki; babası onu geçim sıkıntısı yüzünden saraç çıraklığına vermiştir. Daha doğrusu o bir sirac çıraklığı yapmıştır. Yani kim camilerdeki kandilleri, şemleri yakıp söndürmekle vazifeli kimseye yardım etme mesleğini icra etmiştir. Nitekim burada hususen Fatih Camii vaizlerinin vaazları ile münevver olmuştur. Lakin Baki'deki ilim aşkı onu

gizliden gizliye bir müddet Fatih medresesine devam ettirir. Hocalarının dahi güzîde talebesi olduğu ortaya çıkınca aşîkâre tahsiline devam eyler.

Bakî, medresedeki her biri kendi sahasında üstat olan müderrislerden büyük feyz almıştır. Zaten sınıfındaki arkadaşları dahi namzet-i âlim idi ki her biri birbirini geçmek için rekabet eder dururlar idi. Nitekim bunların bugün isimlerini daha sık duymaktayız. Hoca Sadeddin Efendi, Nev'î Efendi... gibi. Bunlar ilm-i şî'rde dahi meşhur olmuş kimesnelerdir. Her ne kadar Bakî'nin gölgesinde kaldıysalar da bunlar dahi şuaranın önde gelenlerinden sayılırlar.

Zatî'nin dükkânında karşılaştığımızda taze bir civan olan Bakî, artık hayatın ve şiiirin doruklarında... İmdi ona şairler sultanı denmekte.

Sultan Süleyman'la mâbeynlerinde sıcak ve samimi bir dostluk vardır. Sultanımızın hususi iltifatlarına mazhar olmuştur. Beni en çok müteessir eden şey ise Kanunî'nin "Padişahlığımın haz duyduğum birkaç noktasından biri dahi Bakî gibi pâk-i tab' bir şairi keşfidüp gün yüzüne çıkarıp, itibar etmem olmuştur." dediğidir.

Ehl-i kılıç bir padişahın sanata ve dahi sanatkâra bu denli iltifat etmesi görülmüş, duyulmuş şey midir? Nitekim Bakî'den ol kadar hazzetmiştir ki, isabet buyurup cariyelerinden Tuti Hanım'ı dahi anunla evermiştir. Malûm ya Bakî'ye "zâg" derler. Burnu biraz uzunca ve rengi biraz esmerce olduğundan kargaya benzetmiş bizim muzip şuara. Hamd olsun, benim ol tarakta bezim olmadığından bu perişan satırları

yazarken dahi ona karga demekten içtinap ederim; lakin tarihe mâl olacak bir tespiti de yazmanın vazife-i zaruriyetinden dûr olamıyorum.

Efendim, bizim Abdülbâkî ol Tuti Hanım ile dest-i izdivaç ettikde arkadaşları anun ne denlü kısmetlü ve dahi devletlü oluşundan dem urunca Bakî'nin: "Ol kadar uçurmayınız, o da (benim gibi) bir kargadır." demesi üzerine kendisine öteden beri rakip olan arkadaşlarından Nevî Efendi: "Kahr-ı dehr ile olur tûtî gurâba hem-nişîn/Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır." deyivermiştir. Yani dünyanın kötü gidişi, papağan ile kargayı aynı kafese kapatır. İşin asıl garip yanı da papağan dururken bu durumdan karganın şikâyet etmesidir.

Onlar takıla yahut kiskana kızadursun bizim sultanu'ş-şuara almış başını gitmekte. İlim dersende, şiir dersende... Bakî, sultanu'ş-şuarâ unvanını aldıktan sonra dahi asla haddini aşmamış, alçakgönüllü tabiatını muhafaza etmiş, kendisini âli makamlara getiren sultanına ve onun şiirine de iltifatlarda bulunmayı ihmal etmemiştir. Yanlış hatırlamıyorsam, Halep kadılığına tayin edildiği sırada bir mektubu gelmişti. Şöyle diyordu mektubunda Bakî: "Padişah hazretlerinin bu cânibe iki mümtaz ü müstesnâ gazeli vârid olup bu bende-i hakîr acz ü kusûr üzre bir danesine iki nazîre demek müyesser oldu. Hak budur ki gazel-i şerîfin, matla'ı ve makta'ı ve sâir beyt-i şerifleri bî-hemtâ vâki olduğundan başka hususan; "Deyr-i hüsnünde gören bakışların keç-râ didi/Egrilik olsa acep mi kâfir-i

mihrâbda.” Beyt-i şerifi vallahü’l-azim bir mertebe ser-âmed beyittir ki asla nazire söylemek mümkün değildir. Bunca zamandır Anadolu’da ve Acem’de mihrâb’a müteallik bir nice sözler söylenmiştir, ince ve zarif söyleyişi daha yeni görüyorum.” Bu sözlerle Sultanın gazeline yazdığı:

Peykânın açtı zahmımı cism-i harâbda

Güller bitürdi katre-i bârân türâbda

Yokdur sebat çünkü cihân-ı harâbda

Birdür hezâr sâle ile yek-dem hesâbda

matlı nazîreleri söz sultanının, cihan sultanına karşı güzel ve gösterilmesi lüzumlu olan iltifatlarıdır.

Bakî, söz üstadı olarak sultanına karşı gösterdiği tevazuu herkese göstermiş; aldığı pâyeye ile asla böbürlenmemiştir. Nitekim şairler sultanı olması onun başını döndürmüş olsaydı, beyt: “Saltanat tâcın giyen âlemde mağrûr olmasun/Nice sultân bürkin almışdur begüm bâd-ı hazân.” Beyim, bu dünyada saltanat tacı giyenler asla mağrur olmasın. Çünkü hazan rüzgârı nice sultan başlığını ve başını alıp götürmüştür, diyemezdi. Bu sözler hem kendi nefesine hem de saltanata hâkim olanlara bir hitap-tan başka ne olabilir?

Bakî, Türk şiirine Davudî bir ses ve o sesle birlikte hoş bir âhenk getirmiştir. Nedense kasidelerinde anlaşılması zor ifadelere ve dahi lügate bakılması gerek sözlere çok iltifat etmiştir; lakin gazellerinde böyle bir hava yoktur. Kimi gazellerine baksanız dersiz ki bu, bir cönk şairi. O kadar ki lisanı katıksız

Türk lisanıdır. Bunun yanı sıra aruz veznini öyle ustaca kullanır ki sanırsız benân-ı hisâb ile yazmıştır; öyle rahattır. Bakî'nin gazelleri çok sanatlıdır. Seçtiği kelimâta sınır tanımayan manalar yüklemekle meşhurdur. Mahlâsını dahi çoğu kere tevriyeli kullanıp, söz oyunları yapar. Güya o bir sarraf, kelimeler anın elinde mücevher. Tabiidir ki mücevher az olduğu için kıymetlidir. Bakî de az şiir yazmıştır. Nitekim: “Çoğ olmaz bu tarza gazel Bakiyâ/Güzel söz güherdür güher az olur.”

Bakî'nin şiirlerinde asrımızın ihtişamı vardır. Cihana, mala melale tepeden bakan; sadece Allah'ın huzurunda eğilen, sadece Allah'a dayanan, kula -velev ki sultan olsa- derecesince tazim eden bir vakar. Öyle diyor ya söz sultanı:

*Fermân-ı aşka cân ile var inkiyâdımız
Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdımız*

*Baş eğmezüz edâniye dünyâyı dñn için
Allah'adır tevekkülümüz itimâdımız*

*Biz müttekâ-yı zerkeş-i câhe dayanmazız
Hakk'ın kemâl-i lûtfunadır istinâdımız*

*Zühd ü salâha eylemezüz ilticâ hele
Tutdu eğerçi âlem-i kevnî fesâdımız*

*Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân
Erbâb-ı zâhir anlayamazlar murâdımız*

*Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bakî kalır sahife-i âlemde adımız*

Bakî'nin şiiirlerinde, Fuzûlî'de olduğu gibi bir yürek yangını yoktur. İhtiyaçları karşılanmış bir insanın doygun dünyası vardır Bâkî'de. İyi bir dînî tahsil görmesine rağmen, Fuzûlî gibi ilâhî aşkı da hiç terennüm etmemiş, hiç na't da yazmamış Bâkî. Onun aşkı tamamen beşerîdir. Rind-meşreptir hem şiiirlerinde, hem de yaşantısında. Dünyadan bir beklentisi yoktur. Neşeli, nüktedan bir mizaca sahiptir. Meyden, meyhaneden -hakikî meyhaneden- çokça bahseder. Bâkî'nin şiiirlerinde bir derinlik yoktur, hikmetli sözleri ise Dîvan şiiirinin geleneğinden farklı değildir. Elhak güzel tasvirleri vardır. Ben onun şu gazelinin mest ü hayranıyım:

*Nâm ü nişâne kalmadı fasl-ı bahârdan
Düşdü çemende berk-i dıraht i'tibârdan*

*Eşcâr-ı bâğ hırka-ı tecrîde girdiler
Bâd-ı hazan çemende el aldı çenârdan*

*Her yaneden ayağına altun akup gelür
Eşcâr-ı bâğ himmet umar cûy-bârdan*

*Sahn-ı çemende durma salınsun sabâyıla
Âzâdedür nihâl bugün berk ü bârdan*

*Bâkî çemende hayli perişân imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan*

Bakî'nin bu gazelinden üç türlü mana çıkarmak mümkündür: Birincisi, bir güz mevsiminin hitâma ir-diği vakitte çemenzârın tasviri. İkincisi, tasavvuf erbabının, tarikat adabının, mazmunlarla anlatılması.

Üçüncüsü dahi devlet-i âl-i Osmân'ın cihana haki-
miyeti. Siz hangi nazardan bakarsanız bakın onun-
la bu gazelin derununa nüfuz edebilir, bundan zevk
alırsınız.

İmdi, Fuzûlî dahi Pây-i Taht'ta, kurb-ı saltanat-
ta olsa idi, Bakî'nin şairler sultanı olabilmesi yine
mukarrer mi olurdu, suali bana tevcih edilse idi -ki
bunu her daim fikreder dururum- el-cevap "asla"
der idim. Çünkü şiir öyle bir sanattır ki bir şiiri her
kim görse ve ol şiire farklı dereceleri lâıyk görse da-
hi -tuhaftır- nihayetinde müşterek bir kanaat hâsıl
olur. Şiirin mertebeleri hemân-dem saf bulur. Bakî
bendeniz nazarında şiirlerinden ziyade şahsiye-
ti, ilim hırsı ve dahi cesareti ile ser-firâz olmuştur.
Daha önce zikrettiğim gibi, o cesaretini dahi sulta-
nımızdan almıştır. Bunları söylerken civanlığındaki
nezaket ve edebini yitirdiğini kastetmiyorum. O, ta-
nıdığım ilk gündeki gibi kibar ve zarif tabiatını, te-
vazuunu muhafaza eden bir İstanbul efendisidir.

Saltanat Kaygusu Beyanındadır

Sultanın hanımı Hürrem, âdeta Devlet-i âl-i Osman'ın tayin makamı gibi. Hürrem, Şehzade Mustafa'yı katlettirdikten sonra ihtiraslarını, hayallerini hakikate dönüştürecek yegane şehzade olarak Selim'i görmeye başladı.

Hayatta kalan şehzadeler Selim ve Bayezid... Selim anasına benziyor, Bayezid babasına. Ahali Selim'den hiç hoşlanmıyor. Hürrem'e göre ise gelecekte taht için en uygun kişi Selim.

Sultan artık ihtiyarladı. Yerine kim gelecek kaygusu milleti derin derin düşündürüyor. Ordu Selim'i istemiyor. Ne var ki Hürrem'in saraydaki ağırlığı gün geçtikçe pekişiyordu hem de Selim büyük şehzade olduğu için saltanat da onun hakkı idi temayüllere göre.

Bayezid'i daha iyi tanırım, tıpkı sultanımızın tah-ta yeni çıktığı zamanlardaki gibi bir karaktere sahip. Üstelik onun gibi cesur ve suret olarak da ona benziyor. Selim ise annesi Hürrem gibi sarı... İstiyorum ki şehit Mustafa'ya kısmet olmayan sultanlık hil'ati, Bayezid'e olsun. Çünkü o, buna layık. Ordumuz da benim gibi düşünüyor. Bayezid de öyle hayal ediyor.

Ne var ki kendisinden yaşça büyük olan Selim'in arkasında Hürrem gibi bir güç var.

Sultan yaşlandıkça iktidara talip olacak şehzadelerin iktidar hevesleri, bu arada şehzadelere taraftar olanların da iktidarı kendi lehlerine kullanma müca-
delesini, gizliden gizliye sürerken ortalığa bir şayia yayıldı. Şehzade Mustafa dirilmiş etrafına da bir sürü adam toplamış iktidarı ele geçirmeye çalışmaktadır. Sultanın kulağına kadar geldi bu rivayet. Hani, oğlunun cansız bedenini görmemiş olsa buna inanacaktı. Mustafalığa soyunan bu soytarının, bu asinin derhal bulunmasını emretti. Kısa sürede sultan Mustafa'nın benzeri olan bu eşkıya bulunup darağacını boyladı.

Hürrem, yaşlı sultanı avucunun içine almıştı. Kendinden sonra yerine en layık olanın Bayezid olduğunu bildiği hâlde, Hürrem'e olan iptizali yüzünden bunu açığa vuramıyor, Selim'e daha çok teveccüh gösteriyordu.

Bir sabah sultan alelacele küçük oğlu Bayezid'i çağır-
tı. Kimse buna bir anlam veremedi. Çünkü Bayezid babasına karşı o ana kadar hiçbir kusurda bulunmamıştı. Acaba sultan yeni bir istihbarat mı almıştı. Yoksa Bayezid'i de Mustafa'nın akıbeti mi bekliyordu. Bayezid de bunu düşündü. Ne yapmıştı ki merkeze çağırıldı. Korka korka huzur-ı şahaneyeye çıktı. Neyse ki korkulan olmadı. Kimse ne konuşulduğuna şahit olmadı; ama zannım o ki, sultan, kulağına gelen bazı haberlerden ve kendine göre gûft ü gû olan bazı düzenlerden duyduğu rahatsızlığı duyurdu Bayezid'e. Sonra da tabii ki bir vesile ile sultan Mustafa hâdisesini

hatırlatmıştır. Bayezid için bu, nasihat mi yoksa tehdit miydi bilinmez. Huzur-ı şahanedan çıkıp kimseyle konuşmadan doğruca Kütahya'ya gitti.

Lala Mustafa Paşa, vezir-i azam olamamıştı. Bu durumdan çok rahatsızdı. Akıllıydı, zekiydi, kurnazdı, şehzade Bayezid elinde büyütmişti, becerikli ve akıllı idi onu oyuna getirmek zordu ancak Selim tam dışına göre bir hedefti... Düzenler kurmaya başladı. Tekrar vezir-i azamlığa getirilen Rüstem Paşa'dan da intikam almayı hesaplıyordu. Şehzade Bayezid'i de mahvetme niyetindeydi. Eğer taht, Şehzade Selim'e geçerse -ki tabiatları birbirine benziyordu- ilerde vezir-i azam olmak kolaydı. Lala Mustafa Paşa bir gün Selim'in yanına gitti:

– Sultanım, eğer Rüstem Paşa engel olmazsa babanızdan sonra sultanlık size müyesser olacaktır. Çünkü büyük olan şehzade sizsiniz. Hem de sultanlık size yaraşır. Fakat öyle işitir ve haber alırım ki Rüstem Paşa sultanlığı Bayezid'e verdirmek için elinden geleni yapar. Sizi dahi babanıza kötüler. Müptelâ-yı mey, zevk ü safaya duçar, çapkındır deyü zemmeder. Babanız dahi buna neredeyse inanmak üzredir.

– Lala! bütün bunları bilürsen, ne gerektiğini, nasıl davranmak gerektiğini dahi bilürsün. Sultanlık bize müyesser oldukta, bunun da elbet mükâfatını görürsün!

– Siz, o işi bana bırakın sultanım. Yalnız, yapacağımız işlerden birbirimizi haberdar eyleyelim ki ikimiz dahi kaza-yı âsmânî ve belâ-yı nâgehâniye uğramayalım.

Konuşma kısa sürdü. Fitne ve fesat ağını önceden kurmuştu zaten. Hemen eski efendisi Şehzade Bayezid'e bir mektup yazdı. Mektupta diyordu ki: "Sultanım, babanız ihtiyarlamıştır. Yarın Hak vaki olur da makam-ı saltanat tehi kalınca oraya yakışan elbette siz olmalısınız. Amma bilirsiniz ağabeyiniz Selim beceriksiz, serkeş olmasına rağmen sizin önünüzde bir engeldir. Dilerseniz bu engeli birlikte bertaraf edebiliriz."

Lala Mustafa Paşa bu mektubu Selim'e gösterdikten sonra hususî bir ulakla Bayezid'e gönderdi.

Bayezid de devlet menfaatleri neyi gerektiriyor ise bu yolda her türlü cevr ü cefaya katlanmak bize borçtur, dedikten maada bu mevzuda Lala'nın ne düşündüğünü soran ve dahi Lala Mustafa Paşa'ya güvendiğini ifade eden bir mektupla karşılık verdi. Lala Mustafa Paşa, Bayezid'den gelen mektubu doğruca Sarı Selim'e götürdü. Bu yolla kardeşinin kendisi hakkında neler düşündüğünü öğrenmesini istedi.

İşler tam istediği gibi gidiyordu. Sonra Bayezid'e şunu yazdı: "Ağabeyinize, onu tahkir ve tahrik edici bir mektup yazın ki hakikî yüzü ortaya çıksın." O da denileni yaptı. Ağabeyini aşağılayıcı, hakarete varan sözlerle de yetinmedi; mektupla beraber ona bir kadın libası, bir kadın başlığı ve bir de kirmen gönderdi.

Selim bu mektubu ve dahi ilaveleri aldı. Beyninde şimşekler çaktı. Sonra şunu düşündü: Ben bu edepsizliği Sultan babama bildirirsem, küçük oğlunun ne idiği ortaya çıkar. Böylece babam dahi şartsız, gümansız benim tarafımda olur. Düşündüğü gibi

davrandı. Kardeşinden gelen bu kaba saba mektupları ve dahi ilavelerini babasına göndererek durumu kendisine havale ettiğini duyurdu.

Mektuplar ve ilaveleri sultana ulaştırıldı. Sultan, oğulları arasında böyle bir çekişmenin ve bu denli kötü sözlerin işi ne ki, diye düşündü. Sonra da veziri Rüstem Paşa'ya:

– Bre bu ne hayırsız evlattır ki ağabeyine saygıda kusur ve dahi hakaretler ider!

– ...

Sultan, Bayezid'e tehditkâr bir name yazdırıp aceleyle gönderdi. Fakat Lala Mustafa Paşa, Sultan'ın ulağını yakalatıp öldürttü. Name yerine ulaşmadı. Sonra da bu işi yapanın yani ulağı öldürtüp, nameyi dahi yok edenin Bayezid olduğu haberini Sultan Süleyman canibine yetiştirdi. Sultan iyice öfkelen-di, gazaba gelir gibi oldu. Oğlu Mustafa'nın durumu canlandı gözünde. Bir an düşündü... “Lâ havle...” çekti sonra. Bayezid'in önemli bir yerde valilik yapıyor olmasının saltanat için tehlike arz ettiğini düşündü. Yerini değiştirecekti. Bunu yaparken oğullarının her ikisine de aynı davrandığını, Bayezid'e göstermek ister gibiydi. Hürrem ile de istişare ederek, taraf tuttuğu intibai vermemek için Selim'in Manisa'dan Kütahya'ya, Bayezid'in de Karaman'dan Amasya'ya tayin emrini çıkardı.

Tayin emrini alan Selim, hemen itaatkâr bir tavırla Kütahya'ya giderken, Bayezid Amasya'ya gitmedi. Hatta Sultan Süleyman, Vezir Pertev Paşa'yı Bayezid'e yeni görev yerine gitmesi gerektiğini hatırlatması için

yanına gönderdi. Bayezid uzun uzun düşündü. Anladı ki bu, bir siyasetti, kendisini Pây-i Taht'tan uzaklaştırma siyaseti. Babasına karşı gelmek de istemiyordu; ama eğer devlet Selim'e teslim edilirse ...

Kararını verdi Bayezid. Bir başım, bir canım varsa o da, ağabeyim Mustafa gibi, devlet uğrunda yok olsun, diye düşündü. "Hak yolda ölmekten kim usanası." dedi.

Kendisini seven Türkmen, Arap ve bazı Kürt unsurları derhal teyakkuza geçirdi. Gerekirse saltanata karşı harp edilebileceğini duyurdu. Karar İstanbul'da duyulur duyulmaz Sultan, Anadolu, Karaman, Dulkadir Beylerbeyinin ve dahi Adana Beyinin Konya Ovası'na gitmelerini emretti. Sokollu Mehmed Paşa dahi yenicherileri, sipahileri, cebecileri, topçuları; topları, tüfenkleri ile birlikte Konya Ovası'na indirildi. Şiddetli bir çarpışma yaşandı. Bir günlük bir çarpışmaydı bu. (29 Mayıs 1559) Ertesi gün kimin galip kimin mağlup olduğu anlaşılmadı. İki taraf da ağır kayıplar verdi. Ertesi gün Şehzade Bayezid, oğullarını yanına alarak adamları ile birlikte Amasya'nın yolunu tuttu.

Şehzade Bayezid, meşakkatli, hüzünlü ve uzun bir yolculuğun ardından Amasya'ya vardıkta, babasına pişmanlığını ifade eden bir mektup yazdıysa da bu mektup da babasına ulaştırılmadı. Lala Mustafa Paşa zehirli bir örümcek gibi, ağını kurmuş, bütün iyi niyetli çabaları kötü bir akıbete bağlamak için elinden geleni yapıyordu. Bayezid için artık umut kalmamıştı. Yanına has adamlarını ve çocuklarını da alarak İran'a doğru yola çıktı ...

Şah, Şehzade Bayezid’i iyi karşıladı. Ona çeşitli hediyeler verdi. Bayezid de ona, yanında getirdiği ağırlıklardan verdi.

Bayezid’in İran’a gittiğini işiten Kanunî, İran Şahı’na bir mektup yolladı. “Münasebetlerimizin bozulmasını istemiyorsan asi oğlumuzun teslimini...” diye.

Acem şahı, şehzadeyi sultana teslim ederse büyük hediyeler kazanacağını düşündü. Eline çok büyük bir koz geçmişti. Sultanla pazarlık yapabiliirdi. Yine de iyi niyet gösterisi olarak şehzadenin bağışlanması dileğinde bulundu. Sultan da ona, Bayezid’in yaptığı terbiyesizliği bildiren bir mektup yazdı; bağışlanmasının mümkün olmadığını beyan etti. Öyle ya da böyle sırlar ifşa ediliyor; şah ise kendisine önem verilmiş olduğu düşüncesi ile bir gurur yaşıyordu. Çok uzun yazışmalar yapıldı. Nihayet sultan, şaha: “En kısa zamanda Şehzade Bayezid’i Amasya’daki bir beylerbeyine teslim ediniz!” diye kısa bir mektup yazdı. Şah da Şehzade Bayezid ile ilk kavillerinde, durumu bilmediği için, onu hiç kimseye teslim etmeyeceğine dair yemin ettiğini, fakat bu yeminin büyük bir karşılıkla mesela Bağdat idaresinin kendisine teslim edilmesi hâlinde bozulabileceğini söyledi. Sultan bu duruma sinirlendi. İyi münasebetlerin bozulacağı kaygusunu taşıdığını söyledi. Şah geri adım attı. Fakat yine de şehzadeyi ucuza teslim etme niyetinde değildi. Gerek sultandan gerekse Şehzade Selim’den bir şeyler koparmak istiyordu. Yani ne ilişkiyi bozmak ne de elindeki kıymetli varlığı ucuza vermek istiyordu. Kanunî Sultan Süleyman, şahın her isteğini “red” ile cevapladı.

Pazarlıklar sürerken Bayezid'in mabeyincilerinden Arap Mehmed adındaki bir hain bir yemek esnasında Şah Tahmasb'ın kulağına dedi ki:

– Babasına ve ağabeyine isyan eden ve onları yok etmeye kasteden bu şehzadeden hiç sakınmıyor musunuz? Doğrusunu isterseniz size şaşıyorum. Bendeniz der ki, bu asiden kendinizi bir an önce kurtarınız. Şu anda size kastetmek için üç beş tüfenkçi hazırlamıştır, onlar da fırsat kollamaktadır, haberiniz ola.

Bunu işiten şahın kan beynine sıçradı. Kendini kaybetti. Sonra toparlanmaya çalıştı. Ani bir kararla ayağa kalktı. Dizleri tutmuyordu. “Midem” dedi. “Midem çok ağrıdı, siz devam edin, ben birazdan gelirim.” Karnını tutarak iki büklüm yahut hilâl yahut yay şekil, etrafını da kollayarak ziyafet verilen odadan çıktı. Oturdu. Muhafızlar tabip çağırmışlardı. Şah da istemediğini söyledi. Sonra baş vezirine durumu anlatma kararı aldı. Muhafızların kapının önünde beklemelerini emretti. Vezirine:

– Bu Osmanoğlundan kurtulmalıyız. Ama yine de Kanunî'den ve Selim'den ne koparırsak kârdır... Önce Bayezid'in etrafındakileri temizleyelim. Yalnız kalmalı...

Şehzadenin şaha suikast düzenleyeceği haberi yayıldı etrafa. Bayezit bağırış çağırış sesleri ile uyandı. Şehzadenin konağı etrafına gelerek bağırıp çağırarak kalabalık öfke dolu sözlerle şehzadeyi dışarı çıkması için tahrik etmeye başladı. Düzen icabı şahın iki veziri gelip durumu yatıştırdılar. Dün akşam kendilerini yalnız bırakan şahın da özürlerini beyanla bu

akşam yeniden ziyafete davet ettiler. Şehzade bu teklifi kabul etti.

Akşam oldu. Şehzade ve arkadaşları davete giderken şahın askerleri tarafından pusuya düşürüldü. Muhafızların büyük bir çoğunluğu kılıçtan geçirildi. Şehzadeye dokunmadılar, öyle emir almışlardı. (12 Şubat 1560)

O akşamki yemekten sonra konağına geldiği vakit muhafızlarına çocukları ile yalnız kalmak istediğini söyledi. Çocukları ile buruk bir şekilde şakalaşırken oğlu Orhan:

– Baba, dedem bizi niye kovdu? Biz ona ne yaptık ki?

– ...

Şehzade Bayezid’i derin bir hüzmün kaplamıştı. Çocuklarına işin iç yüzünü anlatmak istemiyordu. Zaten yeterince yıpranmışlardı. Birçok hâdise henüz çocukluk çağında iken gözlerinin önünde cereyan etmiş, görmemeleri gerekenleri görmüşlerdi. Şimdi onların uyumalarını ve yalnız kalıp daha sakin bir kafayla, yapması gerekenleri, vermesi gereken kararları düşünmek istiyordu. Bir müddet sonra çocuklar uyudu. Çocuklar uyuyunca Bayezid odasına çekildi. İki mum yaktı. Eline divitini aldı. Mürekkep hokkasını hafifçe çalkaladı. Gayri ihtiyarî yanan muma doğru tuttu, düşündü şehzade. Burası gurbet değildi, burası kendisi için açık bir zindandı. Gurbet olsaydı, sılaya dönüş beklentisi yaşama mücadelesi verirdi. Hâlbuki yaşama isteği yavaş yavaş sönmek üzereydi. Bu sırada mumlardan biri sönerdi.

Diğer mumun da sönmesi yakındı oldukça kısalmıştı. “Ben ne zaman döneceğim?” diye geçirdi içinden. “Ya bu çocuklar ne olacaklar?” Cem Sultan’ı hatırladı. Acaba aynı akıbeti mi paylaşacaktı? Başka bir vatanda başkalarına köle gibi yaşamaktansa, babama, sultan babama, yalvarıp ondan af dilemek daha iyi olur diye düşündü. Bir mum daha yaktı. Biraz rahatladı. Başkasından değil kendi babamdan af dileyebileceğim diye düşündü. Yoksa burada ... Evet burada, boşu boşuna ... Diviti hokkaya daldırdı:

*Ey serâser âleme Sultan Süleymânım baba
Tende cânım cânımın içinde cânânım baba
Bâyezid’ine kıyar mısın benüm cânım baba
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba*

*Enbiya ser-defteri ya’ni ki Âdem hakkıçün
Hem dahi Mûsî ile İsi-i Meryem hakkıçün
Kâinâtun serveri ol Rûh-ı a’zâm hakkıçün
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba*

*Sanki Mecnûnam dağlar başı oldu durak
Ayrılıp bi’l-cümle mâl ü mülkden düşdüm ırak
Dökerem göz yaşını vâ-hasretâ dâd el-firâk
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba*

*Kim sana arz eyleye hâlüm eyâ şâh-ı kerîm
Anadan kardaşlarumdan ayrılıp kaldım yetîm
Yok benüm bir zerre isyânım sana Hakdur alîm
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânım baba*

*Bir nice masumun olduğun şehâ bilmez misün
Anların kanına girmekden hazer kılmaz mısun
Yoksa ben kulunla Hak dergâhına varmaz mısun
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba
Hak Tealâ kim cihânun şâhı itmişdür seni
Öldürüp ben kulunı güldürme şâhum düşmeni
Gözlerüm nûrı oğllarumdan ayırma beni
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba
Tutalum iki elüm başdan başa kanda ola
Bu meseldür söylenür kim kul günâh itse n'ola
Bâyezid'ün suçını bağışla kıyma bu kula
Bî-günâhum Hak bilür devletlü sultânum baba
Fitneden men eden dinime şükür ile...*

Ferman Kimdedir?

Mektubunu, en güvendiği adamıyla babasına gönderdi. Artık daha temkinli davranıyordu Bayezid. Bir sabah İstanbul'dan, Sultan babasından, gelen mektupla göklere uçtu Bayezid. Mektubu açmadan önce kokladı, öptü, yüzüne gözüne sürdü. Artık affedildiğinden şüphe duymuyordu. Mektubu açtı okumaya başladı:

*Ey demâdem mazhar-ı tugyân u isyânım oğul
Takmayan boynuna hergiz tavk-ı fermânım oğul
Ben kıyar mıydum sana Bâyezid hânım oğul
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânım oğul*

*Enbiya vü evliya ervah-ı a'zâm hakkıçün
Nûh ü İbrâhim ü Mûsî İbn-i Meryem hakkıçün
Hatm-ı âsâr-ı nübüvvet Fahr-i âlem hakkıçün
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânım oğul*

*Adem adın itmeyen Mecnûna sahralara durak
Kurb-ı tâatdan kaçanlar dâima düşer ırak
Tan değüldür dir isen vâ-hasretâ dâd el-firâk
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânım oğul*

Neş'et-i Hakdur übüvvet râm olan olur kerîm
“Lâtekul üf” kavlini inkâr iden kalur yetîm
Tâata isyâna alîmdür Hudâvend-i Kerîm
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânum oğul

Rah ü şefkat zîb-i îmân olduğın bilmez misin
Yâ dem-i masûmı dökmekden hazer kılmaz mısın
Abdi âzâd ile Hak dergâhına varmaz mısın
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânum oğul

Hak reâyâ-yı muti'e râi itmişdür beni
İsterem mağlûb idem agnama zib-i düşmeni
Hâşâlillah öldürürsem bî-güneh nâgâh seni
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânum oğul

Tutalum iki elüm başdan başa kanda ola
Çünkü istiğfâr idersün biz de afv itsek n'ola
Bâyezidüm suçını bağışlaram gelsen yola
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânum oğul

Mektuptaki ifadeler biraz muğlâktı. Affedilip edilmediği tam olarak açık değildi. Bayezid, mektubu okuduktan sonra ümidi kırıldı. Tekrar okudu. Sultanın oğlu hakkındaki düşünceleri menfi idi. Dizlerinin üstüne yığıldı şehzade. Babasından merhamet beklerken ondan son pişmanlığın fayda etmeyeceği uyarısını almıştı.

Bu arada Kanunî Sultan Süleyman ve Şehzade Selim'in elçileri mektup ve hediyelerle geldiler. Şah, daha önce de söylediği gibi, yeminli olduğu için, Bayezid'i Kanunî Sultan Süleyman'ın değil, ancak Şehzade Selim'in elçilerine teslim edebileceğini tekrarladı.

Neticede 15 Muharrem 1561'de şehzade ve dört oğlu Selim'in elçileri tarafından teslim alınıp katledildiler. Bayezid'in ve şehzadelerinin acı sonu İran'da Muharrem ayında yeni bir Muharrem acısı yaşattı. Naaşları Sivas'a nakledildi...

Bu hâdise bütün ayrıntıları ile Şah Tahmasb tarafından Acemcenin güzel lisanı ve belâgatiyle kâğıda dökülüp Sultan Süleyman ve Selim canibine ulaştırıldı. Sultan Süleyman ve Selim rahatlamışlardı. Şaha yeniden hediyeler ve paralar gönderilip dostlukları(!) pekiştirildiler.

Şehzade Selim'in hafızamda kalan, her okuyuşumda bana heyecan veren, yüreğimin bir köşesindeki kıvılcımları alevlendiren ve o değme şairlerin söyleyemeyeceği güzellikte bir beyti vardır: “Biz bülbül-i muhrık-dem-i gülzâr-ı firâkız/Âteş kesilür geçse sabâ gülşenimizden.”

Bu beyitteki ateşli nağmeleriyle sabah rüzgârlarını bile yakan bülbülün, güle ve gülzâra olan aşkını, hasretini düşünürdüm her dem. Doğrusunu isterseniz bu beyti ona yakıştıramazdım. Şimdi anlıyorum ki ol saba rüzgârını tutuşturacak şiddetteki ateş, uğruna kardeşlerin bile helâk edilebildiği bir kuru taht için duyulan ihtiras ateşinden başka bir şey değilmiş... Ki o dahi kendisine baki kalmayacak. “Gülzâr” ise herhalde Osmanlı yurdu... Bülbül, bu aşk ile bir kartala dönmüş âdeta... Hani kartal yavruları da ilerde açlık korkusu yahut yuvaya hâkimiyet hissi baş gösterince kardeşlik bağlarını koparır; güçlü ve büyük olan, zayıf

ve küçük olanı insafsızca yuvadan düşürüp onu kurda kuşa yem eder ya...

Cereyan eden hâdiselerin çoğundan benim sonradan haberim oldu. Sadece sultanla olan istişarelerde bulundum. Bayezid’le ilgili hususlar benim yanımda konuşulmadı. Sultanın o istişarelerdeki hâllerini ise sonradan çözebildim. Ben, bütün bu tafsilatı İstanbul, Amasya, Kütahya, Karaman, Sivas, Manisa illeri ile Acem diyarındaki arkadaşlarımla olan mektuplaşmalarım ya da bizzat görüşmelerim neticesinde elde ettim. Şehzade Mustafa’nın boğdurulmasından bir iki yıl kadar sonra saraydan, İstanbul’dan uzaklaşmayı tercih ettiğimi Sultan’a bildirmiştim. O da bunu makul karşılayarak beni taşrada, hatta taşranın taşrasında vazifelendirdi. Yapılacak yeni fetihlerin istihbaratı ile meşgul edildim. Sultana, Şehzade Mustafa hâdisesinden çok müteessir olduğumu söylemiştim. O hâdiseden sonra ne yalan söyleyeyim, sultandan soğudum. Makam mevki elde etmek için olmadık dümenler çeviren taklacı vezirlerden nefret ettim. Padişahın gözdesi olmak yahut cîfe-i dünyâ için, yüzlerce parende atan paşalardan tiksindim. Geçimini padişah ya da diğer küçük büyük devlet erkânına kendilerinde olmayan hâlleri varmış gibi gösterip onların da bu meziyetlerin kendilerinde olduğunu zannederek önlerine attıkları üç beş keseye bağlayan kasidedi şairlere kâh güldüm, kâh acıdım. Güldüm çünkü bir mesel vardır; ben dahi anı Edebiyat-ı Kadim Hocam Hayder Beg’den işitmiştim: “Âdem evladından biri kendüyi arpa zannider ve dahi tavuklardan havf ider, nerde bir tavuk görse kaçır imiş. Akıbet bu hâl çok

ileri gidince hastahâne-i cünuna düşmüş. Uzunca bir müddet tedkik ve dahi tedaviden sonra, hekimbaşı, hâlinde şifâ emâresi gördüğü ol âdem evlâdını yanına çağırıp sormuş:

– Evladım, artık anladın değil mi, sen bir âdem evladısın; arpa falân değilsin.

– Efendim ben böyle bir hiss-i garîbe nereden duçar oldum bilemiyorum. Tabii ki insanım. Arpa olmak da nereden çıktı; deyince hekimbaşı “Salın bu âdemi evine, gayri şifâ bulmuştur.” deyip hastayı âzâd etmiş. Aradan beş on dakika dahi geçmemiştir ki ol âdem yine hekimbaşının huzûruna gelüp eydür:

– Efendim, ben arpa olmadığımı biliyorum, ammâ velakin tavuklar dahi bunu bilirler mi?”

Acıdım çünkü açık bir hüküm vardı: “Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi? Ancak iman edip iyi ameller işleyenler, Allah’ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar müstesna; haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi âkıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.”²¹

²¹ Şuara Suresi, 225, 226, 227

Her Kuşede Bir Umman

Ben hakir-i pür-fakir, şuara ile fazla vakit geçiren lakin pek az şiir söyleyen biri olarak nam salmışımdır. Bu dahi eşi manendi bulunmayan söz ve sanat icad etmek kasdıyladır. Yani bir şiir söyleyecek olsam da o şiir içinde geçen bir mazmunu başka bir şairden duyacak olsam hemân ol şiiri, Yunus Emre'nin şiirlerini telef eden Molla Kâsım-tek yakar, diyâr-ı ademe yollarım. Fazla şiir yerine az; fakat i'câz şiirim olmasını arzu ederim. Hem dahi şiirin bir meslek olmaması lazım geldiğini talim edenlerdenim.

Destur Çelebi ile Filibe'ye gitmiştik. Bana dedi ki:

– Gel, buraya gelmişken seni biriyle tanıştırayım.

– Kiminle?

– İsa Hoca nâmında bir zât-ı muhteremdir. Marifet ilminde gayet meşhurdur. Talebe yetiştirir. Arabîyi, Farisîyi pekiyi bilir. Pek şöhreti yoktur, amma “Fani” mahlâsıyla şiirler de söyler.

– Pekiyi de bize himmeti ne olacaktır?

– Sen şuara mabeyninde çok bulundun. Lakin şiirin felsefesine dair onlardan bir çift söz duydun mu?

– ...

– İsa Hoca'nın ilm-i şî're dair hâtır-ı fâtıra yer edecek nice sözleri, şiirleri vardır.

– Merak ettim doğrusu. Gidelim şu mübareğin yanına...

Destur Çelebi Filibe'nin neresinde ne, kim var çok iyi biliyor. Gide gide bir ulu mekânın önüne geldik. “İşte geldik.” dedi.

Sıcak bir yaz günüydü. Sıcaktan bunalmıştık. Terlemiştik. Biraz da kızmaya başlamıştım içten içe. “Yayan yapıldak bu kadar yolu tepmeye değse bari İsa Hoca” diye düşünüyordum.

Aralarında belirli mesafeler bulunan envai türden ağaçlar... Bin bir çeşit çiçek. Çiçeklerin şahı güller. Bir ulu ağacın altına cem' olmuş delikanlılar... Karşılarında ağ sakallı, ağ cübbeli bir pir. Önünde bir rahle, yanında bir sürü kitap. Delikanlılar pür dikkat pirin anlattıklarına kulak kesilmiş. Bazıları dahi “Söz uçar, yazı baki” mefhumu muktezasınca ha bire yazmaktalar.

Hocalardan çocukluğumdan beri çekinirim. Hele ders anında daha bir gazaplı olurlar.

Destur Çelebi dedi ki:

– Hadi gel, yanına gidelim.

Ben dahi dersin bitmesini bekleyelim, dedim. Kızarmızar. Sonra bu, bıyığı terlememiş tüllâbın yanında rüsva oluruz, diye çekinirim.

– Onun dersi kolayına bitmez, dedi.

Destur önden gitti. Ben peşinden korka korka yaklaştım. Bu arada sıcağın tesiriyle orada bulunan hususi

renklerdeki gül kokuları nergis kokuları ile birlikte dünyanın en güzel miskini yayıyordu herhalde.

Destur Çelebi selam verdi. Fani selamı aldıktan sonra bize dahi başı ile ima ederek bir yer gösterdi. Biz de hocanın çevre yanında bir yere ilişiverdik. Diz kırıp hocayı dinlemeye başladık.

“Şiir dahi...” dedi.

Ben dahi heman-dem anladım ki bu adam keramet ehlidir. Bizim ne için buraya geldiğimizi bilmiş ve mevzuunu ona göre ayarlamıştır diye taaccüp ettim.

– ...bedii sanatlardandır. Güzeli güzeldir. Hikmetli olanı tabii. Lakin bir âdem şiirle meşgul olup da şiir onu, faydeli işlerden ve dahi en mühimi namazdan alıkoyarsa ol âdem için şiirin hiçbir faydesi olmadığı gibi, hafazanallah, zararı dokunur. Çünkü yevmü’l-kıyâmette, gel bakalım şair, sen şimdiye kadar hangi bîkr-i mazmunu buldun, yahut hangi vezinde yazdın; binân-ı hisâb mı yoksa aruz mu kullandın denmeyecek!

Destur Çelebi dayanamadı:

– Ne güzel söyledin hocam!

Hoca, Destur Çelebi’ye şöyle bir baktı, sonra devam etti.

– Diyecekler ki ömrünü, gençliğini, vaktini hangi râhta tükettin? Hangi hayrı işledin? Allah Tealâ’ya kul olabildin mi? Bu suali soranlar senin ne yaptığını bilmiyor mu? Biliyor elbet. Diyeceğim o ki kul olarak vazifelerinizi tamam eyledikde şiirle de meşgul olabilirsiniz. Amma şiirin de mevzuuna dikkat edilmeli. İnsanları sırf eğlendirmek maksadıyla yazılan şiirden

hayır gelmez. Harama kapı aralayan şiir de küllün zararlıdır.

O arada bir delikanlı edepli bir hâl ile söz isteyerek:

– Affınızla hocam. Şair olmanın vasıfları nedir? Bir şair nasıl olursa makbuldür?

– Senin şiirlerin de vardı değil mi evlâdım... Bakın şimdi. İyi bir şair zeban-ı madei yani lisan-ı Türkî'yi çok iyi bilmeli. Bunun yanında Arabî ve Farisî bilmeli ki şiir lisanı öksüz kalmasın.

Ben dayanamadım: “Hocam, nedir bu şiir lisanı dediğiniz şey? Bu hususla ilgili biraz daha müşahhas konuşabilir misiniz?” Hoca, çenesini göğsünün üzerine yapıştırana kadar eğdi. Kaşlarını kaldırıp yüzüme şöyle bir baktıktan sonra, talebelerine ettiği hitapla bana da cevap verdi.

– Evladım, kelime bilmeyen, söz bilmeyen darb-ı mesel ve atalar sözün bilmeyen adam şiir yazamaz, şair olamaz. Söylediği sözün ne mana ifade ettiğini bilmeyen, bırak şair olmayı, doğru dürüst âdem olamaz. Eğer senin kelime hazinen vâfir ise beyit evin mamur, şiir sarayın bî-kusur olur. Binanın malzemesi hazır olmaz yahut binaya muvafık olmazsa alaçık yapabilirsin ancak. Alaçık nedir bilir misin? Çerden çöpten, daldan budaktan yapılmış evcik. Sıcaktan korunmak için bostanlara yaparlar ya, işte o... O dahi hafif bir rûzigârda hâk ile yeksan olur. Yani alat ü edevatı eksik ve kusurlu ise ondan güzel bir bina tesis edilemez. İşte şiir de bunun gibidir. Kelimeler sınırlı ve yakışsız olursa şiir bünyâdı tez elden gider. O

hafif bir rüzgârda yerle bir olan alaçık gibi bu şair ve şiir de bir üflemede toz olur gider.

– Yani şair, beynindeki kelime sayısınca mı kıymet kazanır?

İsa Hoca biraz sinirli. Tane tane konuşmasına devam etti:

– Bitmedi. Bilgisiz, nadan, elifi doğruluğundan, kefi eğriliğinden tanıyan adam da şair olamaz. Günümüzde Kur'an'ı, hadisi, fikhı, tarihi, remzi, mazmunu, aruzu, kafiyeyi, redifi bilmeden, ben şairim de. De de nasıl rüsva ederler adamı gör!

Ben yavaş yavaş cesaretlenmeye başladım. Korkuyla olmuyor bu iş. Hoca sözünü tamamlar tamamlamaz hemen araya girdim.

– Ama efendim, bakın şimdi meselâ Enverî nâm bir şairimiz var şimdi. Sözüm meclisten dışarı cahildir, ümmîdir; lakin pekâlâ şiir yazıyor. Hatta şiirleri şairler arasında şöhret bulmuş, nice âlim şair gıpta dahi etmekte ler ona.

İsa Hoca bocalamak ve hiddetlenmek arasında bir hâle girdi. Yüzü kızardı. Sonra da:

– Ne şairi be... Şu... Dediğin adam değil mi? Şurada talebeler var... Hayâ ederim şiirlerini okumaya... Lâ havle... Cehaletle şairlik bir arada olacak iki şey değildir! Üryana kemer takmak ne ise cahile de şiir odur. Şairin sermayesi şiir sanatlarını anlamaktır. Anladın mı? Lâ havle...

– Pekâlâ izanımız vardır Hoca Efendi de böyle bedii bir sanatta bu hiddet...

Destur Çelebi kolumu yere doğru bastırıp kulağıma eğildi “Sus ne yapıyorsun?” dedi. Ben hocalardan çekinirim çekinmesine de böyle konuşmalara da hiç alışık değilim. Kim olursa olsun. İsa Hoca aynı ses tonuyla devam etti:

– Şiir sanatını iyi bilen öyle şiir muhibleri vardır ki değme şairlerden üstündür ve onlara taş çıkartır. Şiir söylemek inci delmek gibidir, lakin şiirden anlamak söylemekten evlâdır.

Sonra yüzüne tatlı bir tebessüm getirdi. Müşfik bir sesle bana döndü:

– Anlatabildim mi evladım?

Benim de hiddetim geçiverdi. Çünkü söyledikleri doğruydu.

– Haklısınız Hocam. Nice şairlerin divanları vardır. Koskoca bir divanı alıp okuduğunuzda dilinize tat bırakacak, hafızanıza çengel atacak bir mısra bulamadığınız oluyor.

Hoca yine deminki gibi başını yere doğru indirip gözlerini gözlerime dikerek beni dinledikten sonra ilave etti:

– Şair var ki gurura gark olmuş. Etrafındaki avanesinin kuru medh ü senası ile ser-gerdan olmuş. O dahi bî-mana, lakin kendince pek âlâ sözleri ile fahr ider durur. Aslında şairin kendisini övmesi dahi kemâlâtının eksikliğini gösterir. Söylediği şiirle övünen ahmaktır. Şair, hüner sahibi ise eseri bunu zaten gösterir. Söze ne hacet?

Destur Çelebi nihayet mülakata dâhil oldu:

– Üstat Latifi'nin bir beyti geldi aklıma. Müsaa-
de ederseniz zikredeyim: “Kendüyi çünkü misk eder
izhâr/Demesin nâfe ıssı miskim var.” Hoca, sözlerine
getirilen destek mahiyetli bu şiirden memnun.

– Tabi ya... Tabi doğru söylüyor. Doğru söylüyor-
sun.

İsa Hoca dersi hitama erdirir bir eda ile önündeki
sayfaları açılmış kitapları tek tek kapatırken:

– Dedim ya şiir biraz tehlikeli bir sahadır. Seraser
Yunan hikmeti ile dolu olsa da şiir, kıyamet günü kim-
senin imdadına yetişici değildir.

Bu söz Filibe dönüşünde sık sık kulaklarımda,
beynimde yankılandı. Şiir, gaye olmamalı, şairlik de
meslek...

Her Ummanda Bir Kuş

Kılıcımın kında paslanmaya yüz tuttuğu bir zamanda Rumeli'ne gitmiştim. Orada Karaferyecik denilen bir yer vardır. Bilirsiz Rumeli şuaara diyarır. Orada insanlar şair-i mader zattır. Taktili ağlar. Taktili güler. Yürürken, seğirtirken aruzun bütün tefilesini ustalıkla kullanırlar. Atları dahi vezne göre seker. Kimisi dahi sekt-i melihi pek sever.

Karaferyecik'in çarşısında dolaşırken kulağıma müstef'ilün/müstef'ilün vezninde çekik seslerinin geldiği cihete yöneliverdim. Ayaklarım beni bir demirci dükkânının önüne kadar getirdi. Dükkânın kapısı üzerindeki levhada celi hatla "Hadidi" yazıyordu. Kelimenin nihayetindeki mensubiyet Ye'sinin kuyruğu baştaki Ha'nın başlangıç noktasına kadar gelmiş ve orada sığınacak bir yer buluvermiş. Eh pek de münaşip olmuş. Yalnız dal harfleri biraz aceleye getirilmiş intibai veriyor. Dalın beli yeterince bükülmemiş. Her şeyden önce حدیدی bana biraz şairane bir isim, bir mahlâs gibi geldi. Eh ne de olsa Rumeli burası.

İçeri girip selam verdim. Elinin tersiyle yüzünde birikmiş terleri sildi demirci. Elinin karası yüzüne, gözüne, alnına iyice sıvandı. Sonra tezgâhın yanındaki bir

bez parçasıyla elini sildi. Tezgâhta dövülen demir yeni şekil almaya başlıyordu. İade-i selamdan sonra gözlerini kısarak yüzüme baktı. “Hoş geldin beyim, buyur” dedi. Kendimi tanıttım. Kılıcımı uzattım. Kılıcın ağzını başparmağının tırnağıyla yokladı. “Güzelmiş, sadece biley istiyor.” dedi. Yer gösterdi. Biraz beklemem gerektiğini söyledi. Elindeki işin acelesi varmış. Kendimi tanıttım ve bekledim ki biraz taltif etsin ve belki de elindeki işi bitirmeden, benim kılıcımı bileyleyiversin. Hiç istifini bozmadı. Çaresiz gösterdiği yere oturdum. O da işine döndü. Bu defa bir mesnevinin kısa vezniyle vurmaya başladı çekici. Bu ses çok hoşuma gidiyordu. Demircinin çekici güzel bir musikinin makamlarında güzerân ettiriyordu ruhumu. Çekicin demirle buluştuğu anda çıkardığı sesle Mecnun’un sevdasını beklemedeki kalp atışlarının çıkardığı ses arasında hiçbir fark yoktu. Bilmiyordu ki garip Kays’ın sevdası aslında yüreğindedi. Aylarca, belki de yıllarca dışarıda zannettiği sevdası, Leyla’sı, yüreğinin içinde, kendisine şah damarından daha yakındı.

– Kusura bakmayın beyim. Biraz beklettim sizi. Lakin bu işi bir an önce bitirmem gerekiyordu. Sırayı bozup sizin işi tezgâhıma alsa idim, kendi pabucumu kendi ellerimle dama atmam gerekirdi. Ahiliğin şartlarından birisi de verilen sözde sebat etmektir. Allah kaza belâ vermedikçe ahdimizi kavlimizi yerine getiririz evvel Allah.

Demirci sözünü bitirmişti ki işin sahibi çıkageldi.

– Ellerine sağlık üstâdım. Tam istediğim gibi olmuş.

Elini kesesine atarken: “Bugünkü beytimi de dinleyeyim anda gideyim.” dedi. Demirci bir adama bir bana baktı. Sonra eğilmekten yorulan beline ellerini destek yapar gibi etti. Hâm olmuş kâmetini elif tek dümdüz etmek için uğraştı, nâfile, olmadı. Yine de lâmelif’in lâmı kadar doğrulttuktan geri tekrar levhadaki dal harfine döndü. Önce bir “of” çıktı ağızından sonra da şu beyit: “Leylî-i zülfün beni zencîre bir dem çekmese/Gösterirdim şevk ile Mecnûn’a şeydâlanmayı.”²²

Hadidî, tahmin ettiğim gibi bir şairdi... Hz. Davud’un mesleğini icra eden bu şair demirci ya da demirci şairle tanışmak istedim.

– Üstat, biraz önce okuduğunuz beyit sizin miydi? Buralarda sorulmaz, ama siz de şair misiniz?

– Denirse işte... Şiir söylüyorum.

– Pekâlâ, bundan başkalarının da haberi var mı?

(Yani şöhretin ne derecedir demek istedim.) Bunun üzerine iki gazel okudu Hadidî. Hiç de fena değildi. Sonra devam etti:

– Beyim, bizi bilenler bilir. Hatta beni tanıyan dostlarım bana: “Bu kadar ilmin var, beceri dersin Allah vergisi, kâmil bir kabiliyete sahipsin niye gidip de ekâbir-i devletten bir vazife talep etmiyorsun?” diye serzenişte bulunuyor. Ben ne yapayım? Ahbabım diyor ki bu işin tarikini bilmiyorsun bari cihetine yapış.

– Ne demek bu?

²² Saçının siyahlığı beni zincire bir an çekmese, o şevk ile Mecnun’a çılgınlığı gösterirdim.

– Yani en tepedekilerden tanıdığın yoksa üsttekilerle dost olanları koy araya.

– Yaptın mı böyle bir şey?

– Hayır! Her ilim sahibinin devlette vazifesi olmalı diye bir şart yok. Hem de bana ters geliyor. Birilerini araya koymak, hatır gönülle bir yere gelmek bana göre değil. Bakın size bu konudaki fikrimi bir şiirimle arz edeyim:

*Bu zaman bir acep zamandır ki
Bî-garaz şimdi var mı bir iş ola
Şu ki dest-i tehi vara şeyhe
Vara himmet yerine kozun ala
Var kıyas et buna cihan halkın
Şeyhi böyle bunun filânı n'ola*

(Çağımız doğrusu acayip bir zaman oldu; şimdilerde karşılıksız bir iş yapan var mı ki? Elin boş olarak şeyhe ziyarete gitsen, himmet yerine kozunu alır. Bu durumla var dünya halkını kıyasla; bu devrin şeyhi böyle olursa halkı nasıl olur.)

Şiirde kafiyeler zayıftı, ama mana fena gelmemişti bana.

– Demem o ki bu devirde devletten vazife almak, aslanın ağzından lokma almak gibidir. Dedim ya, benim tabiatım, böyle şeylerle uğraşmaya müsait değil. Vezir konağında pâsbân olan nice rezil haldeki âdemin pâyi altında türâb olmak bana göre değil.

– Haklısın... Hadidî mahlâsını demircilikle uğraşmaya başladıktan sonra mı aldınız?

– Bu meslek babamdan kalma bize. Mektep medrese de gördüm. Rahmetli babam bâb-ı devlette bir vazifeye girer diye okuttu. Ama şunu anladım ki bu zamanda demiri elle hamur yoğurur gibi yoğurmak, beylerin, paşaların karşısında el-pençe divan durmaktan evladır.

...

Kılıcım şimdi daha keskin, daha parlak... Artık gidebilirim... Kandesin İstanbul!

İnci Avcısı

Epeydir aklımdaydı Latifi'yi görmek. Geçenlerde Destur Çelebi, kendini öven şairler için:

“Kendüyi çünkü misk eder izhar/Demesin nâfe ıssı miskim var.” demişti.

Hakikaten şairlerin kendini övmesi nedendir. Nedir bu fahriye? Lüzum var mı fahriyeye? Edebiyat-ı Arab'dan hatta cahiliye devri Araplarından gelme bu gelenek bizde de âdeta olmazsa olmazlardan oldu. Fahriyesiz bir kaside hemen hemen yok gibidir. Şuaramız fahriyeyi Arap ve Fars şairlerine meydan okuma babında ele alıyor olsa dahi pek hoş görünmüyor. Dikkatimi çeken bir başka husus da medihli kasidelerde fahriyenin daha çok dikkat çekiyor olması. Şairlerimiz derler ki ben işte böyle güzel şiirler yazmaktayım; maddî hâlim biraz daha iyi olsa daha neler yazarım neler. Hâlbuki Fuzûlî, Kerbelâ'nın susuz topraklarının kendi şiirine metanet verdiğini, eğer o topraklarda yetişmiş olsa belki de bu güzellikte şiirler yazamayacağını söylüyordu. Şiire kuvvet veren şeyin çile olduğunu söylüyordu ki el hak doğrudur...

Kaside: Nesne karşılığı... Bu şiirin muhtevasında çoğu zaman hakikat aramak boştur. Olanı değil;

olması düşünülünü belki de malihulyayı dile getiriyor. Fahriye babında şair, kendini ne kadar yüksek gösteriyorsa/gösterebiliyorsa şiiri o kadar güç kazanıyor. Niye mi? Çünkü öven ne kadar büyükse övülenin derecesi o kadar ululuyor. Sıradan bir şairin övmesi ile büyük bir şairin övmesi bir olmuyor elbette ... “Haşre dek âb-ı hayât-ı sühan-ı Bâkî’dür/Andırup zinde kılan nâm-ı Süleymân Hânı.”²³ Nitekim geçen asrın şairi Necatî Bey dahi:

Öğünmeyi yerersin egerçi Necâtîyâ

Umar mısın ki ehl-i cihanda temiz ola

Mısr-ı hünerde kendüyi satmak gerek kişi

Yusuf gibi dilerse ki vara aziz ola

Destur Çelebi benim kadim arkadaşım. Çelebi diyorsam öyle sonradan olma çelebilerden değil. Şi’r ü inşaya pür-iktidar. Efendi, nazik, mütevazı, kanaatkâr. İşte Destur Çelebi ile yine çıkıp bir söz avcısının yanına Latifi’ye gitmeyi diledim. Destur beni reddetmedi. Latifi’nin şairler ve şiir hakkında çok mühim sözler sarf ettiğini duydum; dahası tezkiresinden de okumuştum. Fakat şiir ve şair hakkındaki mülâhazalarını bizzat kendi ağzından dinlemek istiyordum.

Güneşin ölgün ışıkları karlı dağların üstünde zevale ererken yanı başımızdaki çamların arasında son bir kez hüznü raksını sergiliyor; yüreğimiz görünen manzaranın ritmiyle atıyordu. Burası

²³ Bakî’nin şiirinin ölümsüzlüğü, Kanuni Sultan Süleyman’ın adını sonsuza kadar canlı tutar.

Kastamonu-nam bir şehirdir. Latifi'nin memleketi. Latifi'ye göre burası da Prizren gibi şairin harman olduğu bir diyar. Adım başı şaire rastlarsınız. Toprağından mı, ab u havasından mı bilinmez. Bazı memleketler böyledir işte.

Latifi'nin tezkiresini okudum. Kendisine bu tezkireyi yazma fikrini hemşerisi Zaifi vermiş. Yazması için çok ısrar etmiş. Tezkirenin mukaddimesinde bu hususla ilgili tafsilat vardır.

Destur Çelebi, Latifi'ye şiirlerinin çok hoşuna gittiğinden dem urup kendisine divanını ne zaman vereceğini sordu. O da “ankaribü'z-zaman” dedi.

Âşık Çelebi'nin dahi tezkire yazma gibi bir merakının olduğunu görüyordum. Âşık Çelebi'ye göre Latifi yaşlı ve tezkire nev'inin üstadı. İkisinin görüşüp görüşmediğinden haberim yok. Keşke o da yanımızda olsaydı diye düşündüm. Latifi, anlattığına göre yedi yaşındayken bir güzele kaptırmış gönlünü ve o yaştan itibaren de şiire başlamış. Hem öyle sıradan bir sevda da değilmiş bunun ki... Dillere destan bir aşk. Nitekim: “Duyurdum kıssa-i derdi cihâna dâstân ettim.” diyor Latifi.

Sohbetler, latifeler, kahveler derken ben, onunla asıl konuşmak istediğim mevzulara girmek için:

– Üstat siz nice söz incilerinin çıkarıldığı okyanuslarda kulaç atarsız. Şiir süvarılarını tetkik edersiz. Deyin hele şair dedükte biz ne anlayalım? dedim.

Üstat, yüzüne ciddi bir hâl verip dizlerini topladı, sonra bağdaş kurdu:

– İmdi iki türlü şair vardır. Vehbî ve kesbî... Bunların arasındaki fark dahi kalp altın ile altın ve billurla gevher ve sihirle mucize kadardır.

Destur Çelebi olduğu yerden toparlandı:

– Elhak güzel bir tefrik oldu.

Destur Çelebi her şairim diyene pabuç bırakmayacak kadar şi'r ü inşada sâhib-i iktidardı. Ne var ki müteşairlerin çıkıp da “ben şairim” demelerine nasıl mâni olacağını bilemezdi. Devam etti Latifi:

– Vehbî şiir istidat işidir. İlham öyle bir hâl alır ki işte bu istidattan gelir. Bu ilham hususan Allah dostlarına gelir. Kesbî şiir ise taklit ve tedkik ile elde edilir.

– Üstat, ilhamla yazılan şiir evladır diyorsunuz.

– Evet, taklit ile tetkik ile şiir sunî'dir. İnsana zevk vermez. Vehbî şairlerin üslubu hemen dikkat çeker. Bunlarda mana derinliği vardır. Bu güzelliği onlara veren Allah Tealâ'dır. Kesbî olanlarda bu yoktur. Onlar taklit etmeden bir şey koyamazlar ortaya. Hatta bir şey söyleyim mi, bunların yazdıkları da müellif nüshasıyla kalır. Yani talipleri olmadığı için çoğaltılmaz da. Satıldıktan sonra dahi onu alan kâğıdı için alır. (Gülerek) Ya da macun sarmak için alırlar. Sönüp giderler. Hayal yaprakları o kâğıtla birlikte gider. Çok gördüm böylesini...

– Fakat tetkiksiz şiir olur mu efendim? İlimsiz şiir olur mu? Şair, sadece ilhamını aktarırsa, hayalini yazarsa... Ne bileyim. Bu da bana çok yavan geliyor. Nitekim, bakın âşık tarzı yazanlara, onların çoğu irticalen yazarlar. Pek çoğundan zevk de alırız; ama pek çoğu da malumunuz...

– Bana bakın efendim. Benim yazdıklarım. Elinizde tuttuğunuz bu tezkire ki benim on ikinci eserimdir. Hepsi de vehbîdir. Allah’a şükür ne yazdımsa halkın alakası ile müteveccih oldu. Bunların makbul olduklarının bir delili de padişahımız efendimizin alakasına mazhar olmasıdır. Kitaplarımın çoğu saray kütüphanesine ulaşmış ve onlardan caizeler almışım.

– Siz de mihenk bu mudur?

– Bunlar dahi ölçüdür.

– Siz saray kütüphanesini daha iyi bilirsiniz. Oraya girmesi için bir kitap kaç elden geçer... Eğer yazdıklarım kendi düşünce eserim olmasa yani tercüme ve tetkik eseri olsa oraya girebilir miydi? Siz söyleyin.

– Efendim, beni şahit tutmayınız. Saraya alınan kitapların sıkı bir şekilde gözden geçirildiğini bilirim. Gayrisi için bir şey söyleyemem. Oradaki arkadaşlar bilir. Allah bilir. Benim söylediğim başka bir şey. Padişahımızın kabul ettiği, caize verdiği her eser mükemmel manaya gelmediğini söylemek istiyorum. Şunu da biliyorum. Süleyman bir cömert sultan, bendeniz onun elifi görse mertek zanneden nice şiir düzücülere de zaman zaman caize verdiğini gördüm; lakin bu hâl, caize alanın şair olduğu anlamına gelmediğini gösterir demek isterim. İkinci olarak evet siz telif eser yazdığınızı söylüyorsunuz; ama güzel ve faideli bir eserin tercümesi de takdir edilecek bir eser olmaz mı ki?

– Bakın efendim. Bendeniz eskilerden hiçbir söz alıp da iktibas etmedim desem yeridir. Asrîlerden dahi bir şey almadım. Çünkü fikir mahsulü olan eser

insanın canının, gönlünün eseridir; toprağın, suyun değil! Tercümeleer böyle değildir.

Destur Çelebi her zaman sözün ortasında girer devreye. Nitekim sessizliğini yeni bozuyor. Önce şöyle bir öksürdü. Bu demektir ki bir şey söyleyeceğim beni dinleyin:

– Üstadım, deminden beri susuyorum; ama mazur görün artık. Ben sizin nice şairlere tahmisler yazdığınızı da gördüm, duydum. Nazireler de yazıyorsunuz değil mi?

– Ben gençliğimde öyle bir hataya düştüm; baktım ki makbul değildir. Hemen vazgeçtim. Hatta bunları bir divanda bile toplamıştım; ama dediğim gibi hata ettim. Şimdi onları kendime ait saymıyorum.

Destur Çelebi rahatladı.

– Ha şimdi tamam o zaman. Peki, üstadım günümüz şairlerine nasıl bakıyorsunuz?

Latifi'nin dudaklarında müstehzî bir tebessüm beliriyor:

– Görüyorsunuz. İki kişiden biri şairim diyor memleketimizde hatta beni niye tezkirene almadın diye bana gönüllenenler, benimle cidalleşenler bile oldu. Bunların çoğu mukallittir, nakilcidir. Usta malı satarlar. Kendilerinde bir şey yoktur. Her birinin sinek kadar cürmü yokken kendüye sorsan kartal yahut ankadır. Asıl şiir erbabına da hürmet etmezler. Zaten benim şi'ri bırakıp nesre geçmem biraz da bunlar yüzünden oldu. Baktım ki şair çoğaldı, nesre iltifat edilmez; ben dahi ulemanın tezgâhı imdi nesirdedir

dedim. Şiirde olur olmaz kişiler bir şeyler söyler; siz bunun kötülüğünü, değersizliğini bir bakıma ispat da edemezsiniz. Fakat bunlara gel de nesren bir eser yaz, deseniz şaşırıp kalırlar. Çünkü nesir ilim ister. İlmî-niz yoksa bir cümle yazamazsınız.

Destur Çelebi'nin gözlerinde bir mahmurluk vardı. Hafif esen rüzgâr, sallanan ağaç yaprakları ve bahçedeki türlü kokular saçan nebatat, Destur Çelebi'yi iyice gevşetiyordu. Ayağını uzatıyor, sonra toparlanıyor. Alâkasını hatibe göstermek için ara sıra hah, hıh gibi sesler çıkarıyordu. Esasında Destur Çelebi'nin de nesirle şiir kadar işi yoktu. Nitekim o birçok nefis kitabı şiir diliyle yazılmadığı için terk ettiğini bu yüzden birçok noktada eksiği olduğunu her zaman itiraf etmiştir. Söz nesre dayanınca da uykusu geldi tabii.

Destur Çelebi'nin uyuklar hâline rağmen Latifi, sözlerine devam etti:

– İnşa yolunun tertibi muhkem, terkibi anlaşılır olmalı. Cümlenin siyaki sibakına uymalı. Kapalı, karışık yazarsanız okuyucunun dikkati dağılır. Benim eserlerim çok şükür, saydığım menfi hâllerden arîdir. Bu hakir ü pür-fakir inşada belâgat-nisar bir tarz ihdas ettim ki Şuara-yi Osmanî'den Necatî nasıl atasözlerinden deyimlerden örülü bir üslup icad ettiyse ben dahi bunu nesirde yaptım. Türkçedeki güzel tabirlerle latifeleri tertip eyledim. Bunları eserlerimde ilmek ilmek işledim. Şimdi belki de benim övündüğümü zannedeceksiniz ama bunların ispatları olan Enisü'l-Füsehâ, Fusul-ı Erbâ, Risâle-i Evsâf-ı İstanbul isimli eserlerimin kendileri sözlerime şahittir.

– İnanırım üstadım. Kitapların isimleri bile şiir gibi baksanıza maşallah. Hele İstanbul Vasfının Kitabı, bu kitabınızı okudum. İstanbul’u o mübarek beldeyi anlatan kitabınızdaki dil hakikaten güzel Türkçemizin bir mahsulü.

– Hepsini bir tarafa bırakın, şu tezkire bile, görmesini bilen gözler için bir ibrettir. Ne demişler: “Bir gülistanda arife bir gül yeter.”

– Anladığım kadarıyla siz, kötü bir şair olmaktansa usta bir nâsir olayım dediniz.

– Tabii ki öyle. Ben şiiri çok severim. İnsan şiiri sevmez mi. Âdem babamızla başlamış şiir. Kâbil, Hâbil’i öldürünce Hz. Âdem uzun bir müddet sükut etti, neden sonra: “Yöreler ve orada yaşayanlar değişti. Dünyada yaşayanlar hoyratlaştı. Her şeyin rengi tadı farklılaştı. Güzel yüzlerin gülümseyişi azaldı. Zulme uğrayarak mezara konan oğlum Hâbil’e yazık!” dedi.

Resul-i Ekrem Efendimiz: “Şiirin hikmetli olanları vardır.” buyuruyor. Hatta şair, Ka’b bin Züheyr’in “Kaside-i Bürde” namlı şiirini okuması üzerine ona hırkasını vermişti.

Destur Çelebi’nin gözleri birden iyice açılıverdi. O da samimi bir Peygamber âşığıdır. Destur Çelebi, dinî şiirleri çok sever. Bu yüzden gözlerinde biraz önce gördüğüm mahmurluk yok. Şimdi bir şeyler söylemek ister gibiydi. Yine öksürüp şu acayip suali tevcih etti Latifi’ye:

– Şair niçin yazar?

Şair Niçin Yazsa ki?

– Şair niçin yazar?

– Şairler, Hallâk-ı ezelinin övücüleri, en güzel Halk Edicinin sırlarının methedicisi ve dahi keşfedicileridir. Bir âdem zıba bir bina ve revnaklı bir imaret yapsa o güzel binayı gezip seyredenler onun güzelliğini övüp beğendiklerini söyleseler bu övgüler aslında binaya değil binayı yapanadır değil mi?

Ben burada fikir beyan etme lüzumu hissettim. Latifi cevap bekler gibi bir hâl içinde idi.

– Üstat, öyle bir anlattınız ki sanki bütün şairler, aynı şeyi terennüm ediyor.

– Bakın aslında şairler hakikate mecaz örtüsü giydiriyorlar.

– Bu bana pek mantıklı gelmedi üstadım. Şöyle deseydiniz eyvallah: Şair anlatacağını doğrudan mecazsız, istiaresiz, teşbihsiz, mazmunsuz anlatsaydı sıradan bir anlatımdan ne farkı olurdu? Evet sanatkârın hususiyeti budur. Böyle olmalıdır. Asıl manayı gizleyecek ki kari okuyunca hemen işin künhüne varamayacak düşünecek, tetkik edecek ve anlayacak ertesi gün okudukta yeni manalar keşfedecek işte baki şiir budur deseniz eyvallah.

Destur Çelebi sözümü kesti:

– Evet, biz şimdi hangi şiir gerçek hangi şiir mecaz buna nasıl karar vereceğiz. Ya da hepsini mecaz diye anlarsak bu, birçok şairin belki zoruna da gidecek. Ne demişti şair, hım bir dakika müsaade edin hatırlayıp hemen sözü bırakacağım. Hah tamam. Pek severim bu beyti, adam açık açık söylüyor işte: “Sûfî mecaz anladı yâre mahabbetim/Âlemde kimse bilmedi gitti hakikatim.”

– Efendim, bakın bu kadar sathî konuşmayın. Mana ehli şekilde kalmaz, her güzelin yüzünde ilahi güzelliğin pırıltılarını, nurlu sırlarını seyreder. Nitekim Bakara Suresi’nde şöyle buyruluyor: “Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü oradadır.” Siz ehl-i manadansınız, nakışta nakkaşı, eserde müessiri görenlerdensiniz. Onun için beni en iyi siz anlarsınız diye düşünüyorum.

– Üstat, mültefit sözleriniz için minnettârız, lakin her şiirde neden tasavvuf arama lüzumu görüyorsunuz. Ben bunu anlamıyorum. Şair, şiirinde sevdasının zülfünden, boyundan posundan söz ediyor ve bunlarla alakalı olmak üzere de birtakım arzularını beyan ediyorsa biz onu tutup sevgili mecazdır, zülf kesrettir, kâfirdir; boy, şudur, pos budur... diye zorla imana davet ediyoruz. Hem insanı sevmek günah değil ki...

Latifi biraz yumuşar gibi oldu:

– Efendim hülasa bunlar ister güzelleri methetsin, isterse Hakk’ı görebilen hakiki erenlerle vahdete vasil olmuş Allah dostlarının yanında gidenler, onları Celâl ü Cemal sahibi yüce Allah’a ait görürler. Şimdi bir

övgücü şair çıkıp bir İslam padişahını hele de Sultanımız Süleyman'ı övse onu övmekten ötürü büyük bir sevaba nail olacağını kim inkâr edebilir?

– Eyvallah!

– Ben dahi tezkireye yazmışım: “Sâm u Rüstem gibi kârı kârzâr u harb u darb/Tîğı altında zebûnudur serâ ser şark u garb.”

– Eyvallah!

– Bu gece bu kadar yeter mi?

– ...

Gecenin sabaha vâsıl olduğu bu mübarek zaman, artık sözün sükuta teslim edilme vaktidir. Geceyi dinlenme ve güç toplama vakti yapan Allah'a şükür. Bize karanlık görünen ve bazen bizi bunalttığı da olan bu vakit aslında ne büyük nimet. Şükür O'na. Hamd O'na.

İllâ Kitap İllâ Kitap

Latifi ömrünün uzun bir kısmını İstanbul'da geçirmiş; ama baba memleketinden de vazgeçmiyor. Cennet-misal dediği Kastamonu'dan kopamıyor. Evinde büyük bir kütüphane var. Raflar biraz karışık. Kimi kitapların şirazeleri dağılmış. Varaklar hâlinde duran müsveddeler... Divanlar, cönkler sayfa hâlinde, kimlere ait olduğunu bizim bilemediğimiz kasideler, mesnevi parçaları... Öte yandan dinî, tıbbî, nebatî türden kitaplar... Latifi'nin kitaplara karşı büyük bir merakı var. Kitapla alakalı bir de şiir yazmış; kulak verelim:

*Ehl-i dillerin yanında yâr-ı gârîdir kitap
Mu'nis-i evkâti yâr-ı gam-gusârîdir kitap*

*Nitekim eğlencesidir mâl u servet câhilin
Ehl-i irfânın da mâl-ı bî-şümârıdır kitap*

*Yeg durur bin kân-ı zerden ehl-i fazla bir varak
Câhil almaz bir pula nitsin ne kârıdır kitap*

*Gonce-veş dil-teng olanın gönlün açar gül gibi
San gül-i sadberg-i fasl-ı nevbahârıdır kitap*

*Ol kişi buldu cihân içinde yâr-ı bî-halel
Ey Latifi her kimin yanında yâridir kitap²⁴*

Latifi, en iyi dost güzel kitaptır, sözünü düstur edinmiş kendine. Bu yüzden bütün zamanını kitaba ayırıyor. Ya okuyor, ya okutuyor; üçüncüsü olmuyor. Yalnızlık, kötü arkadaştan evlâdır, mefhumu muktezasınca insanlarla kötü alaka kaydından el yuyup uzlet ve vahdet kuşesinde karar kılmağı seçmiş Latifi. “Vahdet gibi gönül rahatlığı, uzlet gibi de feyz ve gönül ferahlığı olmaz.” diyor. “Sonra?” dedik Latifi’ye:

– Sonra, bu tarik ile defter ü kalemle iyi dost, sahifeler ile arkadaş oldum. İnsanlardan daha vefakâr bunlar. Bana marifet sofrasında türlü taamlar tattırdılar. Kitap bazen güzel bir sevgili oldu, seyrettikçe yüzüne doyamadığım...

– Yazarken sizi canınızdan bezdiren hâller de olmuştur değil mi? Çünkü ben bunu kendimden biliyorum. Bir yanda çoluk çocuk bir yanda geçim sıkıntısı. Hangisi sizin için mühimdir, bilinmez. Bazen ciğer kuşeniz hasta olur, yataklara düşer, ateşler içinde yanar. Sizin ciğeriniz yanar. Bırakırsınız kâğıdı kalem. Bazen olmadık bir anda bir hâdise vuku bulur,

²⁴ Kitap gönül dostlarının yanında sadık bir arkadaş, samimi bir dost ve dert ortağıdır./ Mal ve servet nasıl bilgisiz kimselerin eğlencesiyse kitap da bilgili insanların sınırsız, tükenmeyen servetidir. / Bilgisiz kişilerin işine yaramadığı için kitabı bir pula almazken; bilgili insanlar için onun bir yaprağı bir altın madeni ocağından yeğdir./ Kitap, gonca gibi sıkıntıda olanın gül gibi gönlünü açar; sanki o ilkbaharda açan gül-i sadberg gibidir./ Ey Latifi, her kim yanında kitabı arkadaş olarak bulundurursa o kişi, dünyada kendine zararsız bir dost edinmiş olur.

uzaklaşırırsınız kitaplardan. Sonra hayat alelade bir zamana getirir sizi, hah tamam şimdi başlayabilirim, vakit bu vakittir, dersiniz, bir de bakarsınız ki alakasını kesmiş bir eski sevdanız gibi uzaklaşır sizden kâğıtlar, kalemler, kitaplar... Yeniden ünsiyet peyda edene kadar da zaman geçer. Zaman sizin için en vefasız olandır. Beklemez, dur durak bilmez. Üstat siz söyleyin Allah aşkına öyle değil mi?

Lâtifi, yüzünde acı bir tebessümle:

– Evet efendim aynıyle vaki. Kitap yazanın bir defa geçim endişesi olmayacak. Hastalık korkusundan ya da bir yakınınızın hastalanması hâlinde n’olurum düşüncesinden azat olacak. Hatta kitabı yazdığınız mekân sizi huzursuz etmeyecek. Elverişli olacak. Bunlar şahsî refahı getirir. Yazdığınız eserin bilge kişilerce takdir edilmesi için çokça belagat kitabı okumalısınız ki diliniz, üslubunuz fasih ve sanatkârane olsun. Yoksa hiç kimse yüzüne bakmaz yazdıklarınızın... İnsanımız o kadar cahil değil, sözün kıymetlisini kalpından ayıracak kadar nüktedandır.

Destur Çelebi’nin bildiği, duyduğu bazı şeyler vardı. Bana da anlatmıştı; fakat bizzat Latifi’den duymak istiyordu:

– Üstat, farklı bir tarzı yol eylediniz. Tezkire yazmak farklı bir şey. Bunda da muvaffak oldunuz. Sizinle rekabet hâlinde olanlar vardı. Bunlardan epeyce çektiniz herhalde.

– Kıskançlık çok kötü bir meziyettir. Allah hepimizi bu kötü huydan korusun. Yazdığınız eser harikulade olsa bile bir kuru iltifattan içtinap eden

insanlar çıkıyor günümüzde. Benim eserimi görüyor satın alıyor, hayran oluyor; fakat bunu niye ben yazmadım, yazamadım diye kıskançlık ateşinde yanıyor, kavruluyor. Bu defa ne yapıyor biliyor musunuz?

– Ne yapıyor?

– Yazdıklarınızda bir nokta eksik görse: “İşte ben demiştim, şunu böyle yazmış; yahut bunu şöyle yazmış; burada hatâ var.” diyor. İnsaf sahibi bilgiler buna karşı çıkınca bu defa olmadık yerden başka bir kulp buluyorlar. “Bir aybın olursa bin hünerde/Olur görünen hemân nazarda” Yani bin hünerin bir kusurun olsa göze görünen o bir kusur oluyor.

Belli ki Latifi, tezkiresi için epey bir tenkide maruz kalmış. Benim aklıma da bu tenkitlerden biri geldi. Latifi birçok şairi Kastamonulu göstermekle meşhurdur. Şairin ağzından Kastamonu’yu hatırlatacak bir kelam çıksa onu tanıtırken “Cennet-misal Kastamonu şehrinden...” deyüp devam ediyor. Bu mübareğe bunu sorasım geldi ise de sonra vazgeçtim. Şimdi bunun yeri ve zamanı değildi.

Şairlik Sanat mıdır?

Devrimizde şairler müstesna bir yere sahip. Bunun sebebi, sultanımızın sanata hususan da şiire ve şaire muhabbet beslemesidir. Böyle olmakla beraber her devirde olduğu gibi hâlden şikâyet asla bitmemiştir. Hemen yazdığı her eser için devletten caize aldığını dahi söylemesine rağmen Latifi bile şikâyet eder rûzigârdan:

Şiâr-ı şi'r ile pür ayb olur merd

Eğer olsa hezârân fazl ile ferd

Anınçün fazl-ı garrâ oldu ma'dûm

Ki nâ-ehl oldu memdûh ehl mezmûm²⁵

– Neden böyle serzenişte bulunursunuz üstadım? Siz ki yazdıklarınızla karnınızı doyurur, eserleriniz için caizeler alırsınız. Belki sizin kadar bâb-ı devlete yaklaşılmaya cesareti olmayan, fakat hünerleri olan niceileri vardır; siz böyle yakınırırsanız onlar ne yapar?

²⁵ İnsanlar, binlerce meziyetle donanmış olsalar da eğer şiirle tanınmışlarsa yığınla kusurları vardır. Bu yüzden güzel şiirler ortalıktan çekildi, ehil olmayanlar övülür, ehil olanlar ise ayaklar altına alınır oldu.

– Ben sadece kendi şahsıma konuşmuyorum. Umumiyetle sanatkârların hâli perişandır. Bu işe zamanlarını ayırıp başka hiçbir işle meşgul olamayan bir şair, çoluk çocuğunun nafakasını nasıl temin edebilir? Geçim sıkıntısı çeken, maişet kaygısıyla geceleri uykusu kaçıp gökte nücüm sayan bir şair nasıl güzel şiir yazabilsin?

– Siz şairliği ne sayarsız üstat! Yattığı yerden altın gümüş kazanan adam mıdır şair? Bu, hiç mi çalışmayacak elleri toprağa değmeyecek mi? Sadece şiir rüyalarına yatacak, uyanınca da düşünüyü karalayacak... Böyle de âdem olunur mu? Şiir bir sanattır. Evet, şair bundan para pul da kazanmalı; lakin sadece oturup şiir yazmakla geçim temini olur mu? İnsan bu, dövüşte taş, yağmurda yağ görmeli...

– Ben sadece şairlikten bahsetmiyorum. Âlem-i halkın damağından marifet tadının lezzeti gitmiş diyorum. Şimdi şiire, şaire yüz veren olmadığı gibi ilim erbabına da iltifat eden kalmamış. İlim bu. Başlı başına bir meslek sayılmalı değil mi ki?

– Haklısınız ilim farklıdır. İlimde cehd vardır, mücadele vardır. Anlaşamadığımız şey şairliğin meslek olup olmadığı hususudur.

– Hayfâ ki bilge kimseler bu dünyada hakir ve muhtaç bir hayat sürerken, süflî kimseler ve dahi aşağılıklar el üstünde tutulup, ipek kumaşlar içinde sefalar sürmedeler. Cahiller baştanbasa altına, gümüşe boğulmuşken arifler başı neresi ayağı neresi bunu dahi fark edemez zavallı bir durumdadır. Böyle bur dünyada şiiri inşayı kim okur, kim dinler...

Bu anlatılanları dinledikçe hep Şu geliyor aklıma: İnsan, çoğu zaman nefisini merkeze alıp dünyayı onun etrafında döndürüyor. Dünya, bana görüldüğüncedir. Benim param pulum, benim itibarımdır. Bana ihtiram, benim yaptıklarına ne kadar kıymet veriyorsa dünyanın durumu öylecedir. Şimdiye kadar birçok Şairle sohbet ettik, bunlar devletten ne kadar caize alıyorsa dünyayı da sanatı da halkın sanatkâra karşı itibarını da kendine verilen bu kıymet ölçüsünde değerlendiriyor. Mesela Hayalî'nin de zamandan ve zamandan Şikâyeti vardı ...

Şiir Öldü mü?

Latifi'nin bahçesi dünya cenneti. Bu mevsim, bahçe sefası sürülecek bir zaman. Latifi üç gündün beri bizi misafir ediyor. Sohbetlerimizi akşam namazından sonra bu güzelim bahçede dışarı serilen kilimlerin üzerine oturarak yaptık. Sohbetlere Kastamonulu birçok şiir muhibbi de iştirak etti. Misafirin hakkı üç gündür, muktezasınca bu akşam yola revan olacağız. Destur Çelebi, gitmeden önce Latifi'nin zamanımız şairlerinin şiirleri hakkındaki mülâhazalarını da öğrenmek istiyordu, Latifi'ye bu konudaki fikrini sordu. Latifi dahi:

– Zamanımızda şairle müteşair fark edilemez bur durumda, dedi ve ilave etti. Şiir vadisi bugün taklitçilerle dolmuştur efendiler. Bugün ortada şiir adına itibar edilecek bir şiir yok. Aruzu bilmeyen, kafiye-den anlamayan, taktî nedir duymamış bir sürü âdem usta geçinir bugün. Beş bozuk beyit yazan şairim diye piyasaya çıkıyor. Hamse yazmışlarla yarışa kalkışıyor. Bir havaları vardır, yanına yaklaşamazsınız. Geçenlerde bunlar için bir beyit söyledim hakiki şairlerce çok beğenildi size de okuyum mu?

– Lütfen okuyun.

– Peki; “Şi’rin Latifi öldü işi bozdular/Âlem mukallid oldu cihân sanat uğrusu.”²⁶– Üstadım, şairleri ne de yermişsiniz. Hakikî şair gerçekten azaldı mı? Siz hırsızları tefrik edebiliyor musunuz, dedim.

– Ben bu tezkireyi yazarken birçok şiire ulaştım. Siz zannediyor musunuz ki her şairim diyeni buraya aldım? Hayır, asla! Bunları bir süzgeçten geçirdim. Öyle şiirler gördüm ki her mısramı bir şairin divanından, her mazmunu bir hakikî şairin gazelinden almıştır. Bunların her birinin altını çizdim, sahibine iade ettim. Bu yüzden çok düşmanım oldu. Nice şiir uğruları bana eza dahi verdi kim sen niye benim işim aşikâr ettin diye.

– Bu nasıl bir şairlik ki başkasının şiiriyle piyasaya duhûl eder? Bir anlayan, bir bilen çıkar diye de mi düşünmezler.

– Öküzün dünyası kendi gördüğü kadardır. Bunlar etrafındaki cahilleri kandırırken bir müddet sonra çaldıklarının kendisine ait olduğunu zannetmeye başlarlar. Çaldıklarını kendileri de unuturlar.

Destur Çelebi, başını bir sağa bir sola salladı:

– Tuhaf bir vakıa... Bunun tedbiri yok mu? Yani şimdi bir adam çıkacak, ben şairim diyecek ve yazdıkları, söyledikleri başkasının olacak. Eğer millet bunun foyasını çıkartamazsa başkasının şiiriyle meşhur olacak.

– Evet azizim. Başkasının elbisesi ile damat olacak

²⁶ Ey Latifi, artık şiir öldü, beyti bozdular; dünya taklitçiler ve hırsızlarla doldu.

yani. Dahası bunların çalıntı olduğu çıkınca da ne derler bilir misiniz? Ben zaten tazmin yazmıştım. Bunun bir ileri merhalesi de tevarüddür.

Merakımı gizleyemedim, üstada sordum:

– Başka nelerle karşılaştınız tezkireyi yazarken?

– Daha neler var neler. Bazı şair geçinenler de birbiriyle alâkasız sözleri bir araya getirip, karman çorman ifadelerle bir şeyler yazar ve çağımın en büyük şairi benim diye çıkar ortaya. Böylelerine hayran olanlar da vardır; çünkü kişi bazen anlamadığının karşısında bir çift laf edemeyeceği için; anlar görünüp sessiz kalır ki cahil zannedilmeyim diye... Hani bu söz deryasına bir sürü de dalgıç dalar ama binde biri bile bir tane cevher bulamadan çıkar. Bazı şair geçinen uyanıklar da vardır. Arapçayı, Farsçayı iyi bilir, onların meşhur şiirlerini Türkçe söyler. Siz sanırsınız ki bu hayaller, bu buluşlar bunnundur. Fakat tetkik ettiğiniz zaman işin aslını öğrenirsiniz.

– Bu türden çok mu şair var diyorsunuz?

– Hem de ne kadar... Sadece bunlar için bir tezkire hazırlayım deseniz denizleri mürekkep, ağaçları kalem, günleri geceleri de defter yapsanız sığmaz.

– O zaman bu tezkireyi yazarken çok zorlandınız.

– Hem de nasıl. Tezkireye almadığım birçok dostum kırıldı, surat astı bana. “Falanı aldı, filanı almadı; şuna bu kadar sayfa ayırdı da hak ettiği hâlde buna bu kadarcık yer ayırmış. Filancıyı sevmediği için hiç almadı.” gibi nice karalamalarla karşılaştı bu fakir.

Tezkire yazmak kadar zor ve çetin bir iş yoktur. Hattır-gönül işi giriyor araya, neler oluyor, tahmin edersiniz. Bir tezkire yazmak üç kitap yazmak gibi bir şey aslında. Hani neredeyse bu işten vazgeçecektim ama kıymetli dostum Zaifî çok ısrar etti. O olmasa ben çoktan vazgeçmiştim bu işten.

Bu kötü ve bedbin manzara kuvve-i mâneviyemizi bozdu. Destur Çelebi benden ziyade üzüldü:

– Üstat, şiir öldü mü? Şair kalmadı mı şimdi? Bunu mu demek istiyorsunuz?

– Bakın şiir ölmedi, ölmez de. Yalnız, ben şairleri çeşitlere ayırdım. Gerçek şairlerle sahtelerini bilmek gerekir.

– Bunları biz de bilmek isteriz üstadım, lütfedin.

– Birinci sınıf şairler vardır. Bunlar kimsenin söyleyip yazmadığı zengin hayalleri bulanlardır. Bunlar asildir. Tıpkı soyu katiiyen belli olan seyitler gibidir bunlar.

Bir kısmı sadece vezni kafiyeyi bilir ve ağzına gelen her şeyi yazar; kendini şair, yazdıklarını da şiir zanneder. Bunlar muteber değildir.

Bir de hırsız kısmı vardır ki bunları da birkaç zümreye ayırabiliriz: Bunlardan bazıları divan tertip edemeyecek kadar zayıf olup, kendine mahsus bir yol bulamamış, başkalarının ağzına sakız ettiği mısraları alıp yahut çalıp şiir yazdım diye ortaya çıkmıştır. Bunların çalıcıları zaten kepezdir. Bazıları ise kendi hayal güçleri olmadığı için kendinden önceki yazılmış şiirlerin manasını alırlar onu allak bullak ederler.

Bir başka bölük ise şiiirlerin manalarını değiştirip bir başka şekle sokar. Aldığı şiiirle bunun arasında hiçbir fark yoktur. Bunlara kelim uğrusu ve mukalilit denir. Bir kısmı başka bir dilden mümetaz bir şiiiri alır tercüme eder ya da onu uğrular. Bazıları birinden bir mazmunu alır onu daha güzel bir şekle sokar ya da şiiiri tazmin eder; buna hırslılama denmeyebilir. Öncekilere göre ehvendir.

Bazı şairler yine önceki şairlerden birinin mazmununu daha ince bir nükte ile süsler, öncekinden farklı ve güzel bir hâle sokar. Hatta ondan yeni sanatlar da çıkarır ki bu, makbul bir davranıştır. Hülasa her çiçeğin bir güzel tarafı vardır. Kiminin rengi, kiminin kokusu vardır. Kimi de dikene gark etmiştir kendini, bakmasını bilen onda da bir güzelliik bulabilir.

Sohbet bu minval üzere uzayıp gitti. Latifi bu meselede hayli dertli idi. Bu bahsin sonu gelmeyecek gibi gözüküyordu: “Yatsıyı eda edelim.” deyip sohbeti hitama erdirdik. Namazı müteakip yola revan olduk.

Her Kişi Âşık Olur Eğer Asan Ola

İstanbul bir özge şehir. Güneş burada bir başka doğar; gurubu bir başkadır burada güneşin... Her an bir efsanenin yaşadığı, her gün efsanelerin tahrir edildiği şehir... Ulemanın birbiriyle yarıştığı ve her gün bir âlimin o saflara karıştığı şehir...

Peygamberimiz Efendimizin hâdis-i şeriflerine mazhar olmuş bu kutlu beldede geşt ü güzâr ederken bir kez daha fikr eyledim ki bu şehir-i İstanbul'un dünyada eşi manendi yoktur. Şairlerimiz dahi hususen kasidelerinde bu İstanbul'u tarif eylerken çok zaman cennete teşbih etmekten kendilerini alamazlar. Hâsılı İstanbul'un evsafını beyan eylemek bizim de haddimiz değildir esasında. Maksadım o ki İstanbul tasviri mevzua girizgâh ola...

Yoldaşım Destur Çelebi ile Kastamonu'dan yeni dönmüştük ki akşam meclise teşrif etmemizi dilediler. Biz dahi bu mecliste bulunmaktan müşerref olacağımızı söyleyip daveti kabul eyledik... İstanbul, günümüzde şair sohbetleri ile şiirin canlı tutulduğu en mühim şehirdir. Buradan başka Konya, Amasya, Erzurum, Bursa gibi şehirlerde de bu neviden meclisler kurulduğunu biliyorum.

Gündüzün bir miktar dinlendikten sonra meclisin toplanacağı haneye gittik. Ev sahibi bizi hoşça karşıladı. Bu tür meclislerde ev sahipliği yapanların, çoğu zaman şair, edip olmasalar da şiir ve sanat muhibbi olduklarına şahit oldum. Varlıklı oldukları için de kendilerine tıpkı paşalara, vezirlere sunulan kasidelere, şiir parçalarına hediyeler vermekten zevk duydukları bir vakıa olan bu şair dostlarıyla sağlam dostluklar da kurduğumuzu söylemem gerekir. İşte bugünkü ev sahibi de o tabiatta bir âdem.

Uzun zaman göremediğim Âşık Çelebi, şiirlerini dinlemekten pek hazzettiğim Taşlıcalı Yahya Bey de meclise gelenlerdendi. Taşlıcalı Yahya Bey mert bir insandır. Hayatındaki hakikatler şiirine de akseder. O, cahillere mevki sahibi diye asla baş eğmemiştir:

*Câhî için câhile baş eğmezüz Yahya gibi
İtibarı bârına bir lâhza hammâl olmazuz*²⁷

*Bir demir dağı delip boynuna almak gibidir
Her kişi âşık olur ey eğer asan ola*²⁸

Taşlıcalı Yahya Bey bir hüzünlü haberle sarstı bizi:
– İştittiniz mi Fuzûlî’yi?

“Ne oldu ki?” dedi Destur Çelebi. Ona o kadar çok anlatmıştım ki sanki görmüş gibi, konuşmuş gibi tanıyordu Fuzûlî’yi... Taşlıcalı Yahya boynunu büktü:

²⁷ Cahile, makamı, mevki için baş eğmeyiz, gördüğü itibarın yüküne bir an bile hamallık etmeyiz.

²⁸ Âşık olmak, bir demir dağı delip boynuna almak gibidir. Eğer âşık olmak kolay olsa, herkes olurdu.

– Bundan on beş–yirmi gün önce Irak’tan bir dost geldi. Fuzûlî, Kerbelâ’da imiş. Bir sârî hastalık başlamış, bu dost, o hastalığa duçar olmadan kurtulup gelenlerden ve Fuzûlî’nin o salgında öldüğünü söyledi.

– İna lillahi ve inna ileyhi râciûn ...

İçim üşüdü. Evet üşüdüm. Mangala yaklaştım biraz daha. Ellerimi ateşe uzattım. Hâlbuki sıcaktı ellerim. Ellerimdeki sıcaklıkla yüreğimi, içimi ısıtmak istiyordum. Bu mümkün olmadı. Elbette her nefis ölümü tadacaktı. Fuzûlî de tadacaktı. Biz de tadacağız ... Destur Çelebi eğilen başını yavaşça kaldırdı.

– Bu ne menem bir hastalıklmış üstat?

– Taun ... Vebâ ... Yakaladı mı halâs olmak mümkün değil. İlacı olmayan, bulaşıcı bir hastalık.

Demek ki onun vücûd–ı zaifi bu ağır hastalığa tahammül edememiş, ruhunu teslim eylemiştir.

Taşlıcalı, Fuzûlî’yi iyi tanırdı. Zamanımızın genç şairleri de bu gece Fuzûlî’yi tanımak için toplanmışlar imiş. Taşlıcalı Yahya Bey, Fuzûlî’yi bunlara anlatmamızın bu gençlerin sanatlarını kemale erdirmede mühim bir durum teşkil edeceğini söyledi. Aslında şairler birbirini kıskanır. Nitekim Yahya Bey de bir zamanlar Hayalî Bey’i kıskanmamış mıydı? Ama dünya fani idi. Giden, gittiği yerden gelmiyordu. O hâlde bir yahşi ad ile anılmak varken kıskançlık ve haset ateşiyle yanmak şeytan icadı; güft u gû ile meşgul olmak ise insan felâketinin öbür adıydı. Bu yüzden ben, Fuzûlî’nin aşkından, muhabbetinden bahsetmek istedim.

Genç şairler hem Fuzûlî'yi dinleyecek hem de yeni yazdıkları şiirlerini pazara çıkaracaklardı âdet olduğu üzere. Ben, “muhabbet” der demez sessiz sessiz ellerindeki divanları karıştırmaya başladılar. Belli ki muhabbete müteallik şiirleri vardı her birinin...

– Şairim, âşığı diyende muhabbet gerek kim muhabbet tarîk-i hayatı ışıktandıran bir meş'aledir. Kim ondan kuvvet almazsa takati tak olur. Muhabbet âleminde sultan da birdir geda da. Şuara da bir şüheda da. Bildiğim ve fehmelediğim kadarıyla Fuzûlî kâinata muhabbet nazarıyla baktığı için bütün kâinatın muhabbet esasında yaratıldığına inanmıştır. Şair bir beytinde: “Kendi hüsnün hûblar şeklinde peyda eyledin/Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temaşa eyledin.” nasıl ki dünyanın yaratılışına sebep olarak yüce Allah ve onun muhabbeti gösteriliyorsa Fuzûlî'nin de yaratılış hikmetine bakışı budur. Yani Allah Tealâ'nın güzelliğidir ki dünyaya güzellik vermiş. Gördüğümüz her güzellikte O'ndan bir parçaya rastlarız.

Destur Çelebi:

– Fuzûlî gördüklerini, hissettiklerini de muhabbet nazarıyla izah etmiş.

Taşlıcalı, gençlere döndü yüzünü:

– Eşyanın keyfiyetini tahkik için feraset gözünü açtı Fuzûlî. Hikmet eserlerinin temaşa çölüne tefekkür kalemini koydu. Âlem sedefinde insandan kıymetli bir nesne, bir güher görmedi. İnsan gevherinde de sözden kıymetli gevher bulmadı...

Meclis, Fuzûlî muhabbetiyle mest oldu. Geniş odada sıcak bir hava esiyordu. Âşık Çelebi, eskiden olduğu gibi her konuşulanı dikkatle dinliyordu. Elinde diviti, önünde kâğıdı... Söylediklerimizin bir kısmını belli ki zamanın elinden kurtarmak için kayıt altına alıyordu.

Gece, hüznüydü.

Şiir, Şair Ölür mü?

Değil mi ki şiir; acının, kederin, aşkın, sevdanın, coşkunun, sevinmenin, hayranlığın... insan hayatında hangi hissin ve hangi vak'a varsa onun sesi, terennümü, çığığıdır. Neyi yaşıyor, neyi görüyor, hissediyor ve onu bir şekilde şiire mevzuu yapıyorsak şair ölse de şiir ölmez. Şair, sen şiirin hasını yazmaya bak! Fuzûlî, Leyla ve Mecnun'unda kaçan Diyâr-ı Rûm'u zikretse zarafetle zikreder; Anadolu insanının her birini zarifçe görürdü. Nitekim o, Leyla ve Mecnun'u yazması için kendisini teşvik eden Taşlıcalı Yahya ve Hayalî Beylerin şahsında bütün Anadolu diyarına aynı sevgiyi beslemiştir:

Olmuşdu refik ü hem-zebânım

Âyine-i tûtî-i revânım

Bir nice zarîf-i hıttâ-i Rûm

Rûmî ki dedin kazıyye ma'lûm ²⁹

²⁹ Rum diyarından birkaç zarîf -ki Rumî denilince ne kadar zarîf oldukları anlaşılır- bana arkadaş ve dilda, canımın papağanına da ayna olmuşlardı.

Kara Memi Sultanın divanı için resimler yapıyor, minyatürler çiziyorken Sultan, İstanbul'a veda eder gibi yahut buraları ilk kez görüyor gibi ya da son defa göreceğini biliyor gibi bakıyor. Yağmurlu bir gündü. Sultan arabaya bindi yorgundu. Dönüşünü sultanımın hissedemeyeceği bir sefere çıkmış ve dönmüştük...

Her ne kadar "Sultanüş'şuâra" payesini daha hayattayken almış olsa bile kadri seng-i musallada bilinecek şair Bakî, demir kuşaklı cihan pehlivanlarını salıp hezâr bütgedeyi meşced eyleyen Sultân'a mersiyesini çoktan hazırlamış cenaze alayının ağır, hüznü hareketlerince seçilmiş kelimelerle Sultân'a yakışır ağırlığıyla söylüyordu mersiyesini:

Ey pâ-y-bend-i dâmgeh- i kayd u nâm u neng
Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng

Şehzade Selim tahta oturdu. Sultan oldu, muradına erdi. Bakî Efendi başta olmak üzere şuara kendisine yeni kasideler sunulmaya başladı. Bakî kasidesine: "Bihamdillah şeref buldu yine mülk-i Süleymânî/Cülûs itdi saâdet tahtına İskender-i sâni." diyerek başlıyor kasidesine ve Selim'e övgülerde bulunuyor; onu güneşe benzetiyordu. Güneş gibi altın taç ile sadet burcundan doğup doğudan batıya adalet ve ihşanın ışığı erişti, diyordu, Selim'in tahta çıkışından duyduğu memnuniyeti anlatmak için... Bakî ilm-i siyasetten de anlar bir şairdir. Nitekim Selim'de olmayan, ancak olmasını arzu ettiği birtakım hasletlerden de bahsediyor kasidesinde. Bakınız Bakî Efendi,

Sultan Selim için neler söylüyor: “Kutlu talihli, mübarek yüzlü padişahdır, saltanat cihanında saadet tahtının hakanıdır... Kılıcı, düşmanların başına “Seyf Ayeti” gibi iner, çelik kılıcının hâdisini Kirmânî nasıl şerh etsin... Hz. Yusuf senin yüzünü görse senin methedicin olur; halkın sana Yusuf, ona da ikinci Yusuf demeleri yerinde olur...”

Bakî; sadece Sultan Selim’i değil onun atını dahi methediyor: Senin atın, semender gibi kendini yanan ateş içine atar, nalının kıvılcımları değse örsü su gibi eritir.

Dünya dönüyor ve her nefis ölümü tadacak, dünya sultan Süleyman’a kalmadı, kalmayacak. Bu âlemde ne sen baki, ne ben baki ...

Baki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş ...